

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**ORTA DOĞU'DA SİLAHLANMA YARIŞI VE
GÜÇ DENGESİ OLUŞUMU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CİHANGİR ÖZKAN

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ.DR. MEHMET GÜNEŞ**

ANKARA

2019

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**ORTA DOĞU'DA SİLAHLANMA YARIŞI VE
GÜÇ DENGESİ OLUŞUMU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CİHANGİR ÖZKAN

TEZ DANIŞMANI
DOÇ.DR. MEHMET GÜNEŞ

ANKARA
2019

KABUL VE ONAY

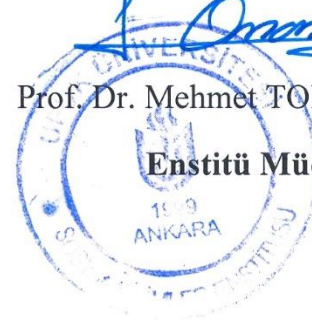
Cihangir ÖZKAN tarafından hazırlanan "Orta Doğu'da Silahlanma Yarışı ve Güç dengesi Oluşumu" başlıklı bu çalışma, 25 Aralık 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Bilal KARABULUT-Başkan

Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ-Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ergenekon SAVRUN-Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Mehmet FOMANBAY
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanması için izin verdiğimi onaylarım.

- ❖ Tezim sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ❖ Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

25 Aralık 2019

Cihangir Özkan

ÖZET

ÖZKAN, Cihangir. Orta Doğu'da Silahlanma Yarışı ve Güç Dengesi Oluşumu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Orta Doğu, dünya siyaset tarihinin her döneminde gündemde olan, çatışma ve savaşların sürekli bir şekilde devam ettiği bölgelerdendir. Bölgeye özellik kazandıran kavramların; din ve mezhep çeşitlilikleri olduğu, ayrıca farklı etnik yapılar içermesi, stratejik konumu, petrol ve doğal gaz gibi zengin doğal enerji kaynaklarının varlığı bölgeyi önemli hale getirmektedir.

Bu tez kapsamında, Orta Doğu bölgesinin önemli ülkelerinden İran, Irak, Suudi Arabistan ve İsrail Devletleri ele alınmıştır. Bu ülkelerin, tarihsel süreçte; oluşumları, siyasal yapıları ve ekonomik güçleri, savunma ve güvenlik yapıları, savunma güçleri, iç güvenlik yapıları, uluslararası alandaki askeri faaliyetleri savunma harcamaları ve silahlanma yarışı kapsamında söz konusu ülkelerin savunma harcamaları, savunma harcamalarının sebepleri, silahlanma yarışının gerekçeleri, bölgeye silah satan devletlerin amaç ve bölgedeki faaliyetleri, silah üretimleri, tehdit algıları ve şekillendiren hususlar, silahlanma konusunda bölgenin özellikleri ile silahlanmanın bölge ve dünya siyasetine etkileri hakkında inceleme ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmanın kapsamını İran, Irak, Suudi Arabistan ve İsrail Devletleri oluştururken, çalışmanın merkezini bu ülkelerin silahlanma yarışı ve güç dengesi oluşumu teşkil etmektedir.

Çalışmada nitel ve nicel araştırma modeli kullanılmıştır. Bu modele göre ve belirlenen amaç doğrultusunda İran, Irak, Suudi Arabistan ve İsrail'e ait kitap, makale, tez ve genel ağ bilgileri incelenmiştir. Çalışma sırasında kullanılan kaynaklardaki bilgiler detaylı olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda Orta Doğu'da devam eden silahlanma yarışı konusunda değerlendirmeler yapılmış ve sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Orta Doğu, Silahlanma Yarışı, Güç Dengesi, Siyasal Yapı, Ekonomi, Güvenlik, Savunma.

ABSTRACT

ÖZKAN, Cihangir. Armament Race and Power Balance Formation in the Middle East, Master of Thesis, Ankara, 2019.

The Middle East is one of the regions on the agenda of the world political history, where conflicts and wars continue. The concepts that give feature to the region; religion and sectarian diversity, as well as different ethnic structures, strategic location, rich natural energy resources such as oil and natural gas make the area being important.

In this thesis, Iran, Iraq, Saudi Arabia, and Israel which are important countries of the Middle East region are discussed. In the historical process of these countries; formation, political and economic forces, defense and security structures, defense forces, internal security structures, defense expenditures of military activities in the international arena and defense expenditures of these countries within the scope of arms race, reasons of defense expenditures, reasons of arms race, reasons activities and activities in the region, weapons production, threat perceptions and shaping issues, characteristics of the region in arming and the effects of arming on regional and world politics were searched and evaluated.

The scope of the study consists of Iran, Iraq, Saudi Arabia, and Israel, while the arms race and balance of power of these countries constitute the center of the study.

The qualitative and quantitative research model was used in the study. According to this model and within the aim of this study, the information in books, articles, theses and general network which belongs to Iran, Iraq, Saudi Arabia, and Israel were examined. The information in the literature used during the study was examined and evaluated as details. As a result of this investigation, evaluations were made on the ongoing arms race in the Middle East and the results were obtained.

Keywrds: Middle East, Armament Race, Balance of Power, Political Structure, Economy, Security, Defense.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
ŞEKİL ÇİZELGESİ.....	vii
TABLO ÇİZELGESİ.....	viii
TEŞEKKÜR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTA DOĞU COĞRAFYASI ve ÜLKELERİN GENEL DURUMU.....	7
1.1. Orta Doğu Bölgesi ve Özellikleri.....	7
1.2. Orta Doğu Bölgesinin Kısa Siyasi Tarihi.....	10
1.3. Orta Doğu’da Ana Aktör Devletlerin Gelişimi.....	13
1.3.1. Şiiliğin Temsilcisi olan: İran İslam Cumhuriyeti.....	13
1.3.2. İşgallere Uğrayan Ülke: Irak Cumhuriyeti.....	16
1.3.3. Selefi Teokratik Ülke: Suudi Arabistan Krallığı.....	18
1.3.4. Yahudi Devleti Olarak: İsrail Devleti.....	20
1.3.5. Arap Dünyası’nın Kültürel Merkezi: Mısır Arap Cumhuriyeti.....	23
1.4. Orta Doğu Devletlerinin Siyasal Yapıları.....	25
1.4.1. İran İslam Cumhuriyeti’nin Genel Siyasi Yapısı.....	26
1.4.1.1. İran İslam Cumhuriyeti’nde Yasama Organı.....	26
1.4.1.2. İran İslam Cumhuriyeti’nde Yürütme Organı.....	28
1.4.1.3. İran İslam Cumhuriyeti’nde Yargı Organı.....	29
1.4.2. Irak Cumhuriyeti’nin Genel Siyasi Yapısı.....	32
1.4.2.1. Irak Cumhuriyeti’nde Yasama Organı.....	33
1.4.2.2. Irak Cumhuriyeti’nde Yürütme Organı.....	34
1.4.2.3. Irak Cumhuriyeti’nde Yargı Organı.....	36
1.4.3. Suudi Arabistan Krallığı’nın Genel Siyasi Yapısı.....	37
1.4.3.1. Suudi Arabistan Krallığı’nda Yasama Organı.....	40
1.4.3.2. Suudi Arabistan Krallığı’nda Yürütme Organı.....	41
1.4.3.3. Suudi Arabistan Krallığı’nda Yargı Organı.....	42
1.4.4. İsrail Devleti’nin Genel Siyasi Yapısı.....	44
1.4.4.1. İsrail Devleti’nde Yasama Organı.....	46
1.4.4.2. İsrail Devleti’nde Yürütme Organı.....	46
1.4.4.3. İsrail Devleti’nde Yargı Organı.....	47
1.4.5. Mısır Arap Cumhuriyeti’nin Genel Siyasi Yapısı.....	48
1.4.5.1. Mısır Arap Cumhuriyeti’nde Yasama Organı.....	49
1.4.5.2. Mısır Arap Cumhuriyeti’nde Yürütme Organı.....	50
1.4.5.3. Mısır Arap Cumhuriyeti’nde Yargı Organı.....	50
1.5. Orta Doğu’da Aktör Devletlerin Ekonomik Yapıları.....	51
1.5.1. İran İslam Cumhuriyeti’nin Ekonomik Yapısı.....	52
1.5.2. Irak Cumhuriyeti’nin Ekonomik Yapısı.....	54
1.5.3. Suudi Arabistan Krallığı’nın Ekonomik Yapısı.....	56
1.5.4. İsrail Devleti’nin Ekonomik Yapısı.....	57
1.5.5. Mısır Arap Cumhuriyeti’nin Ekonomik Yapısı.....	59

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA DOĞU’DA SAVUNMA VE GÜVENLİK YAPISI.....	60
2.1. Orta Doğu Ülkelerinin Savunma Gücü.....	60
2.1.1. İran İslam Cumhuriyeti’nin Savunma Gücü Yapısı.....	60

2.1.2.	Irak Cumhuriyeti'nin Savunma Gücü Yapısı.....	63
2.1.3.	Suudi Arabistan Krallığı'nın Savunma Gücü Yapısı.....	64
2.1.4.	İsrail Devleti'nin Savunma Gücü Yapısı.....	66
2.1.5.	Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Savunma Gücü Yapısı.....	68
2.2.	Orta Doğu'daki Aktör Devletlerin İç Güvenlik Yapıları.	68
2.2.1.	İran İslam Cumhuriyeti'nin İç Güvenlik Yapısı.....	69
2.2.2.	Irak Cumhuriyeti'nin İç Güvenlik Yapısı.....	71
2.2.3.	Suudi Arabistan Krallığı'nın İç Güvenlik Yapısı.....	74
2.2.4.	İsrail Devleti'nin İç Güvenlik Yapısı.....	75
2.2.5.	Mısır Arap Cumhuriyeti'nin İç Güvenlik Yapısı.....	77
2.3.	Orta Doğu Ülkelerinin Uluslararası Alandaki Askeri Faaliyetleri.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTA DOĞU'DA SAVUNMA HARCAMALARI VE SİLAHLANMA YARIŞI.....		81
3.1.	Orta Doğu Ülkelerinin Savunma Harcamaları.....	81
3.1.1.	İran İslam Cumhuriyeti'nin Savunma Harcamaları.....	83
3.1.2.	Irak Cumhuriyeti'nin Savunma Harcamaları.....	84
3.1.3.	Suudi Arabistan Krallığı'nın Savunma Harcamaları.....	85
3.1.4.	İsrail Devleti'nin Savunma Harcamaları.....	86
3.1.5.	Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Savunma Harcamaları.....	87
3.2.	Orta Doğu Ülkelerinin Savunma Harcamalarının Sebepleri.....	88
3.3.	Orta Doğu'da Silahlanma Yarışının Gerekçeleri.....	93
3.4.	Orta Doğu'ya Silah Satan Başlıca Devletlerin Amaçları ve Bölgedeki Faaliyetleri.....	95
3.5.	Orta Doğu Devletlerinin Silah Üretimleri.....	97
3.6.	Orta Doğu Devletleri'nin Tehdit Algıları ve Şekillendiren Hususlar.....	100
3.7.	Orta Doğu'yu Silahlanma Konusunda Diğer Bölgelerden Ayıran Hususlar.....	101
3.8.	Orta Doğu'da Silahlanmanın Dünya ve Bölge Siyasetine Etkileri.....	103
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....		105
KAYNAKÇA.....		113
ÖZ GEÇMİŞ.....		133

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri.

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı.

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi.

BM: Birleş Milletler.

EAF: Mısır Silahlı Kuvvetleri.

İ.Ö.: İsa'dan Önce.

M.Ö.: Milattan Önce.

M.S.: Milattan Sonra.

GSMH: Gayri Safi Milli Hâsıla.

OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries).

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla.

İŞİD: Irak ve Şam İslam Devleti.

İSK: İsrail Savunma Kuvvetleri.

SAVAK: İran Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü.

NAJA: İran İslam Cumhuriyeti Polis Teşkilatı.

KBY: Kürdistan Bölgesel Yönetimi.

KDP: Kürdistan Demokrat Partisi.

SANG: Suudi Arabistan Ulusal Muhafızları.

SIPRI: Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü.

SIBAT: İsrail Savunma Bakanlığı Yabancı Savunma Yardım ve İhracat Dairesi.

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.

GMI: Küresel Militarizasyon Endeksi.

BICC: Bonn Uluslararası Silahsızlanma Merkezi.

IDF: İsrail Savunma Gücü.

INF: Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması.

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri.

AOI: Arap Sanayileşme Örgütü.

GCC: Körfez İşbirliği Konseyi.

IAEC: İsrail Atom Enerjisi Komisyonu.

IAI: İsraili Aeospace Industires.

İHA: İnsansız Hava Aracı.

ŞEKİL ÇİZELGESİ

		<u>Sayfa No</u>
ŞEKİL 1	Orta Doğu Siyasi Haritası.....	8
ŞEKİL 2	İran İslam Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'daki Konumu.....	13
ŞEKİL 3	İrak Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'daki Konumu.....	16
ŞEKİL 4	Suudi Arabistan Krallığı'nın Orta Doğu'daki Konumu....	18
ŞEKİL 5	İsrail Devleti'nin Orta Doğu'daki Konumu.....	20
ŞEKİL 6	Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'daki Konumu.....	24
ŞEKİL 7	İran İslam Cumhuriyeti'nin Siyasi Yapısı.....	31
ŞEKİL 8	Suudi Arabistan Kralları.....	38
ŞEKİL 9	İsrail Devleti'nin Siyasi Yapısı.....	45
ŞEKİL 10	Dünya Petrol Kaynakları Dağılımı.....	52
ŞEKİL 11	Dünya Devletlerinin Yurt Dışındaki Operasyonel Asker Gücü Oranları.....	79

TABLO ÇİZELGESİ

	<u>Sayfa No</u>
TABLO 1 Dünyanın 1990-2014 Döneminde Yaptığı Askeri Harcamalar..	82
TABLO 2 Orta Doğu Ülkelerinin Dünya Silah İthalatındaki Yeri.....	94

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında tez konumun seçimi, planlanması ve sürdürülerek sonuçlandırılması aşamalarının tümünde bana yol gösteren ve yönlendiren, sabır ve desteğini esirgemeyen Danışman Hocam Doç.Dr. Sayın Mehmet GÜNEŞ'e teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım. Çalışmam süresince bana desteklerini esirgemeyen Babam Prof.Dr. Yalçın ÖZKAN, Annem Prof.Dr. Sibel Ayşıl ÖZKAN'a ve tüm Aileme teşekkür ederim. Bana bu tez çalışmamı yapma imkânı veren Ufuk Üniversitesine ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Başkanlığına teşekkür ediyorum. Tezimin bu alanda çalışma yapan araştırmacılara ve insanlığa yararlı olması dileğiyle.

Cihangir ÖZKAN

GİRİŞ

Orta Doğu, Avrupa merkezli batılı devletlerin ortaya çıkardığı bir bölge olarak 17.yüzyıldan itibaren oluşmaya başlamıştır. ¹ Orta Doğu, batıda Mısır'dan doğuda İran'a, kuzeyde Türkiye güneyde ise Arap Yarımadası'na kadar olan bölgeyi içermektedir. ² Orta Doğu, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birleşim yeri olan önemli bir coğrafi merkezdir. Asya ile Avrupa'yı, Asya ile Afrika'yı, Karadeniz, Akdeniz ve Hint Okyanusu'nu birbirine bağlamaktadır. Çok eski dönemlerden beri ekonomi ve politika açısından önemli bir merkez olmuştur. Türkiye ve Mısır gibi Doğu Akdeniz'de yer alan devletler tarafından çevrelenmiş, Arap Yarımadası ve İran gibi devletleri içeren bir bölge olarak kabul edilmektedir.

Orta Doğu, her dönemde uluslararası ilişkilerde etkin şekilde yer almış, ekonomi, politika, strateji, kültür ve genel dengeler yönünden en önemli bölge olmuştur. Bu bölgenin siyasetinde temel etkenler coğrafya, kültür, yeraltı zenginlikleri, dinler, stratejik geçiş yolları, demografik zenginliklerdir. 20. yüzyılın başlarında; ikinci dünya savaşından itibaren Orta Doğunun önemi giderek daha da artmıştır. Özellikle doğal kaynakların bu bölgede yoğun şekilde yer alışı, Nil, Dicle ve Fırat nehirleri, Süveyş Kanalı, Hürmüz ve Cebeli Tarık Boğazı, Aden Körfezi gibi su yolları ve zengin petrol sahalarının varlığı bu coğrafyayı hem batılı hem de diğer gelişmiş tüm ülkeler tarafından ilgi çekici hale getirmiştir. Nil ve Fırat-Dicle havzaları ilk medeniyetlerin olduğu bölgelerdir. Mezopotamya'da oluşan Asur, Babil, Sümer ve Akad gibi şehir devletleri tarihin en eski siyasi yapılarıdır. Orta Doğu, Doğu ile Batının bulunduğu bir kavşak bölge olma özelliğini her dönemde korumuş, ticari mallar için iyi bir pazar ve inançların, kültürlerin ve medeniyetlerin birbiriyle kaynaştığı bir geçiş noktası olmuştur.

Orta Doğu aynı zamanda Arap-İsrail çatışması, Körfez Savaşları, önemli tarihi olayların bu coğrafyada gerçekleşmesi nedeniyle birçok etnik grubun bulunduğu bir yerdir. Dünyanın üç önemli dini olan İslamiyet, Hıristiyanlık ve Musevilik bu bölgede doğmuştur. Bu coğrafyada oluşan, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi dinlerin ve bu dinlere inanan ve bu toprakları kutsal kabul eden insanların bu alana hâkim olma isteği için birçok güç mücadelesi verilmiştir.

Mısır, Filistin ve Hicaz bu dinlerin doğduğu, geliştiği ve dünyaya yayıldıkları kutsal yerler olarak dünyanın sürekli olarak gözlerini ayırmadıkları yerlerdir. Yüzyıllarca her üç dinin müntesipleri, dinlerini tebliğ eden peygamber ve sahabelerinin hatıralarının

¹ Güngörmüş Kona, G., Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması ve Dâhili Risk Faktörlerinin Etkisi Akdeniz İ. İ.B.F. Dergisi (8) 2004, s. 113-138.

² Cleveland, W.L., Modern Ortadoğu Tarihi, 1.basım, Agora Kitaplığı, 2008, s. vii.

yer aldığı bölgedeki kutsal yerlere ulaşmak için çaba harcamışlardır. Her üç dinin de kutsal kabul edilen yerleri burada bulunmaktadır. İslam dini için önemli yerlerden olan Mekke, Medine, Kudüs, Urfa, Bağdat, Necef, Kum, Kahire bu bölgededir. Bu nedenle bölgede üstünlük sağlama çabası bu coğrafyada çatışma ve gerilim oluşmasını her zaman sabit kılmıştır. Bu durum Orta Doğu coğrafyasının ne kadar önemli bir bölge olduğunu ortaya koymaktadır.

Güvenlik kavramı Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet” olarak tanımlanmaktadır. Dünya devletleri tarihleri boyunca güvenlik kavramının tanımına uygun şekilde bir yaşam sağlamak hedefini belirlemişlerdir. Güvenliğin sağlanmasında ana görev devlet yapısındaki birimler ağırlıklı olmak üzere toplumdaki tüm bireylerin sahiplenmesi gereken bir olgudur. Bireyler toplum yaşamında kendilerini güvenli hissetmelerindeki orana bağlı olarak sağlıklı bir toplum yapısı oluşturabilirler.

Güvenlik kavramının tüm unsurlarını içeren bileşenleri incelendiğinde; tehdit, caydırıcılık, şiddet, çatışma, savunma, emniyet konuları birbirleriyle ilişkili olarak gelişebilmektedir. Bilinen güvenlik kavramının ana unsuru ulusal güveniktir. Coğrafi koşullar nedeniyle bölgesel güvenlik, devletlerin ve uluslararası örgütlerin karşılıklı durumları nedeniyle uluslararası güvenlik kavramları gelişmiştir. Ayrıca günümüzde önemi giderek artan ortak güvenlik sistemi olan kolektif güvenlik ve kolektif savunma kavramları gelişmiştir.³

Dünyanın tüm bölgelerinde güvenlik kavramı anlamına uygun şekilde hiçbir dönemde sağlanabilir olamamıştır. Ülkelerin ulusal güvenlik stratejileri genellikle bir ülkenin güvenliği nasıl tanımladığına, tehdit algısını nasıl öngördüğüne ve belirlediği tehditlere karşı nasıl önlemler alacağı konusunda belirlediği yöntemlere bağlı olarak oluşturulmaktadır. Ülkeler güvenlik stratejilerini içeren dokümanları olağan şekilde toplumla paylaşmaktan uzak durmaktadırlar. Bu gizlilik aslında ülkenin çıkarları açısından normal karşılanabilmektedir. Fakat bu alanda araştırma yapan çalışanlar için en önemli zorlukların başında gelmektedir. Zaten ulusal güvenliği içeren stratejik dokümanların gizlilik içermesi de toplumla paylaşılmayı engelleyen beklenen bir gerekçe olmuştur.

Güvenlik genel olarak yasal düzenlemelerin aksaksız şekilde yürütülebilmesi ve kişilerin korkusuzca yaşayabilmeleri şeklinde tanımlanabilmektedir. Uluslararası düzeyde güvenlik sistemleri yapısındaki yöntemlerin belirlenmesindeki esaslar üzerine

³ Karabulut, B., Güvenlik: Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi:II, Barış Kitabevi, 2. baskı, Ankara 2015, s. 12-28.

kurulmaktadır. Ülkelerin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel etkileşimleri güvenlik özelliklerini belirlemektedir. Güvenlik kavramına varlığını korunması ve sürdürülmesine yönelik tüm davranış şekillerinde karşımıza çıkan bir kavramdır. Güvenlik tüm toplumsal, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların yapısında yer almaktadır.⁴

Güvenlik kavramı ülkeler yönünden irdelendiğinde, egemenlik ve bütünlük için ihtiyaç duyulanları sağlamak ve bunları ele geçirmek isteyenlerden koruyarak sürdürme çabası olarak önem kazanmaktadır. Güvenlik için öncelikle; dışsal ve içsel tehditler veya bu tür algı ve tahminlerin bulunması gerekmektedir. Ülkeler güvenliklerini sağlayabilmek için sürekli olarak daha fazla güvenliğe ihtiyaç duymaktadırlar. Uluslararası ilişkilerde ise uluslararası sistemin tümünün güvenliği, coğrafi ya da işlevsel alt-sistemlerin, bölgelerin güvenliği, toplumsal alt grupların güvenliği, bireylerin güvenliği önem taşımaktadır.⁵

Silahlanma, devletlerin kendilerine yapılan tehditlere karşı koymak için, ya da dış politikaları için önemli bir stratejidir. Bu strateji bir ülkenin tehdit algısına göre belirlenir ve tehdidin kaynağı ve niteliği tercih edilen stratejileri de şekillendirmektedir. Bir ülkenin silahlanma stratejisi hem güvenlik ve savunma politikaları hem de dış politika tercihleriyle doğrudan ilgilidir. Orta Doğu güvenliği tehdit eden birbirinden farklı riskler yönünden oldukça zengin, kırılgan ve çelişkilerle dolu bir bölge görünümündedir.

Silahlanma, Orta Doğu politikalarının incelenmesinde önemli bir yere sahiptir. Silahlanma faaliyetleri bölge ülkelerinin birbirlerine tehdit yaratmasından dolayı geliştirdikleri bölgesel ve bölge dışı dayanışmalarla yoğun bir şekilde gelişmiştir. Bölgesel denge ve tehditlerin sürekli değişmesi sonucu bölgede silahlı devlet dışı güçlerin belirgin hale gelmesine neden olmuştur. Bölge ülkelerinin çoğunun, gelişmiş silah üretimi yeteneğine sahip olmamasıyla beraber, silahlanma ve silah alıcısı ilişkisi giderek önem kazanmıştır.

Son on yılda görülen Arap Baharı ile beraber bölge ülkelerinin birbirlerine karşı yarattığı tehdit algıları çeşitlilik kazanmış ve bu tehditler giderek daha karmaşık hale gelmiştir. Arap Baharıyla oluşan belli başlı olaylar arasında; halk hareketleri, etnik ve mezhepsel ayrışma, radikalleşme, silahlı devlet dışı güçler ve petrole duyulan ihtiyacın artması ile petrol sahalarının ele geçirme çabaları bulunmaktadır. Petrol kaynaklarının verimliliği bölgenin zaman içindeki gelişiminde en etkin konu olmuştur. Petrolün bölgedeki yeri, bölge için yapılacak her türlü incelemede göz önünde tutulması zorunlu

⁴ https://tasam.org/tr-TR/Icerik/1113/cok_kutuplu_yeni_dunya_duzeninde_guvenlik_algisi. Erişim Tarihi: 09.11.2019.

⁵ https://www.academia.edu/15474664/ULUSLARARASI_GUVENLIK_VE_STRATEJI. Erişim Tarihi: 09.11.2019.

olan önemli etkenlerdendir. Bu durum bölge içi çekişmelerin artmasına neden olmuş, sosyal, ekonomik, politik ve askeri konularda dış güçlerin bölgeye olan ilgisini arttırmaktadır.

Orta Doğu'nun daha fazla önem kazanması, 20. Yüzyılda sanayileşmenin gelişmesi ile birlikte önemi giderek artan karbon yakıtlarına duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Orta Doğu, dünya petrol kaynaklarının yaklaşık %60'ına, dünya doğalgaz kaynaklarının ise %43'üne sahiptir. Bu nedenle sanayileşmiş enerji ihtiyacı duyan ülkelerin Orta Doğu ile ilgili politikalarına özen göstermeleri kaçınılmaz olmuştur.⁶

Enerji şirketlerinin çıkarları doğrultusunda bölgede yaşanan çatışmalar, devlet dışı silahlı güçlerin büyümesine yol açmış, enerji şirketlerinin çıkarları için yapılan savaşlar yeni silah pazarları oluşturmuştur. Ayrıca silahlanma harcamalarında politik, stratejik, fiziksel, kültürel etkilerin de olduğu görülmektedir. Dünya genelinde 1990 yılına kıyasla 2000 yılında askeri harcamalarda azalma olsa da 2000 yılından itibaren bölge düzeyinde ve dünya genelinde önemli bir artış olduğu görülmektedir. “2018 yılına bakıldığında, dünya genelinde yaklaşık 1,8 trilyon dolarlık askeri harcama yapılmıştır”.⁷ Silahlanmadaki bu artış sadece dünya genelinde değil ayrıca Orta Doğu'da hâkim konumda olma isteğinin ne kadar fazla olduğunun bir göstergesidir.

Orta Doğu'ya hâkim olma çabalarında; I. Dünya Savaş'ından sonra İngiltere ve Fransa'nın, II. Dünya Savaş'ından sonra ise Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki mücadelesi artmıştır. Bu nedenle sürekli olarak istikrarsız olan bu bölgede günümüzde birçok sorun hala devam etmektedir. Suriye sorunu, Yemen sorunu, Filistin sorunu aşırı silahlanma, etnik ve dini milliyetçilik, artan terör bölgenin en önemli sorunlarından. Bu sorunlardan dolayı bölge gittikçe güvenlik sorunlarıyla yaşamaya mahkûm olmuştur. Bölgenin güvenlik sorunlarına karşı ülkeler güvenlik harcamalarını giderek arttırmaya yöneltmiş ve ülkeler aşırı silahlanmaya yönelmişlerdir. Artan harcamalar doğrultusunda ekonomik dengeler bozularak yaşam standartlarında azalmalar meydana gelmiştir. Güvenlik harcamalarından dolayı ülkeler temel konuları olan, eğitim ve sağlık alanlarında, yeterli düzeye ulaşamamıştır.

Tarihte üstün güç olmayı hedefleyen devletler önce Orta Doğu'da hâkimiyet oluşturmak istemişler, hegemonik güç olarak tanımlanan bütün devletler bu bölgede etkilerini arttırmaya çalışmışlardır. Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Osmanlılar, İngiliz ve

⁶ Çelik, H., Ortadoğu'da ABD Politikaları ve Büyük Ortadoğu Projesi, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.

⁷ <https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20world%20regions%20from%201988-2018%20%28pdf%29.pdf>. Erişim tarihi: 27.07.2019.

Fransızlar ile Amerikalılar ve Ruslar bölgede etkin rol almaya ve hâkimiyet bölgelerini çoğaltmak için tarih boyu çaba harcamışlardır.⁸

Uluslararası düzeyde değişen koşullarla birlikte olağan şekilde uluslararası teoriler de değişim göstermektedir. Uluslararası yapıda gücün devletlerde bulunma durumu ve gücün aynı etkinlikte sürdürülebilirliği önem taşımaktadır. Gücün sürdürülebilirliği belirli koşullara bağlıdır. Gücün, etkisini azaltması, dengelenmesi, dağılımı ve şekillenebilir olması konusunda çeşitli kavramlar gelişmiştir. Tek, çift ve çok kutuplu güç dağılım sistemleri üzerinde çeşitli fikirlerin oluşturularak tartışıldığı sistemlerdir. Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu sistemde Amerika ve Sovyetler Birliği iki süper güç olarak 1945 yılından 1990 yılına kadar çift kutuplu sistem örneğini sürdürmüşlerdir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin 1991 yılında dağılmasından sonra ise Amerika tek kutuplu sistem örneğini oluşturmuştur. Çok kutuplu sistemde güç çok sayıdadır ve tehdit algısında hata oranı yükselebilmektedir. Bu sistemde kutupların sayısı çoğaldıkça kutuplar arası ilişkilerin karmaşıklığı artarak sistem zorlanmaya başlamaktadır.^{9,10}

Yukarıda özetlenen bölgenin güvenlik hassasiyeti nedeniyle bu araştırma konusu, Orta Doğu'da önemli olan ülkelerden İran, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır'ın güvenlik yapıları siyasal yapısı, ekonomik güçleri ve Orta Doğu'daki silah ihracatları gibi Orta Doğu coğrafyasında birbirlerine karşı olan mücadelesidir. Çalışmada ülkelerin birbirlerine karşı yarattığı güç dengesi yani bölgedeki üstünlük yarışı ve özellikle silahlanma yarışındaki paylarının durumu incelenmesi amaçlanmıştır.

Dünyada soğuk savaş sonrasında iki güce dayalı sistemden kaynaklanan klasik tehdit algılarının azalmasından sonra özellikle 1998 yılına kadarki dönemde azalma gösteren dünya savunma harcamalarında, yeni tehdit algılarının oluşmasıyla 1998-2012 yılları arasındaki dönemde artış göstermiştir. Orta Doğu'da ise bölgesel düzeydeki savunma harcamalarının dünya genelindeki gibi 1998-2012 yıllarında savunma harcamalarında artış sürmüştür ancak dünya genelinde düşüşlerin olduğu 2013 ve 2014 yıllarında da Orta Doğu'da artışların devam ettiği görülmüştür. Orta Doğu'da görülen bu savunma harcamaları artışının her dönemde yükseliş göstermesi bölgenin önemini sürekliliğini sağlamıştır. Günümüzde de bu önemin devam etmesi nedeniyle çalışmada

⁸ İnat, Kemal, Balcı, Ali, Ortadoğu Yıllığı, Nobel Akademik Yayıncılık, 2005, s. 312.

⁹ Aydın, A., Bakıncak, E., Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt:17, sayı:1, 2016, s. 97-101.

¹⁰ Waltz, K.N, "Structural Realism After The Cold War", International Security, 01622889, cilt:25, 2000, s.6-18.

bölge ülkelerindeki mevcut savunma harcamalarının durumu, gelişmeleri ve karşılaştırmaları yapılarak irdelenmeye çalışılacaktır.

Orta Doğu ülkelerinin yönetim farklılıkları nedeniyle mevcut durumlarına ait bilgilerin oldukça kontrollü şekilde sunulması savunma harcamaları ve durumlarının tam olarak belirlenmesindeki kaynaklara kısıtlı düzeyde ulaşılabilme olasılığı çalışmanın gelişimindeki sınırlıklar olarak görülebilmektedir.

Bu çalışma Orta Doğu kavramının oluştuğu ve geliştiği dönemden günümüze kadar geçen dönemdeki ülkelerin savunma durumları hakkındaki incelemeleri ve değerlendirmeleri içermektedir.

Bu çalışmada derinlemesine kaynak taraması tekniği kullanılarak nicel ve nitel verilere yer verilmiştir. Çalışma için gerekli veriler kitaplardan, bilimsel makalelerden, yüksek lisans ve doktora tezleri ile genel ağdan (internet) elde edilmiştir.

Hazırladığımız çalışma; giriş ve sonuç kısımları haricinde üç bölüme ayrılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde Orta Doğu Bölgesi'nin, tarihten günümüze öneminin anlaşılabilmesi için, bölgenin ve bölgede incelenecek olan devletlerin tarihsel süreçte oluşumu, siyasal yapıları ve ekonomik güçleri hakkında bilgi verilecektir. İkinci bölümde ise, incelenecek ülkelerin savunma ve güvenlik yapıları, yani; savunma güçleri, iç güvenlik yapıları, uluslararası alandaki askeri faaliyetleri incelenecektir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde, Orta Doğu'da savunma harcamaları ve silahlanma yarışı kapsamında konumuz olan ülkelerin savunma harcamaları, savunma harcamalarının sebepleri, silahlanma yarışının gerekçeleri, bölgeye silah satan devletlerin amaç ve bölgedeki faaliyetleri, silah üretimleri, tehdit algıları ve şekillendiren hususlar, silahlanma konusunda bölgenin özellikleri ile silahlanmanın bölge ve dünya siyasetine etkileri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTA DOĞU COĞRAFYASI VE ÜLKELERİN GENEL DURUMU

1.1. Orta Doğu Bölgesi ve Özellikleri

Orta Doğu, Türk Dil Kurumu tarafından Güneybatı Asya'da, tarihsel ve kültürel yakınlığı olan ülkelerin oluşturduğu coğrafi bölge olarak tanımlanmıştır.¹¹ Bölgenin coğrafyası, her dönemde tartışmaların merkezinde yer almıştır. Orta Doğu denildiğinde zaman, genel anlamıyla eski dünya diye bilinen karaların birleştiği bölge anlaşılmaktadır.¹² İkinci Dünya Savaşından önce Avrupalı coğrafyacılar Orta Doğu kavramını gündeme getirmişlerdir. İngilizler sahip oldukları sömürgeleri kontrol edebilmek için bölgelere ayırma ihtiyacı duymuştur. Buldukları yerleri merkez kabul edip bu konuma göre tanımlar yapmışlar ve bölgenin doğusunun ortasında kendilerini tanımlamışlardır. Buna göre; Avrupa'nın doğusu; “Yakın Doğu”, “Orta Doğu” ve “Uzak Doğu” olarak ayrılmaktadır. Akdeniz ile Basra Körfezi arasındaki bölgeye Yakın Doğu, Basra Körfezi ile Güneydoğu Asya arasındaki bölgeye, Orta Doğu, Pasifik Okyanusuna doğru olan bölgeye de Uzak Doğu denilmektedir.^{13, 14}.

Aynı şekilde Avrupa merkezli diğer bir tanıma göre; Avrupa merkez kabul edildiğinde, Fırat–Dicle nehirlerinin batısındaki bölgeye “Yakın doğu”, Seylan-Burma arasındaki bölgeye “Orta Doğu”, bu bölgenin doğusunda yer alan bölgeye ise “Uzak Doğu” denilmektedir.¹⁵

Orta Doğu coğrafyası dar tanımıyla; Batıda Mısır, Doğuda Umman Körfezi, Kuzeyde Türkiye ve İran, Güneyde Aden Körfezi ve Yemen'i içeren bir bölge olup bu tanım günümüzde en çok bilinen tanımdır. Bölgenin geniş tanımlanması ise; Batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır, Doğuda Umman Körfezi ve Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'ı içeren, Kuzeyde ise Türkiye, Kafkasya ile Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini içermekte, ayrıca İran, Afganistan

¹¹ <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 12.08.2019.

¹² Yılmaz, T., Uluslararası Politikada Ortadoğu, 3.baskı, Ankara: Barış Kitap 2011, s. 12.

¹³ Kerimoğlu, T., Geçmişten Günümüze Amerika Birleşik Devletlerinin Orta Doğu Politikaları, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

¹⁴ Sinkaya, B., Ortadoğu Siyasetine Giriş: Teme Faktörler, Aktörler ve Dinamikler, Orsam Kaynak no: 1, Nisan 2016, s. 2.

¹⁵ Sandıklı, A., Küresel Gelişmeler, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Yansımaları, İstanbul: Tasam yayınları, 2006, s. 15.

ve Pakistan'ın da olduğu, Güneyde Yemen ve Suudi Arabistan 'a kadar olan bölge ve ortada ise Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in olduğu bir bölgedir.¹⁶

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Orta Doğu kavramı daha çok uluslararası kaynaklarda kullanılmaya başlanmıştır. Bölgenin en geniş kapsamlı tanımı; Batıda Fas, Doğuda Afganistan, Pakistan ve Hindistan, Kuzeyde ise Türkiye, Güneyde Habeşistan'ı içeren bir bölgeyi içine almaktadır. Dar kapsamlı olarak tanıma bakılacak olursa; Batıda Mısır, Doğuda İran ve Pakistan, Kuzeyde Türkiye ve Güneyde ise Suudi Arabistan'ın çevrelediği bölgedir.¹⁷ Özet olarak bu coğrafyadaki Orta Doğu ülkelerini gösteren harita Şekil-1' dir.

Şekil 1: Orta Doğu siyasi haritası.¹⁸

Avrupa'dan Çin ve Hindistan'a kadar olan deniz yolu ile ulaşım Süveyş Kanalının açılmasıyla kolaylaşmıştır. İngilizler Hindistan pazarına kolayca ulaşabilmek

¹⁶ Arı, T., Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Bursa: MKM Yayınları, 2012 s. 21.

¹⁷ Kürkçüoğlu, Ö.E., Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945-1970), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:340, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s. 1-2.

¹⁸ https://www.turkcebilgi.com/orta_dogu/harita. Erişim tarihi:15.08.2019.

için yeni planlar yapmaya başlamışlardır. Bölgenin adı bu planlar kapsamında İngiliz resmi kaynaklarına İkinci Dünya savaşı sonrası girmiştir.¹⁹

Orta Doğu bölgesinin tanımı ilk kez Amerikan deniz tarihçisi olan Alfred Thayer Mahan tarafından yapılmıştır. Orta Doğu'nun İran Körfezi ile sahil bölümlerini içerdiğini 1902 yılında belirtmiştir. Sınırların dar tutulmasının nedeni bölgede İngilizler için tehlike oluşturan tehditlerdir²⁰. Orta Doğu'nun günümüz sınırları Valentine Chirol tarafından belirlenmiştir. Bu sınırlar; İran, Irak, Arabistan'ın doğusu, Afganistan, Tibet ve İran Körfezi'ni de kapsamaktadır.²¹

Yine diğer bir tanıma göre; Orta Doğu bölgesi; Çanakkale Boğazı, İstanbul Boğazı, Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Hürmüz Boğazı ve Basra Körfezi gibi su yollarının bu bölgede bulunması nedeniyle Yedi Deniz Ülkesi diye anılmaktadır.²² Jeopolitik açıdan Orta Doğu bölgesi bazı uzmanlara göre "Dünya Adası" olarak ta tanımlanmaktadır.²³

"Kara Altın" olarak bilinen ve jeopolitik ve stratejik önemi olan petrol, dünya ekonomisi açısından giderek artan önemi nedeniyle, Orta Doğu'da bolca bulunmasından dolayı dünya güçlerinin hedefi olmaktan kurtulamamıştır.²⁴ Dolayısıyla petrol ve diğer enerji imkânları nedeniyle Orta Doğu'nun coğrafi ve stratejik açıdan önemi denildiğinde;

- i. Dünyanın en zengin ve etkin enerji kaynaklarına sahip olması,
- ii. Bölgenin birçok devlet için yeni bir mücadele sahası olması,
- iii. Ekonomik ve politik gücün etkin olmasına çalışıldığı önemli bir bölge olması,
- iv. Soğuk Savaşın sonrası artan önemi nedeniyle en önemli Jeopolitik merkez olması göze çarpmaktadır.²⁵

Birçok araştırmacı ve tarihçilerin değişik şekillerde tanımlamaya çalıştığı Orta Doğu coğrafyası aslında karmaşık bir coğrafyada konumlanmıştır. Bu karmaşıklığın nedeni, sınırlarının çok geniş ve çatışma bölgelerini içinde barındırmasıdır. Bölgede

¹⁹ Şahin, M., Taştekin, M., II. Körfez Savaşı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006 s. 11.

²⁰ Tekkaya, D., Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'nin Konumu, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007 s. 3.

²¹ Kerimoğlu, T., Geçmişten Günümüze Amerika Birleşik Devletlerinin Orta Doğu Politikaları, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

²² Bıyıklı, M., Bir Merkez Dünya olarak Afri Avrasya Stratejiler Çemberinde Türkiye ve Ortadoğu, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı:10, Ankara, 2007,s. 49.

²³ İlhan, S., Jeopolitik Duyarlılık, Ankara: TTK Yayınları, 1989, s. 26-31.

²⁴ Turan, Ö., Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu, İstanbul: Yaydağ yayınları, 2002, s. 16-17.

²⁵ Kerimoğlu, T., Geçmişten Günümüze Amerika Birleşik Devletlerinin Orta Doğu Politikaları, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

günümüzde de halen devam etmekte olan sorunlar ve çatışmalar bitmemiştir ve bunlara sürekli olarak yeni sorunlar eklenmektedir.

Orta Doğu, jeopolitik ve jeoekonomik açıdan dünyanın önemli bölgelerinden birisidir. Orta Doğu'nun diğer bölgelerden farklı olarak değerlendirilmesinin nedeni zengin yeraltı kaynaklarına sahip ve tek Tanrı'lı dinlerin olduğu bir bölge olmasıdır. Orta Doğu çeşitli uygarlıkları ortaya çıkaran, sosyo-kültürel kaynaşmaları sağlayan, Doğu, Batı, Kuzey ve Güney, gelişmiş veya az gelişmiş halkların buluşmasından dolayı çatışmaların ve uyuşmazlıkların hiç eksilmediği bir bölgedir. Ortadoğu Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarını birleştiren, Boğazlarla Karadeniz'in Akdeniz'e, Süveyş Kanalı ile de her iki denizi Hint Okyanusu'na bağlayan stratejik konumda olduğundan, tarihsel süreç açısından Ortadoğu'nun bu jeopolitik ve jeoekonomik önemi ve yer altı zenginlikleri kendi halklarından daha çok bölge dışı güçlerin her zaman hedefinde olmuş ve olmaya da devam etmeye en güçlü adaydır.

1.2. Orta Doğu Bölgesinin Kısa Siyasi Tarihi

Orta Doğu tarihi, kültürü ve jeopolitik konumu nedeniyle birçok medeniyetin kurulduğu bir bölgedir. Kültürel zenginlikleriyle medeniyetlere yön vermiş ve insanlık tarihinde ilkler olan birçok olayın gerçekleşmesine tanıklık etmiştir. Dünya tarihinde insanlık yaşamını etkileyen birçok ilkin bölgede olduğu bilinmektedir. Örnek olarak, yerleşik hayat, tarım, yazı, yazılı kanunlar ve dinler ilk olarak bu bölgede ortaya çıkmıştır.

Dinler Orta Doğu'nun tarihsel geçmişini belirleyen en önemli öğelerden birisidir. Yahudilik bölgede ortaya çıkan ilk semavi din olmuştur. Laik bir anlayışla 19. yüzyılda ortaya çıkan Siyonizm, günümüzde bölgeyi en çok etkileyen unsurdur. Yahudilikten sonra Hz İsa ile birlikte Hıristiyanlık dininin etkisi görülmüştür. Hıristiyanlık Roma'nın resmi dini olduktan sonra bölgeyi siyasi açıdan etkilemiştir.²⁶ İslamiyet açısından ise, Mekke, Medine ve Kudüs bu bölgededir. Dinsel mekânlar kapsamında üç temel din açısından önemli sayılan değerlerin Orta Doğu'da var olduğu görülmektedir.²⁷

Ortadoğu'daki devletler 20. yüzyılın başlarında bağımsızlıklarını yeni elde ettikleri için dış ilişkilerde gelişme göstermemişlerdir. Bu yıllarda ülkelerin iç dinamiklerini incelemek yeterli iken, 20. yüzyılın ortalarından sonra bölge ülkelerinin dış ilişkileri gelişmiş ve bir ülkenin dinamiklerini anlayabilmek için bölgenin tümünün dönemselsel olarak incelenmesi gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu yıkılışı ve bölge

²⁶ <https://www.kenandabirkuyu.com/ortadoğu-kavrami-ortadoğunun-tarihi-ve-cesitli-yonleriyle-dunya-siyasetinde-ortadoğunun-onemi>. Erişim tarihi: 15.08.2019.

²⁷ Arı, T., Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Bursa: MKM Yayınları, 2012 s. 35.

üzerindeki hâkimiyeti sona erince, bölgedeki planlar ve dengeler değişmiştir. Değişen dengeler ile bölgede sorunlu bir yapı oluşmaya başlamıştır. Bölgedeki dengeleri ve hâkimiyetleri değiştiren petrol olmuştur.

Sanayi devrimi sonrasında, önemli bir sanayi hammaddesi olan petrolün bol miktarda olduğu bu bölgeye Batılı ülkelerin ilgileri artmıştır. Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra özellikle İngiltere ve Fransa Ortadoğu'daki etkinliğini arttırmıştır. Arap ülkeleri, savaş sonrası bağımsızlık için İngiltere ve Fransa ile mücadele etmişlerdir.²⁸ İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki önemli güç olan, ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin bölgeye hâkim olma yarışı artmıştır. 1956 İran Musaddık Harekâtı ile petrol kuyularını İngilizlere kapatmasıyla Amerika'nın bölgede güçlenmiş ve güç dengesi oluşturmuştur. Bunun yanında SSCB'nin de Irak ve Musul gibi Ortadoğu'nun diğer bölgelerinde yeni müttefik aramaya başlamış, bundan dolayı bölgede çatışma alanı genişlemiş ve değişmiştir.²⁹

İkinci Dünya savaşından sonra kurulan İsrail Devletine karşı bölgedeki Müslüman ülkeler dayanışma ihtiyacı duymuştur. 1948 yılında başlayan Arap-İsrail Savaşı günümüze kadar devam etmiştir.³⁰ 1960-1980 yılları arasında en önemli gelişmelerden birisi de Arap-İsrail savaşıdır. Bu savaşta İsrail'in Araplar karşısında kazandığı başarılar sonucu, İsrail toprakları dört katı büyüklüğünde artmıştır.³¹ Bu gelişmeler Arap-İsrail sorununa yeni boyutlar kazandırmış ve sonuçları günümüze kadar uzanmıştır. 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşında İsrail Amerika'nın de desteğini almış buna karşın SSCB'nin desteğini alan Arap Ülkeleri İsrail'e kapılarını kapatmıştır.³²

1967 Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'in ele geçirdiği yerlerin geri alınması ve Arapların prestijinin onarımı ve yeniden arttırılması için 6 Ekim 1973 te yeni bir Arap-İsrail savaşı başlamıştır. Savaş Müslümanlar için Ramazan Savaşı, İsrail için Yom Kippur Savaşı adı ile bilinmektedir. 1973 savaşı İsrail açısından daha öncekiler gibi başarılı olmamıştır.³³ 1973 Arap-İsrail savaşı sonunda Araplar petrolü İsrail'e karşı değil daha çok Batı'ya karşı silah olarak kullanmış ve petrol fiyatlarını yükseltmişlerdir. Bu nedenle dünyada petrol krizi meydana gelmiş ve Orta Doğu ülkelerinde petrol şirketlerine el koyma eğilimi başlamıştır.³⁴

²⁸ Yılmaz, T., Uluslararası Politikada Ortadoğu, Akdağ Yay. Ankara, 2004, s.15-16.

²⁹ Niray, B., Bölgesel ve Küresel ve Gelişmeler Işığında Ortadoğu'da Oluşan Siyasal Gelişmeler ve Türkiye'nin Yeri, T.C. Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay., no: 5, Elazığ. 2004, s. 10.

³⁰ Sander, O., Siyasi Tarih: 1918-1994, 10.baskı, İmge Kitapevi,2002, s. 300.

³¹ Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 18.baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, 2012, s. 841.

³² Sander, O., Siyasi Tarih: 1918-1994, 10.baskı, İmge Kitapevi,2002, s. 537.

³³ Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 18.baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, 2012, s. 857.

³⁴ Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 18.baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, 2012, s. 867.

1980'li yıllarda Orta Doğu'da üç büyük olay meydana gelmiştir. İran'da Şah'ın devrilmesi, Rusya'nın Afganistan'ı işgal etmesi ve Irak-İran Savaşı'dır. Bu olaylar Orta Doğu'nun stratejik yapısının değişmesine neden olmuştur. İran'da 1978 yılından itibaren karışıklıklar artmıştır ve 1979 Ocak ayında Şah ülkeyi terk etmiştir. İran'da 1979 Şubat ayında monarşi yerini Humeyni liderliğindeki yeni bir rejime bırakmıştır. Aynı yıllarda 1979 Aralık ayı sonunda Rusya, Afganistan'ı işgal etmiştir. İran son derece zayıf ve çalkantılı bir durumda iken Sovyet Rusya'nın Afganistan'ı işgali Sovyet Rusya'nın Basra Körfezi'ne, Orta Doğu petrollerine ve Hint Okyanusu'na inme imkânı yaratmıştır. Çünkü Afganistan stratejik konumu gereği Batı Asya, Orta Doğu, Orta Asya ile Basra Körfezi ve Hint Okyanusu' arasında bir geçit noktasıydı. Bu işgal ile birlikte Afganistan, Sovyet Rusya için insani ve maddi kayıplar yaratmıştır. Pakistan'ın stratejik önemi artmış, Sovyet Rusya tehdidi nedeni ile Amerika ile Pakistan yakınlaşması olmuştur. Ayrıca Pakistan ile Suudi Arabistan arasında askeri işbirliği gelişmiştir. Mezhep ve siyasi üstünlük mücadelesi kapsamında İran ile Irak arasında 22 Eylül 1980 tarihinde Irak ordularının İran topraklarına girmesiyle Irak-İran savaşı başlamıştır.³⁵ Irak-İran Savaşı, Basra Körfezi'ndeki bölgesel üstünlük mücadelesi şeklinde gelişmiş ve İran İslam Devrimi'nin yayılma tehlikesini sınırlama şeklinde ortaya çıkmıştır. Savaşı sonunda İran tehlikesinin etkisini yitirdiği düşünülmüş ancak Irak tehlikesinin ortaya çıktığı değerlendirilmemiştir.³⁶ İran-İrak Savaşı, Soğuk Savaş sonrasında yaşanan savaşların en önemlisidir. Irak'ın İran'a saldırması ile savaş başlamış, 1988 yılına kadar devam karşılıklı füze atışlarıyla devam etmiştir. Savaşta Amerika, Irak'ı desteklemiştir. Savaşta her iki devlet için de kazanç olabilecek hiçbir durum meydana gelmemiştir.³⁷

Irak-İran savaşı sona erdiğinde Irak savaşta oluşan zararlarını karşılamak için 1990'da Kuveyt'i işgal etmiştir. ABD, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) işbirliği ile Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini istemiştir. Ancak Irak çekilmemiştir. Sonuçta Amerika harekâta başlamıştır. Harekât sonunda Kuveyt kurtarılmış, Irak'a ise yoğun bir ambargo uygulanmıştır.³⁸

Yukarıda açıklanan tarihi olaylar Orta Doğu tarihini belirleyen son dönemdeki başlıca etkenler olup, birçok gelişmelere de neden olmuştur. Amerika'daki 11 Eylül saldırısı sonrası, Amerika'nın 7 Ekim 2001'de Afganistan'da El Kaide ve Taliban'a karşı 'terörle mücadele' kapsamında başlattığı askeri operasyon ve Amerika ile İngiltere

³⁵ Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 18.baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, 2012, s. 895-929.

³⁶ Yayıcı, C., Irak'ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri, Güvenlik Stratejileri, cilt: 15, sayı: 30, 2019, s.349.

³⁷ Arı, T., Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa yayınları, İstanbul, 2007, s. 552.

³⁸ Arı, T., Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa yayınları, İstanbul, 2007, s. 570.

öncülüğündeki koalisyon güçleri tarafından 2003 yılında Irak'ın işgali ve günümüzde ise 2011 yılında başlayan Suriye olayları örnek olarak verilebilir. Orta Doğu tarihi, meydana gelen tüm savaşlar ve anlaşmazlıklar sonucu sürekli bir çatışma ve güç dengesi oluşturma çabalarına sahne olmaya devam etmektedir.

1.3. Orta Doğu'da Ana Aktör Devletlerin Gelişimi

Orta Doğu'yu şekillendiren İran, Irak, İsrail, Suudi Arabistan ve Mısır devletlerinin sahip oldukları konumları ile kuruluşları Orta Doğu'nun şekillenmesinde kritik rol oynamıştır.

Çalışmanın bu bölümünde, Orta Doğu'nun gündemini etkileyen ve her dönemde etkin olan İran, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır devletlerinin tarihsel gelişimleri incelenecektir.

1.3.1. Şiliğin Temsilcisi olan: İran İslam Cumhuriyeti

İran; Asya'nın güneybatısında yer alır. Kuzeyde Hazar Denizi, Güneyde Basra ve Umman Körfezi vardır. Bu nedenle Orta Doğu'da önemli bir Jeopolitik konuma sahiptir. İran stratejik bir su yolu olan Hürmüz Boğazı'nı denetlemektedir. İran; Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Irak, Pakistan, Afganistan ve Türkmenistan'la komşudur. Orta Doğu'da jeopolitik merkezi bir güç olan İran, köklü uygarlığı, güçlü bir devlet geleneği ve zengin kültürü ile önemli bir konuma sahiptir.^{39, 40} Şii inancı, Safevi döneminden başlayarak İran Devleti'nin temel kaynak noktası olmuştur. Günümüzde de etnik açıdan karmaşık bir toplumu yapısına sahip olan İran'ı bir arada tutan en güçlü etken şiliktir. İran İslam Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'daki konumu Şekil-2'dedir.

Şekil 2: İran İslam Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'daki konumu.⁴¹

³⁹ Doster, B., Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası, Ortadoğu Analiz, , cilt: 4, sayı: 44, Ağustos 2012, s. 45.

⁴⁰ Orta Doğu Durum Raporu, İpekyolu Kalkınma Ajansı, Ocak 2011, s. 32.

⁴¹ <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-iran>. Erişim Tarihi: 25.08.2019.

Tarihin büyük bölümünde Pers ülkesi diye bilinen İran, 1925 yılında yeni adını almıştır.⁴² 2500 yıllık kesintili gelişen bir tarihi geçmişe sahip olan İran'da tarih İslam öncesi ve İslam sonrası olmak üzere iki ana dönemde incelenebilir. Milattan önce (M.Ö.) 550 de Büyük Kuroş tarafından kurulan, M.Ö. 330 yılında Büyük İskender tarafından yıkılan Pers İmparatorluğu ve milattan sonra (M.S.) 2. yüzyılda kurulan Sasani İmparatorluğu İslam öncesi İran tarihinin en parlak dönemleridir. İslam sonrası dönemde İslam Orduları Sasani İmparatorluğunu ortadan kaldırmasıyla İran'da merkezi bir yapı kalmamıştır. İran'da siyasal birliğin yeniden sağlanması ilk olarak Büyük Selçuklu İmparatorluğunda, bu imparatorluğun ardından da Safevilerin Akkoyunlu Devletini ele geçirmesiyle sağlanmıştır.⁴³ 1722'de Afgan işgalciler Safevi Hanedanına son vermişlerdir.⁴⁴

Safevilerden sonra 1794 yılında İran yönetimi Aga Muhammed Han tarafından ele geçirilmiştir. Bu dönemde güçlü merkezi bir ordunun ve bürokrasinin var olmaması nedeniyle merkezi yönetim karşısında aşiret ve yerel yöneticiler etkinliklerini artırmıştır. İran'da milli kimliğinin ve milliyetçiliğinin gelişmesi bu dönemde olmuştur.⁴⁵

İran'da modernleşme süreci incelenirse Batılı güçlerin bölgeye yerleşerek etkin olmasıyla gerçekleşmiştir. 1891 Tütün Boykotu ve 1906 Meşrutiyet Devrimi modern İran'ın şekillenmesinde etkili rol oynamıştır.⁴⁶

İran I. Dünya Savaşı sırasında Rusya ve İngiltere'nin baskısı altında kalmış ve bu devletlerin işgaline uğramıştır. Merkezi Yönetim zayıflamış, güçlü yerel yönetimler oluşmuştur. Rıza Han etkili bir İran Ordusu kurmuş ve bu orduyu, kabile ayaklanmalarını bastırmak ve İran'ı birleştirmek için kullanmıştır. Bu dönemde Safeviler'den beri ilk defa devlet bütün ülke ve toplum üzerinde etkin olmaya başlamıştır.⁴⁷

İki Dünya Savaşı arası dönemde, Şah'ın İngiliz hâkimiyetinden kurtulmak amacıyla Almanya ile yakınlaşması diğer Avrupalı güçleri rahatsız etmiştir. Tarafsızlık bildirgesinin ilan edilmesine karşın İngiltere tarafından yeniden işgal edilmiştir. İngiltere'nin amacı, Şah'ı cezalandırmak dışında, İkinci Dünya Savaşı öncesi petrol

⁴² Roskin, M.G., Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür, Adres Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2007, s. 675.

⁴³ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 3-4.

⁴⁴ Roskin, M.G., Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür, Adres Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2007, s. 678.

⁴⁵ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 4-6.

⁴⁶ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 6-7.

⁴⁷ Ghods, M., R., Iran in the Twentieth Century, A Political History, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1989, s. 94-97.

bölgelerini elinde tutmaktır. İngiliz petrol şirketleri İran'da bulunması Şah'ın serbest hareket etmesini önlemiştir.⁴⁸

İran, İngiliz ve Rus kuvvetleri tarafından 25 Ağustos 1941'de işgal edilmiştir. Rusya ve İngiltere Rızâ Şah'ın Alman yanlısı olduğunu düşünerek tahttan indirilmesini sağladılar. Meclis Rızâ Şah'ı Güney Afrika'ya sürgüne göndermiş ve sonrasında, Eylül 1941'de oğlu Muhammed Rızâ Pehlevi Şahlığa getirilmiştir.⁴⁹

Uzun süre Şah'ın İran'ı yönetmesinin ardından Şubat 1979 Devrimi'nden sonra İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. İran siyasal İslamcılarının devrim yolu ile iktidar oldukları ilk ülkedir. Siyasal İslam'ın iktidardaki başarısının izlenebilmesi için devrim sonrasında İran'da siyasal, sosyal ve iktisadi gibi bir takım gelişmeler hem siyasi gruplar hem de akademisyen, siyasetçi, ekonomist, asker gibi gözlemciler tarafından ilgi ile takip edilmiştir.⁵⁰

Bölgedeki 1980'li yıllarda olan en önemli gelişmelerden biri de İran-İrak savaşıdır. İran, içyapısındaki devrim karşıtlarını ortadan kaldırmaya çalışırken Irak'ta Saddam Hüseyin petrol ihracatının yapıldığı önemli bir yer olan Şattü'l-Arap suyunu kontrol altına almayı hedeflemiştir. Savaşta her iki ülkede çok sayıda insan kaybı olmuş ve ekonomik zararlar meydana gelmiştir. Savaş sonrasında Irak'ta Kürtler ve Şiiler Saddam Hüseyin'e karşı ayaklanmışlardır. İran, savaşta yaşananlardan elde ettiği güçle devrim karşıtı tepkilerden arınmıştır. Halk Amerika ve İsrail'e karşı devrim etrafında bütünleşmiştir.⁵¹

İran Şii inancına önderlik etmekte ve devrimin güçlü bir savunucusu durumundadır. Bölgedeki Şii toplulukların ve bazı aşırı grupların etkilemesine neden olmaktadır. İran'ın Şii ideolojisi, bazı grupların mali ve askeri olarak desteklemesi nedeniyle büyük bir güç olmasına ve diğer ülkelerin içişlerine karışan bir devlet olarak nitelendirilmesine neden olmuştur.⁵²

İran İslam öncesi özellikleri ve sonrasında İslam'ın geleneğiyle gelişerek günümüze kadar ulaşmış bir devlettir. Tarihinde her zaman Orta Doğu'da bölgesel bir güç olma iddiasını etkin şekilde sürdürmüştür. Jeopolitik konumu nedeniyle dünyanın ulaşım ağının her zaman merkezinde yerini almıştır. Dünya'daki birçok kaynağın da var olduğu

⁴⁸ https://insamer.com/tr/iranin-ortadogu-siyaseti_1573.html. Erişim Tarihi: 10.11.2019.

⁴⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed-riza-sah-pehlevi>. Erişim Tarihi: 21.08.2019.

⁵⁰ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 3.

⁵¹ Semiz, Y., Akgün, B., Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, cilt: 5, sayı: 9, 2005, s.165-166.

⁵² https://www.academia.edu/33433789/İRANIN_ENERJİ_SEKTÖRÜ_İRANIN_YUMUŞAK_VE_AKILLI_GÜCÜ. Erişim Tarihi: 10.11.2019.

bir bölge olan Ortadoğu coğrafyasında konuşlanmıştır. Köklü bir medeniyet olan Pers ve Med İmparatorluklarının savaşı özelliklerini günümüze de taşıyabildikleri görülmektedir.

1.3.2. İşgallere Uğrayan Ülke: Irak Cumhuriyeti

Irak Cumhuriyeti, Batı Asya'da bulunan bir ülke olup, Kuzeyde Türkiye, Doğuda İran, Güneydoğuda Kuveyt, Güneyde ise Suudi Arabistan ve Güneybatıda Ürdün, Batı da ise Suriye sınırında yer alan bir ülkedir. Başkenti ve en büyük şehri Bağdat'tır. Irak Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'daki konumu Şekil-3'dedir.

Şekil 3: Irak Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'daki konumu.^{53, 54, 55}

I. Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olan Irak, İngilizler tarafından işgal edilmiş ve 1920 yılında İngilizlerin kontrolünde Milletler Cemiyeti mandası ilan edilmiştir. İngiltere'nin çekilmesinden sonra 1932 yılında Irak'ta Krallık kurulmuştur.^{56, 57} Irak'ın etnik yapısı ise, nüfusun yaklaşık % 80'i Arap, % 20'si ise Kürt'tür. Ayrıca nüfusun % 60'ı Şii Müslüman, % 37'si Sünni Müslüman, % 3'ü Hıristiyan ve diğer din mensuplarından oluşmaktadır.⁵⁸

Irak, 1932 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanmıştır. Irak Krallığı ise, 1958 yılında General Kasım'ın yaptığı askeri darbe ile sona ermiş ve adı Irak Demokratik Halk Cumhuriyeti olarak değişmiştir.⁵⁹ 1958-2003 yıllarında Irak Cumhuriyeti otoriter rejimler

⁵³ Orta Doğu Durum Raporu, İpekyolu Kalkınma Ajansı, Ocak 2011, s. 29.

⁵⁴ Silleli, T., Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 28.

⁵⁵ <https://ankasam.org/irakin-degisen-jeopolitigi/>. Erişim tarihi: 25.08.2019.

⁵⁶ <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-irak>. Erişim Tarihi: 23.08.2019.

⁵⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/iz.html>. Erişim Tarihi: 23.08.2019.

⁵⁸ Orta Doğu Durum Raporu, İpekyolu Kalkınma Ajansı, Ocak 2011, s. 29.

⁵⁹ Silleli, T., Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 21.

tarafından yönetilmiştir. Bu rejimlerden sonuncusu Baas Partisi lideri olarak 1979'da iktidara gelen Saddam Hüseyin olmuştur. 1980-1988 yılları arasında, komşusu İran'la sınır sorunları nedeniyle sekiz yıl süren bir savaşa girmiştir. Irak, 1990 yılında Kuveyt Irak tarafından işgal edilmiştir. 1991'deki Körfez Savaşı sırasında Amerika'nın öncülüğündeki Birleşmiş Milletler koalisyon güçlerince geri püskürtülmüştür. Kuveyt'in kurtarılmasından sonra, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Irak'ın her çeşit kitle imha silahını tasfiye etmiş ve uzun menzilli füzeler Birleşmiş Milletler denetimine girmiştir. Saddam Hüseyin'in Birleşmiş Milletler (BM) denetimini kabul etmemesi ve şartlarını yerine getirmediği gerekçesiyle Amerika, Mart 2003'te Irak Savaşı'nı başlatmıştır. İşgal ile birlikte Saddam Hüseyin devrilmiş ve idam edilmiştir. Irak, karşılıklı güvenlik anlaşması kapsamında 2009 yılına kadar BM Güvenlik Konseyi'nin, fiilen Amerika'nın yönetimi altında kalmıştır.^{60,61}

Yeni anayasa Ekim 2005'te referandumla Irak halkı tarafından kabul edilmiştir. Anayasa gereği, 275 üyeden oluşan Temsilciler Konseyi belirlenmiştir. Mayıs 2006'da ilk anayasal hükümet kurulmuştur. Kürdistan Özerk Bölgesi ve Kerkük bölgesinin de olduğu üç bölgenin dışında Ocak 2009'da, yerel seçimler düzenlenmiştir.⁶²

Mayıs 2006'da ilk kez iktidara gelen Irak Başbakanı Nuri Maliki Mart 2010'da düzenlenen seçimlerde başarılı olmuş ve yönetime devam etmiştir. Bölgede kalan Amerikan askeri birliği 18 Aralık 2011'de çekilmiştir. Ülkede bu tarihten sonra şiddet olaylarında artışlar olmuştur. Şii olan Maliki'nin Sünnilere karşı dışlayıcı tavırları gerginliği arttırmıştır. Irak'ta 30 Nisan 2014'te yapılan genel seçimlerde Nuri Maliki'nin lideri olduğu "Kanun Devleti Koalisyonu" birinci parti olarak seçimi kazanmıştır. "Kanun Devleti Koalisyonu" tek başına hükümet kuracak çoğunluğa ulaşamamıştır. 2019 yılında yapılan seçim ile başbakanlığa Adil Abdülmehdi getirilmiştir.⁶³

Yukarıda siyasi olaylara özetlenen ve tarihte Mezopotamya adıyla bilinen Irak, dünyanın ilk yerleşim merkezlerinden ve en önemlilerinden birisi olmuştur. Günümüzde Orta Doğu'yu ve Dünya'yı etkisi altında bırakan bir ülke haline gelmiştir. Irak hem stratejik konum olarak hem de sahip olduğu doğal kaynaklarıyla, tarihten günümüze tüm dünyanın önemli bir noktası olmuştur.

Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesinden sonra İsrail bölgede rahat bir nefes almıştır. İsrail artık bölgede İran ve Suriye'yi yakından takip etmektedir. Diğer yandan

⁶⁰ <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-irak>. Erişim Tarihi: 23.08.2019.

⁶¹ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/iz.html>. Erişim Tarihi: 23.08.2019.

⁶² <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-irak>. Erişim Tarihi: 23.08.2019.

⁶³ <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-irak>. Erişim Tarihi: 23.08.2019.

Irak'ın işgali İran açısından da avantaj sağlamıştır. İran'ın Orta Doğu bölgesinde güçlenmesi ve Şii Dünyasındaki liderliği daha etkin duruma gelmiştir.

1.3.3. Selefi Teokratik Ülke: Suudi Arabistan Krallığı

Suudi Arabistan Krallığı, Kuzeyde Kuveyt, Irak, Ürdün, Güneyde Yemen ve Umman, Doğuda Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Arap Körfezi, Bahreyn, Batıda Kızıldeniz ile çevrilidir. Asya'nın güneyinde yer alır ve "Arabistan Yarımadası" üzerinde bulunmaktadır.⁶⁴

Resmî adı "Suudi Arabistan Krallığı" dır. Ülke, coğrafi bir yer belirtmenin dışında daha çok Suudi ailesinin Arap Yarımadası'nda egemen olduğu bölge anlamını taşımaktadır. İslam'ın doğduğu toprakları da içeren Suudi Arabistan, iki kutsal yere, Mekke ve Medine'ye ev sahipliği yapmaktadır⁶⁵. Suudi Arabistan Krallığı'nın Orta Doğu'daki konumu Şekil-4'tedir.

M.S. 622 yılında İslam devletinin kuruluşuna kadarki dönemde Arapların yönetiminde olan ve sistemli bir devlet yönetim yapısı bulunmayan bölgede, Hz. Peygamberle birlikte siyasi bir güç oluşmuştur. Kureyş kabilesi Arap Toplulukları içinde en etkin kabile olmuştur. Hz. Peygamber'in dedesi olan Abdülmuttalip de Kureyş kabilesinin bir kolu olan Haşimioğullarına mensup bir kişiydi. Hicretten sonra Medine'de ilk İslam devletinin temelleri atılmıştır. Hz. Peygamber'in vefat ettiği yıl olan 632 yılına kadar olan dönemde Arap Yarımadası'nın tamamının siyasi bütünlüğü sağlanmıştır. Daha sonra gelen siyasi dönemde dört halife dönemi başlamıştır.⁶⁶

Şekil 4: Suudi Arabistan Krallığı'nın Orta Doğu'daki Konumu.⁶⁷

⁶⁴ Bostancı, M., "Suudi Arabistan Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri (1926-1990)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2013.

⁶⁵ Karadere, M.L., Suudi Arabistan ve Ortadoğu'daki Varlık Mücadelesi, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), Analiz 07, 2015, s. 1.

⁶⁶ Karadere, M.L., Suudi Arabistan ve Ortadoğu'daki Varlık Mücadelesi, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), Analiz 07, 2015, s. 2-5.

⁶⁷ <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-suudi-arabistan>. Erişim Tarihi: 25.08.2019.

Bu dönemden sonra sırasıyla Emeviler, Abbasiler, Ziyadiler, Karmatlar, Eyyubiler tarafından yönetilmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında, 1516'da Merc-i Dabık savaşı sonunda Suriye ve Filistin'in ve 1517'de Ridaniye savaşıyla Mısır'ın alınmasıyla Mekke ve Medine Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.⁶⁸ Bu dönemde yaşanan Kerbela olayı ile Şii- Sünni çatışmaları başlamıştır. 16.yy. da Osmanlı Devleti Arap Yarımadası'nın tamamını kontrolü altına almak istemiş ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kızıl Deniz'e kadar olan bölgenin yönetimi ele geçirilmiştir. 1744 yılında bölgede ilk küçük Suudi Devleti kurulmuştur.⁶⁹ Kral Abdülaziz "El Memleketü'l Arabiyyeti's-Suudiyye" adıyla 18 Eylül 1932 tarihinde bir fermanla Suudi Arabistan Krallığını kurmuştur. Kral Abdülaziz Es-Suud, Arabistan'ın Necid, El-Ahsa, Hicaz ve Asir bölgelerini bir bayrak altında toplamıştır.⁷⁰

Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri ile birlikte 1. Dünya Savaşı'na girmesinden sonra Arap Yarımadası'nın kaybedilmesi hızlanmıştır. 1916 yılında, İngiltere'nin desteğiyle bağımsız bir Arap devleti kurulması için Osmanlı Devleti'ne karşı bir ayaklanma başlamıştır. 1925 yılında Suudi güçleri Mekke ve Medine şehirlerini ele geçirmişlerdir.⁷¹

Resmi kuruluşu 1932 yılı olan Suudi Arabistan Krallığı'nın bir devlet olma yolu 18. yüzyıla dayanmaktadır. Kuruluş süreci Vahhabiliğin gelişimi ile Arap Yarımadasında yayılmaya başlamıştır.⁷²

Suudi Arabistan'da siyasal katılımın olmaması dinin önemli bir güç olgusu olmasına sebep olmuştur. Dünyadaki önemli güçlerle yapılan ittifaklar mevcut yönetimin devamlılığı açısından çeşitli sorunlar oluşturmaktadır. Bunu yanı sıra Ulemanın da toplum üzerindeki baskısıyla durum daha da güçleşmektedir.

Suudi Arabistan'da mevcut sorunların artmasıyla yönetim şeklinin değiştirilmesi ve yeniden yapılandırılması gerekliliğini arttırmaktadır. Mevcut sorunların hızla çözüme kavuşturulabilmesi için öncelikle katılımcı siyasetin, insan hakları ve kadın hakları gibi alanlarda yeniliklerin yapılması gerekmektedir.

⁶⁸ Bostancı, M., "Suudi Arabistan Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri (1926-1990)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2013.

⁶⁹ Karadere, M.L., Suudi Arabistan ve Ortadoğu'daki Varlık Mücadelesi, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), Analiz 07, 2015, s. 2-5.

⁷⁰ Bostancı, M., "Suudi Arabistan Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri (1926-1990)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2013.

⁷¹ Karadere, M.L., Suudi Arabistan ve Ortadoğu'daki Varlık Mücadelesi, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), Analiz 07, 2015, s. 2-5.

⁷² Zehra, M. E., İslam'da İktisadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi, Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 221.

1.3.4. Yahudi Devleti Olarak: İsrail Devleti

İsrail bir Asya ülkesi olup Afrika Kıtası ile kesişim noktasındadır. 1948’de kurulmuştur. İsrail Devleti’nin Batısında Akdeniz, Kuzeyinde Lübnan ve Suriye, Doğusunda Ürdün, Güneyinde ise Mısır vardır. İşgal ettiği Golan Tepeleri de dâhil, Filistin Özerk Bölgesi yönetimi altındaki topraklar hariç olmak üzere toplam yüzölçümü 22.000 km²’dir⁷³. Bulunduğu konum nedeniyle Orta Doğu coğrafyasında önemli bir rol oynamaktadır. İsrail Devleti’nin Orta Doğu’daki konumu Şekil-5’tedir.

Şekil 5: İsrail Devleti’nin Orta Doğu’daki konumu.⁷⁴

İsrail’in kuruluş yıllarında öncelikle Siyonizm’in doğuşu ve gelişimi önemlidir. Yahudiler Avrupa’da yüzyıllar boyunca dışlanmışlardır. Ekonomide üstün konumlanmasına rağmen Hristiyanlarla eşit haklara ve siyasi güce sahip olamamışlardır.⁷⁵

Siyonizm’in kurucusu olarak kabul edilen Yahudi yazar Theodor Herzl, hukuk alanında eğitim görmüş ve siyasi Yahudiliği canlandırmak için bir Yahudi Devleti kurmanın önemine inanmıştır.⁷⁶ Theodor Herzl Yahudi Devleti’nin gerekliliğini dile getirdiğinde, Osmanlı Tebası olarak Filistin’de yaşayan Yahudi topluluğundan bile destek görmemiştir.⁷⁷

⁷³ Özmen, S., İsrail ve Etnik-Dini Çatışmalar, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 23.

⁷⁴ <https://medyascope.tv/2016/10/10/ortadogunun-gozardi-edilen-gercegi-israilin-hizla-artan-nufusu/>. Erişim Tarihi: 26.08.2019.

⁷⁵ Kara, İ., Hamas: Bir Direnişin Perde Arkası, RA Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 13.

⁷⁶ Tokgöz, H., İsrail Devleti’nin Kuruluşunda Theodor Herzl ve Siyonizm, Anasay, 3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi, sayı: 1, 2017, s. 189.

⁷⁷ Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UHİM) Dergisi: Tarihten Bugüne İhlal Karneleri, İsrail, 2014, s. 5.

Yahudiliğin siyasi yapısını oluşturan Siyonizm; Filistin dışındaki bütün Yahudileri toplamak (Arz-ı Mev'ud) ve Süleyman Mabedi'ni Siyon Dağı üzerinde yeniden oluşturmayı hedeflemiştir. Siyon kelimesi Kudüs anlamına gelmektedir. Yahudilerin ilk kutsal tapınaklarının M.Ö. 587'de Babilliler tarafından yıkılması ve Yahudilerin Babil'e sürgününden sonra Siyon'a özel bir anlam kazandırılmıştır. Siyon kelimesi ilk kez 19. yüzyılın son döneminde bir Rus Yahudisi olan Nathan Birnbaum tarafından siyasal düşünce kaynaklarına eklenmiştir.⁷⁸

Dünyada dağınık halde yaşayan Yahudiler için bir Yahudi Devletinin kurulması fikri ilk defa Boşnak bir Haham olan Yehuda Alkalay tarafından 1843 yılında ortaya konmuştur.⁷⁹ 1894 yılında Fransız ordusunda Almanların lehine casusluk yaptığı iddiasıyla Alfred Dreyfus adlı Yahudi asıllı bir yüzbaşı suçlanıp yargılanmıştır. Dreyfus olayı Fransa'da yeni bir antisemitizm etkisinin oluşmasına neden olmuştur.⁸⁰ Buna göre Yahudiler için tek çözümün, kendilerine ait olacak bir ülkeye düzenli şekilde göç etmek olduğuna inanmışlardır.⁸¹ Bu gelişme ile Yahudilerin bir ulus kurabilecek özelliklere sahip oldukları inançlarının tam olduğu, Yahudi sorununun ne sosyal ne dini, ne de milli bir sorun olduğu belirtilmiştir.⁸²

Herzl, 1897 yılında İsviçre'de Birinci Siyonist Kongresi'ni toplamıştır. Bu kongreye her sosyal kesimden ve düşünceden Yahudiler katılmıştır. Kongreye Rusya'dan çok fazla katılım sağlanmıştır. Kongre'de Dünya Siyonist Teşkilatı'nın temeli atılmış ve başkanlığına da Theodor Herzl getirilmiştir.⁸³ Herzl, Filistin'e Yahudilerin yerleşmesi için II. Abdülhamit'i ikna etmek amacıyla 1896 ile 1902 yılları arasında İstanbul'a beş defa gitmiştir.^{84, 85} Bu ziyaretleri sırasında "Kuzeyde Kapadokya Dağlarından, güneyde ise Süveyş Kanalına kadar olan alanı kapsamalıdır" diye taleplerini aktarmıştır.⁸⁶ Sultan II. Abdülhamit, Yahudileri Filistin'e yerleştirmemek için çeşitli tedbirler almış ve toprak almalarını önleyici kanun çıkarmıştır. II. Abdülhamit ile 1901 ve 1902 yıllarında sonuç

⁷⁸ Kızıloğlu, S., İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi, Sosyal Bilimler, cilt: 2, sayı: 1, Ocak 2012, s. 45.

⁷⁹ Soy, H. B., Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Irak Savaşına Orta Doğu: Medeniyetler Çatışması mı, Çıkar Mücadelesi mi?, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Doğu Batı Yayınevi, Sayı 41, 2007, s. 127.

⁸⁰ Armaoğlu, F., Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988), Ankara: İş Bankası Yayınları, 1994, s.16.

⁸¹ Kaştan, Y., Filistin Topraklarında Yahudi Milliyetçiliğinin Oluşumunda "Chowewe Zion", "Bnei Brith", "Esra" Cemiyetlerinin Rolü, Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, sayı: 15, 2016, s. 480.

⁸² Öke, M.K., Siyonizm'den Uygurlık Çatışmasına Filistin Sorunu, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002, s. 42.

⁸³ Öke, M.K., Siyonizm'den Uygurlık Çatışmasına Filistin Sorunu, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002, s. 45.

⁸⁴ Öke, M.K., Siyonizm'den Uygurlık Çatışmasına Filistin Sorunu, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002, s. 41.

⁸⁵ Umar, Ö.O., Osmanlı Döneminde Yahudiler'in Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt: 12, sayı: 2, Elazığ, 2002, s. 422.

⁸⁶ Kocabaş, S., Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm, İstanbul: Vatan Yayınları, 1987, s. 153.

alınamayan iki görüşme daha yapan Herzl anılarında Siyonizm'in amacına ulaşabilmesi için "Osmanlı'nın dağılmasını beklemeliyiz" demiştir.⁸⁷

Herzl'in ölümünden sonra Siyonizm'in Batı'daki en etkili taraftarı Haim Weizmann olmuştur.⁸⁸ İngiltere Siyonist Dernekleri Başkanı Lord Rothschild 1917'de İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'a kendi imzasıyla gönderdiği mektupta üç önemli öneride bulunmuştur. İlk olarak Filistin'in Yahudi vatanı olması, ikincisi ise, Yahudilere kısıtlama getirilmeden buraya göç etmeleri, son olarak; Yahudilerin burada kendi kendilerini idare etmesidir.⁸⁹ Dışişleri Bakanı Balfour 1917'de Lord Rothschild'e Balfour Deklarasyonu adını alan ve "İngiltere Filistin'de Yahudi halkı için bir milli yurdun tesisini olumlu karşılamaktadır" ifadesini içeren bir mektup yazmış ve Lord Rothschild'e göndermiştir.⁹⁰

Balfour bildirisi ile Yahudiler ortak bir hedef etrafında toplanarak kenetlenmişlerdir.⁹¹ Balfour bildirisinde, 1917 yılında, Filistin nüfusunun 570 bin Müslüman, 74 bin Hıristiyan ve 75 bin Yahudiden oluştuğu belirtilmiştir. Bildirge ile Filistin'e Yahudi göçü hızlanmış ve yaklaşık 16.500 Yahudi Filistin'e göç etmiştir.⁹²

Bu tarihten sonra çeşitli bölgelerdeki dağınık Yahudiler, Filistin bölgesinde toplanmaya başlamıştır. Bu açıdan Diaspora anlam olarak yükselme veya yukarı çıkma olup, Yahudilerin sürgünden İsrail yurdu olarak belirtilen Filistin'e tek veya gruplar halinde gelişini ifade etmektedir ve kutsal kitaplarında Aliyah adı ile bilinir.⁹³

Orta Doğu'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra etkinliğini kaybeden İngiltere'nin Filistin topraklarını terk ettiği gün olan 15 Mayıs 1948'de Tel Aviv'de toplanan Yahudi Milli Konseyi, İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. David Ben-Gurion tarafından yapılan açıklamadan kısa bir süre sonra ilk olarak Amerika daha sonra Rusya ve Guatemala yeni kurulan İsrail Devletini tanıdıklarını ilan etmişlerdir.^{94,95} Arap ülkeleri İsrail Devleti'ni

⁸⁷ Arı, T., Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi, İstanbul, Alfa Yayınları, 2005, s. 119.

⁸⁸ Johnson, P., Yahudi Tarihi, Çev. Filiz Orman, 2. Baskı, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2001, s. 498.

⁸⁹ Johnson, P., Yahudi Tarihi, Çev. Filiz Orman, 2. Baskı, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2001, s. 504.

⁹⁰ Besalel, Y., Yahudi Tarihi, Birinci Baskı, İstanbul: Ünlü Dil Hizmetleri ve Yayıncılık A.Ş., 2000, s. 94.

⁹¹ Öke, M.K., Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar: İhanetler, Komplolar, Aldanmalar, Çağ Yayınları, İstanbul, 1990, s. 308.

⁹² Armaoğlu, F., Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988), Ankara: İş Bankası Yayınları, 1994, s. 35.

⁹³ Karaman, M.L., Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 18.

⁹⁴ Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UHİM) Dergisi: Tarihten Bugüne İhlal Karneleri, İsrail, 2014, s. 8.

⁹⁵ Taylor, A.R., İsrail'in Doğuşu:1897-1947 Siyonist Diplomasininin Analizi, 2.baskı, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000, s. 129-130.

tanımamıştır.⁹⁶ Türkiye' ABD'nin İsrail'i 31 Ocak 1949'da resmen tanımasının etkisiyle 28 Mart 1949'da İsrail'i ilk tanıyan Müslüman ülke olmuştur.⁹⁷

İsrail Devleti kuruluşunda çalkantılı dönemler geçirmiştir. İsrail, tarih boyunca eski topraklarına yeniden yerleşme umuduyla yoğun uğraş vermiştir. Birçok ülkeyle sürekli savaş halinde olmuştur. Kuruluşundan doğan Arap-İsrail çatışmaları uzun yıllar sürmüş ve günümüze kadar devam etmiştir. İsrail bu savaşlarda Araplara karşı önemli kazanımlar sağlamıştır. Bu sayede topraklarını büyük ölçüde genişletmişlerdir. Güçlü bir şekilde otoritesini sağlayıp uzun yıllar ayakta kalmıştır. Bu gücünü özellikle ABD ve İngiltere'nin desteğiyle sağlamıştır. Kutsal topraklara geri dönme hayali tarihleri boyunca akıllarında bulunmaktadır. İsrail her zaman Orta Doğu'da tartışmalı bir devlet olma niteliğini korumuştur ve şu anda da bu durumunu devam ettirmektedir.

1.3.5. Arap Dünyasının Kültürel Merkezi: Mısır Arap Cumhuriyeti

Mısır Arap Cumhuriyeti, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın en eski ve büyük medeniyetlerinden biri olan sahip olduğu verimli Nil topraklarıyla, zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına yakınlığıyla, Afrika ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan yollar üzerinde stratejik bir konuma sahiptir. Coğrafi olarak Afrika'nın kuzeydoğusunda yer alan, Akdeniz ve Kızıldeniz'e kıyısı olan; Batıda Libya, Güneyde Sudan ve Sina Yarımadası üzerinden İsrail ve Filistin ile komşu olan, yaklaşık 1 milyon km² büyüklüğünde bir ülkedir. Sina Yarımadası'ndaki toprakları Mısır'ı aynı zamanda bir Asya ülkesi de yapmaktadır.⁹⁸ Ülke toprakları genellikle kum ve kireç taşı ile örtülü gnays, granit, şist gibi kristal yapıları kayaçlarla kaplıdır. Sert kayaçlar Nil vadisindeki çağlayan basamaklarını oluşturmuşlardır.⁹⁹ Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'daki konumu Şekil-6'dadır.

Mısır M.Ö. yaklaşık 3150 yılından itibaren çeşitli firavunlar tarafından yönetilmiştir. Firavunların yönetim dönemlerinden sonra Yunan, Pers, Roma, Osmanlı ve İngilizlerin Yönetimlerinde yaşamışlardır.¹⁰⁰ Uzun yıllara dayalı tarihi ile Mısır birçok yönetim, ülke ve kavmin egemenliğinde kalmıştır. Mısır'ın kurucusu Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dır. 1805-1848 yıllarında ülkeyi yönetmiştir. Osmanlı devleti tarafından 1867 yılında tanınmıştır. 1798-1801 yılları arasında Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. 1882 yılında İngiltere işgali sonrasında ülke fiilen

⁹⁶ Kızıloğlu, S., İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi, Sosyal Bilimler, cilt: 2, sayı: 1, Ocak 2012, s. 62.

⁹⁷ Düzgün, M., "Türk Kamuoyunda İsrail (1948-1973)", Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2006.

⁹⁸ https://www.academia.edu/8139228/Dünden_Bugüne_Mısır_Arap_Cumhuriyeti. Erişim Tarihi: 23.12.2019.

⁹⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/misir>. Erişim Tarihi: 23.12.2019.

¹⁰⁰ www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-misir. Erişim Tarihi: 23.12.2019.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminden çıkmıştır. 1914 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak kalmıştır. 1922 yılında Kral Fuad Mısır'ın bağımsızlığını ilân etmiştir. Mısır 1952 yılına kadar Mehmet Ali Paşa'nın torunları tarafından krallıkla yönetilmiştir. Hür Subaylar Devrimi'nin ardından 1953 yılında cumhuriyet yönetim sistemine geçmiştir.¹⁰¹

Şekil 6: Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'daki konumu.¹⁰²

Muhammed Necib ilk cumhurbaşkanıdır. 1954 yılında Cemal Abdunnasır ve arkadaşları darbe ile yönetimi ele geçirmiştir. Daha sonra Muhammed Enver Sedat ve Muhammed Hüsnü Mübarek Cumhurbaşkanlığı görevlerinde bulunmuşlardır. Muhammed Mursi, demokratik seçimlerle işbaşına gelen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. 2013 yılında ise Abdülfettah es-Sisi askeri darbe ile yönetime el koymuştur.¹⁰³ Mısır, 1948, 1967 ve 1973 yıllarında diğer bazı Arap ülkeleriyle birlikte İsrail'e karşı savaşmıştır.¹⁰⁴

Afrika kıtasının ikinci, Arap ülkeleri arasında üçüncü büyük ekonomik güce sahip ülke olan Mısır, stratejik önemdeki Süveyş Kanalı ile Asya ve Avrupa arasında önemli bir konumda yer almaktadır. Özellikle son yıllarda geniş kapsamlı toplumsal gelişmeler ve askerî yönetimlerle karşı karşıya kalmıştır. Ordu Mısır'da yıllardır çok güçlü ve siyaset üzerinde köklü bir yere sahip bulunmaktadır. 2013 yılında Askeri Yönetim meşru hükümete görevden el çektirerek ülkenin yeni bir sürece girmesine neden olmuştur. Zaman zaman temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan Mısır halkını istikrarı yakalama anlamında zor günler beklemektedir.

¹⁰¹ www.mfa.gov.tr/misir-siyasi-gorunumu.tr.mfa. Erişim Tarihi: 22.12.2019.

¹⁰² <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-misir>. Erişim Tarihi: 23.12.2019.

¹⁰³ <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/misir/903470>. Erişim Tarihi: 22.12.2019.

¹⁰⁴ www.mfa.gov.tr/misir-siyasi-gorunumu.tr.mfa. Erişim Tarihi: 22.12.2019.

1.4. Orta Doğu Devletlerinin Siyasal Yapıları

Orta Doğu devletlerinin siyasal yapıları farklılık göstermektedir. Bölgede geleneksel yapılar modern yapılarla bir aradadır. Bu durum özellikle siyasi alanda daha belirgindir. Geleneksel monarşiler, şeyhlikler, demokrasi dışı rejimler, darbeler, tek kişi ve tek parti yönetimleri, askerî rejimler veya aile diktatörlükleri örnek olarak verilebilmektedir. Siyasal yapılardaki farklılıklar, siyasi istikrarsızlıklara, bölgesel çatışmalara ve sorunlara yol açmaktadır. Bölge ülkelerinin siyasi gelişmişliğini ne aktif siyasi katılım, ne iktidar ilişkilerinin rasyonelleşmesi, ne de sınırlı bir iktidar pratiğinin kurulmuş olması göstermemektedir.¹⁰⁵

Örneğin bölge ülkelerinden Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Ürdün ve Umman geleneksel monarşi yönetim şeklini sürdürmektedirler. Suudi Arabistan Suudi ailesi, Bahreyn El-Halife ailesi, Katar es-Sani ailesi, Ürdün Haşimi ailesi ve Umman da Kabus ailesi tarafından yönetilmektedir. Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar ve Umman'da mutlak monarşi Ürdün'de ise bir meşrutî monarşi bulunmaktadır. Orta Doğu ülkelerinden Mısır, Yemen, İsrail, Lübnan, Suriye, Türkiye, Irak ve İran cumhuriyet yönetim şeklini benimsemiş olmasına karşın siyasi yönden gelişmişlik durumları farklıdır. Siyasi açıdan Türkiye ve İsrail diğerlerine göre daha gelişmiş bir demokrasi yapısı içerirken Yemen de kısmen bir cumhuriyet olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁶

Orta Doğu ülkelerinde yasal yapı, cumhuriyet rejimleri ve monarşik rejimler şeklinde, monarşik rejimler de anayasal monarşi ve geleneksel monarşi olarak ikiye ayrılmaktadır. Anayasal monarşiler sınırlı düzeyde anayasaya ve temsili kurumlara sahip, halkın kısıtlı şekilde siyasal sürece katılabildikleri sistemlerdir. Geleneksel monarşilerde belirli aileler iktidarı ellerinde tutmaktadırlar ve paylaşmamaktadırlar. Halkın ise siyasi katılıma sahip olmadığı bir sistemdir. Bu tür sistemlerde iktidarları sınırlandıran bir anayasa yoktur. Geleneksel yapı ve kurumlar ön plandadır.¹⁰⁷

Bölgedeki önemli aktör devletlerin siyasal yapıları birbirlerinden farklılık göstermektedir. Buna örnek verecek olursak bir taraftan Suudi Arabistan Krallık ile yönetilirken, diğer taraftan Irak ve Türkiye Cumhuriyeti, İsrail Parlamenter sistemle, İran ise Teokrasi ile yönetilmektedir. Bu bölümde Orta Doğu'da önemli jeopolitik güçlere sahip olan İran, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır devletlerinin siyasal yapılarının ana hatları incelenecektir.

¹⁰⁵ İnat, K., Balcı, A., Ortadoğu Yıllığı 2005, Nobel Akademik Yayıncılık, 2006, s. 316.

¹⁰⁶ İnat, K., Balcı, A., Ortadoğu Yıllığı 2005, Nobel Akademik Yayıncılık, 2006, s. 317.

¹⁰⁷ İnat, K., Balcı, A., Ortadoğu Yıllığı 2005, Nobel Akademik Yayıncılık, 2006, s. 329-330.

1.4.1. İran İslam Cumhuriyeti'nin Genel Siyasi Yapısı

İran İslam Cumhuriyeti 1 Nisan 1979 tarihinde kurulmuştur. Kendine özgü bir yönetim biçimi ile yönetilmektedir. Anayasa'da, egemenliğin yasama, yürütme ve yargı organları tarafından, Dini Lider (Devrim Rehberi)'in himayesi altında kullanılacağı belirtilmiştir. Cumhurbaşkanı Anayasa'ya göre yürütmenin başıdır. İç ve dış politikanın belirlenmesi, ya da silahlı kuvvetlerin ve emniyet güçlerinin sevk ve idaresi yetkileri Dini Lider'in denetiminde bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı, Anayasayı Koruyucular Konseyi'nin onayını almış adaylar arasından, dört yıl süreyle ve en fazla üst üste iki dönem için halk tarafından seçilmektedir. İlk turda adaylardan herhangi biri %50'nin üzerinde oy alamaz ise, en fazla oy alan iki aday ikinci turda yarışa girmektedir. Cumhurbaşkanlığı seçimleri en son olarak 19 Mayıs 2017 tarihinde düzenlenmiştir. Oyların %57,1'ini alan Cumhurbaşkanı Ruhani ilk turda ve ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁰⁸

1.4.1.1. İran İslam Cumhuriyeti'nde Yasama Organı

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası giriş ve on dört fasıl olmak üzere toplam 177 maddeden oluşmaktadır ve hem İslami hem de cumhuriyetçi özellikler içermektedir. Anayasaya kesin şeklini veren kurucu meclis üyelerinin çoğunluğunun Humeyni'nin çizgisindeki din adamları olması nedeniyle anayasanın dini tarafı daha ağırlıklıdır. Anayasadaki bazı düzenlemeler devletin dini niteliğini ön plana almaktadır. İran'ın resmi dini, İslam ve mezhebi ise Caferi olarak belirlenmiştir ve 12. maddesi gereği sonsuza kadar değiştirilemez hükmünü içermektedir. Anayasadaki bazı düzenlemelerde Cumhuriyetçi nitelik ön plana çıkarılmıştır, ancak bu cumhuriyetçi niteliklerde dini temellere dayandırılmıştır. Anayasanın 6. maddesinde ülkenin seçimler yoluyla idare olunması gerektiği belirtilmiştir. Anayasada değiştirilemeyecek diğer bazı maddeler vardır. Örneğin madde 177'ye göre siyasi sistemin İslami olduğunu, tüm yasa ve kuralların İslam'a dayalı olması gerektiğini düzenleyen maddeler değiştirilemez hükmü bulunmaktadır. Madde 59'a göre Meclis çok önemli iktisadi, içtimai ve kültürel sorunlarda doğrudan doğruya halkoyuna başvurabilir hükmü yer almaktadır.¹⁰⁹

İran'da yasama organlarının faaliyetleri incelendiğinde; İslami Danışma Meclisi İran İslam Cumhuriyeti'nin temel yasama organıdır ve seçimle dört yıl için seçilen 290 üyeden oluşmaktadır. Bu üyeler halk tarafından doğrudan gizli oyla seçilmektedir. İslami Danışma Meclisi, kanunların oluşturulması ve uluslararası belgelerin onaylanması gibi görevleri bulunmaktadır. Kabul edilen yasa tasarıları Muhafızlar Konseyi'ne onay için

¹⁰⁸ <http://www.mfa.gov.tr/iran-siyasi-gorunumu.tr.mfa>. Erişim tarihi: 30.08.2019.

¹⁰⁹ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 18-21.

sunulur ve onaylandıktan sonra yasalaşır. Ülke 265 seçim bölgesine bölünmüştür. On altı yaş ve üzerindeki her İranlı oy kullanabilmektedir. Seçime katılacak bütün adaylar Muhafızlar Konseyi'nin (Koruyucu Şura) onayından geçmek zorundadırlar. Muhafızlar Konseyi, bir üst meclisin, yüksek mahkemenin, seçim komisyonunun, dini engizisyonun niteliklerini de barındırdığından dolayı meclisten daha güçlü bir konumdadır. Koruyucu Şura, ayrıca Cumhurbaşkanlığı, İslami Şura Meclisi, Uzmanlar Meclisi seçimlerini ve referandumları denetlemektedir. Bir kişinin milletvekili, Cumhurbaşkanı, uzmanlar meclisi üyesi adayı olması için son karar Koruyucu Şura tarafından verilmektedir. Koruyucu Şura Rehber'in atadığı altı kişi ve İslami Şura Meclisinin seçtiği altı üyesi olmak üzere on iki üyesi vardır. Muhafızlar Konseyi'nin on iki üyesi altı yıl görev yapmaktadır ve yarısı her üç yılda bir değişmektedir. Muhafızlar Konseyi İslami ilkelerin ihlal edilmemesi için her Meclis tasarısını incelemektedir. Eğer çoğunluk tasarının geçmesine karar verirse onaylanmış olarak Meclise geri göndermektedir. İran'da İçişleri Bakanlığına kayıtlı 240 siyasi grup faaliyet göstermektedir. Ancak İran siyasi sisteminde siyasi parti temelinde bir yapılanma bulunmamaktadır. İran Anayasasına göre partiler yasaldır ancak hükümet izin vermemektedir. Örneğin Humeyni, 1984'te İslami Cumhuriyet partisini feshetmiştir. İran siyasetinde resmi siyasi parti yoktur. Partilerin yerine daha çok baskı veya çıkar grupları olarak adlandırılabilen yapılar bulunmaktadır. Bu yapılar seçimlerde büyük ittifakların çatısı altında toplanmakta, seçimlerden sonra dağılmaktadır.^{110, 111, 112, 113}

Uzmanlar Konseyi (Meclisi), Rehberlik makamına atama yapmak, görev ve yetkilerini belirlemek, denetlemek ve gerektiği durumlarda görevden almakla yetkilidir. Meclis doğrudan halkın seçimleri ile sekiz yıllık görev süresi için 86 üyeden oluşmaktadır. İran genelinde yapılan seçimler sonucunda belirlenen din adamlarından oluşan bir meclistir. Bu Meclisin Başkanlığını halen Ayetullah Ahmed Cenneti yürütmektedir.^{114, 115}

İslami Danışma Meclisi seçimleri son olarak 26 Şubat ve 29 Nisan 2016 tarihlerinde yapılmıştır. Boşalan üyeler için ara seçimler, Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle eşzamanlı olarak 19 Mayıs 2017 tarihinde düzenlenmiştir.¹¹⁶

¹¹⁰ <http://www.mfa.gov.tr/iran-siyasi-gorunumu.tr.mfa>. Erişim tarihi: 30.08.2019.

¹¹¹ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 19-23.

¹¹² Yegin, A., İran Siyasetini Anlama Kılavuzu, Seta Yayınları XXV, 1. Baskı, Pelin Ofset, Ankara, 2013, s. 15.

¹¹³ Roskin, M.G., Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür, Adres Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2007, s. 684-688.

¹¹⁴ <http://tahrn.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/354524>. Erişim tarihi: 30.08.2019.

¹¹⁵ Yegin, A., İran Siyasetini Anlama Kılavuzu, Seta Yayınları XXV, 1. Baskı, Pelin Ofset, Ankara, 2013, s. 58.

¹¹⁶ <http://www.mfa.gov.tr/iran-siyasi-gorunumu.tr.mfa>. Erişim tarihi: 30.08.2019.

1.4.1.2. İran İslam Cumhuriyeti'nde Yürütme Organı

İran'da Başbakanlık Kurumu mevcut bulunmamaktadır.¹¹⁷ Yürütme görevi Anayasa'ya göre doğrudan Rehberlik makamına bırakılan konular dışında Cumhurbaşkanı ve Bakanlar tarafından kullanılmaktadır. Cumhurbaşkanı dört yıllığına halk tarafından doğrudan seçilmektedir ve devletin Dini Liderden sonra en yüksek ikinci resmi makamıdır. Cumhurbaşkanı üst üste yalnızca iki kez seçilebilmektedir. Yeniden Cumhurbaşkanı seçilebilmek için aradan başka bir dönemin geçmesi gerekmektedir. Adayın İran asıllı, İran vatandaşı, Caferi mezhebi üyesi olması ve İslam Cumhuriyeti'nin temel esaslarına inanması gerekmektedir. Cumhurbaşkanı mazbatasını Dini Liderden alır ve hem İslami Şura Meclisine karşı hem de Rehberlere karşı sorumludur ve gerektiğinde istifasını Rehberlere sunmaktadır. Cumhurbaşkanı yemininden sonra Bakanlar Kurulu oluşturulur ve Meclisin onayına sunulur. Cumhurbaşkanı Bakanların istifasını değerlendirir ve gerek gördüğü durumlarda bir bakanı görevden alabilir. Cumhurbaşkanı'nın önerisi ile Meclis tarafından güvenoyu almak suretiyle göreve gelen Bakanlar, güvensizlik oylarıyla Meclis tarafından görevlerinden alınabilmektedirler^{118, 119, 120}

Cumhurbaşkanı ayrıca kendisine dört yardımcı atayabilmektedir. Cumhurbaşkanı, Bakanlar ve Cumhurbaşkanı Yardımcıları görevleri dışında başka bir idari görev üstlenemezler ve milletvekili olamazlar. Cumhurbaşkanı'nın ölümü, azledilmesi, istifası veya iki aydan fazla süren hastalığında ya da görev süresi dolduğu halde çeşitli nedenlerle yeni Cumhurbaşkanı seçilemediği zaman Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı, Rehber'in de onayı ile Cumhurbaşkanı'nın görev ve sorumluluklarını üstlenmektedir.¹²¹

Yürütmenin diğer organı olan Dini Lider yürütmeye ilişkin bazı yetkileri olmasına karşın yasama, yürütme ve yargının üzerindedir. Kuvvetler arasında koordinasyonu sağlar ve denetimlerini yapmaktadır. Uzmanlar Meclisi Anayasa'nın Rehberlik Makamı için gerekli gördüğü niteliklere sahip adaylar (fakih) hakkında inceleme yapar. Anayasaya göre Dini Lider Uzmanlar Meclisi tarafından ömür boyu seçilmektedir. Dini Liderin özel danışmanları vardır ve yetkilerini Yüksek Rehberlik Bürosu aracılığı ile kullanırlar. Ayrıca bunların dışında Özel Ulema Mahkemesi bulunmaktadır. Bu

¹¹⁷ <http://www.etonet.org.tr/uploads/iran.pdf>. Erişim tarihi: 01.09.2019.

¹¹⁸ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 23-24.

¹¹⁹ <http://www.mfa.gov.tr/iran-siyasi-gorunumu.tr.mfa>. Erişim tarihi: 30.08.2019.

¹²⁰ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ir.html>. Erişim Tarihi: 30.08.2019.

¹²¹ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 24.

mahkemenin görevi medreselerde eğitim gören öğrenci ve din adamlarının faaliyetlerini ve işledikleri suçları soruşturmadır.^{122, 123}

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 110. maddesine göre "yürütme yetkileri" doğrudan Devrim Rehberi'nin sorumluluğundadır. Dini Lider, başkomutanlık, savaş, barış ve seferberlik ilan etme, Milli Güvenlik Yüksek Konseyi'ni belirleme, Cumhurbaşkanına Mazbatasının verilmesi, Cumhurbaşkanı'nı azletme, Yargı Başkanı'nın önerisi ile mahkûmların ceza sürelerini kısaltma veya affetme gibi yetkilere sahiptir.^{124, 125}

Dini Lider göreve ömrünün sonuna kadar seçilmektedir. Ancak Dini Lider kanuni ödevlerini yerine getiremez hale gelirse, Dini Liderde aranan niteliklerden birini yitirdiği zaman ve başlangıçtaki şartlardan bir kısmına sahip olmadığı anlaşıldığı zaman makamından uzaklaştırılır. Bu durumun belirlenmesi Uzmanlar Meclisinin yetkisindedir. Dini Liderin ölümü veya makamından uzaklaşması durumunda Uzmanlar Meclisi en kısa sürede bir Rehber belirler. Yeni Dini Liderin tayin ve ilanına kadar Dini Liderin görevlerini geçici olarak Cumhurbaşkanı, Yüksek Yargı Başkanı, Koruyucu Şura Fakih Üyeleri arasından "Düzenin Yararını Teşhis Heyeti"nin belirlediği bir fakihten (din bilgini) oluşan Şura yürütmektedir. Dini Lider hastalık veya herhangi bir nedenle geçici olarak görevlerini yerine getiremezse, aynı Şura Dini Liderlik görevlerini yerine getirmektedir.¹²⁶

1.4.1.3. İran İslam Cumhuriyeti'nde Yargı Organı

İran'da yargı İslam'a uygun olarak kurulan adli mahkemelerden oluşur. Davaları çözüme bağlama, kamu hukukunu koruma, adaletin icrası ve yayılması ile şer'i cezaların uygulanması için çalışır. Rehber, yargının bütün adli ve idari sorumluluklarının yerine getirilmesi için, adil, yargı konularına hâkim, tedbirli ve idareci bir kişiyi beş yıl süreyle Yargı Erki Başkanı olarak atamaktadır. Bu makam ülkenin en yüksek yargı makamıdır. Yargı Erki Başkanı hukuk konuları dışında kalan idari, mali ve personel istihdamına ait yetkilerini Adalet Bakanına devredebilir. Adalet Bakanı Yargı Erki Başkanının Cumhurbaşkanı'na teklif ettiği kişiler arasından seçilir ve yargının yasama ve yürütme ile ilişkilerinden sorumludur. Yargı Erki Başkanı Yüksek Mahkeme Başkanı'nı ve Baş Savcıyı atamaktadır. Yüksek Mahkeme Başkanlık Makamı İran'da Yargı Erki Başkanı'ndan sonra

¹²² Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 25-26.

¹²³ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ir.html>. Erişim Tarihi: 30.08.2019.

¹²⁴ Koç, M., İran'da Devlet Yapısı ve Temel Kurumlar-II: Yürütme Erki, İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), Ankara, 2018, s.5.

¹²⁵ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 26.

¹²⁶ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 27.

gelen etkili yargı kurumudur. Yargı Erki Başkanı'nın bir diğer yetkisi ise, hâkimlerin işe alınması, atanması, özel bir iş ile görevlendirilmesidir. Bir hâkimin, yargılanmadan, suçu veya görevden ayrılmasını gerektirecek bir durumu belirlenmeden görevden uzaklaştırılmaz ve görev yeri geçici veya sürekli olarak değiştirilemez. İran mahkemelerinde savcının bulunmaması İran yargı sisteminin önemli bir özelliğidir. Hâkim hem savcı hem de hâkimlik görevini üstlenmektedir. İran Yargı Sistemi'nde beş tür mahkeme vardır. Bunlardan ilki, halkın memurlar, devlete bağlı yönetim birimleri veya tüzükler nedeniyle oluşan şikâyet ve itirazlarını incelemek için kurulan İdari Adalet Divanıdır. Ayrıca, genel kamu mahkemeleri dışında ihtisas mahkemeleri de vardır. Asker, jandarma, polis ve devrim muhafızlarının görevlerine ilişkin suçların soruşturulması için askeri mahkemeler kurulmaktadır. Devrim Mahkemeleri, ülkenin iç ve dış güvenliğine karşı oluşan tehditler, rejime ve güvenliğine karşı tüm tehditler için yetkilidir. Doğrudan Rehber'e bağlı din adamlarının suçları için Özel Ulema Mahkemesi vardır.^{127, 128}

İran'da yargı, yasama ve yürütmeden tam olarak bağımsızdır. İran'da Devrim öncesi hukuk sistemi Kara Avrupa'sı Hukuk Sistemidir ve çoğu kanun Fransa'dan alınmıştır. İran'da, İslâm hukuku çoğunlukla aile hukuku ve ceza hukuku alanlarındadır. Baro'nun yaptığı sınavla, hukuk fakülteleri mezunları arasından Avukatlık mesleği için seçim yapılır.¹²⁹

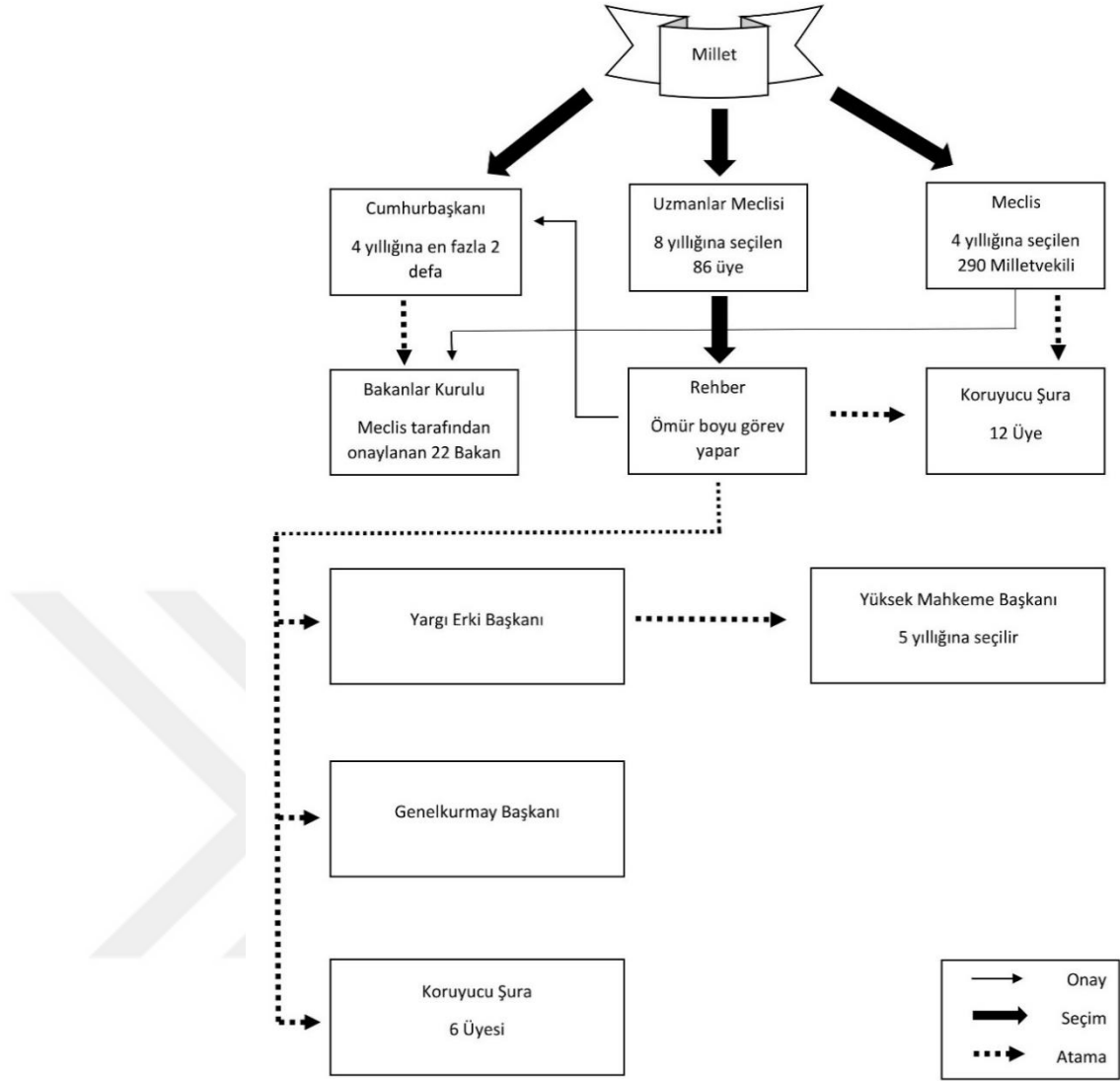
Anayasa'da iki danışma kurulu vardır. Bu kurullar, "Düzenin Yararını Teşhis Heyeti" ve "Yüksek Güvenlik Konseyi"dir. Yetkileri yasama, yürütme ve yargı dâhilinde değildir. Düzenin Yararını Teşhis Heyeti, İslami Şura Meclisi ile Koruyucu Şura Meclisi arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için kurulmaktadır. Meclis ile Koruyucu Şura arasında yasaların İslam'a ve Anayasa'ya uygunluğu açısından ortaya çıkabilecek anlaşmazlık durumunda Rehber'in isteği ile çözüme kavuşturmak için toplanmaktadır. Bu kurulun tüm üyeleri Rehber tarafından atanmaktadır. Yüksek Güvenlik Konseyi Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında milli çıkarları sağlamak, İslam Devrimini ve toprak bütünlüğünü korumak, ülkenin güvenlik ve savunma politikasını belirlemek ve siyasi toplumsal ve kültürel ve ekonomik faaliyetlerin genel güvenlik ve savunma tedbirleri ile uyumlu hale getirilmesini temin etmek için toplanmaktadır. Bu kurulun kararları Rehber'in onayını gerektirmektedir.¹³⁰ İran İslam Cumhuriyeti'nin siyasi yapısı aşağıdadır (Şekil-7).

¹²⁷ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 27-28.

¹²⁸ <http://www.etonet.org.tr/uploads/iran.pdf>. Erişim tarihi: 01.09.2019.

¹²⁹ <http://www.etonet.org.tr/uploads/iran.pdf>. Erişim tarihi: 01.09.2019.

¹³⁰ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 28-29.

Şekil 7: İran İslam Cumhuriyeti'nin siyasi yapısı.¹³¹

İran'ın siyasal hayatın işleyişinde etkin olan kurumlar kısaca şu şekilde özetlenebilir. Rehberlik Makamı (Velayet-i Fakih: Makam-ı Muazzam-ı Rehberi, Cumhurbaşkanı, İslami Şura Meclisi / Meclis-i Şura-yı İslami, Anayasa Koruyucular Şurası (Muhafızlar Konseyi), Uzmanlar Meclisi (Meclis-i Hubregan-ı Rehberi), Düzenin Yararını Teşhis Konseyi (Şura-yı Teşhis-i Maslahat-ı Nizam) ve Yüksek Güvenlik Konseyi'dir.

İran'da Cumhuriyet, halk ve çeşitli güçler tarafından ilan edilmiştir. Mevcut durum incelendiğinde devrim, halkın veya İran'daki bir grup ulemanın dışında olan siyasal grupların istekleri yönünde ilerlememiştir. İran'da anayasa demokratik ve halkçı olarak

¹³¹ Buchta, W., Who Rules Iran?: The Structure of Power in the Islamic Republic, The Washington Institute for Near East Policy and the Konrad Adenauer Stiftung, Washington DC, 2000, s.8.

değerlendirilebilir ancak Velayeti Fakih kurumunun varlığı İran'ı demokratiklikten teokratik bir devlet yapısına dönüştürmüştür. Ek olarak seçilen kişilerin de İslami Cumhuriyet Partisinden çıkması tek parti yönetiminin tüm olumsuzluklarını göstermektedir.¹³²

1.4.2. Irak Cumhuriyeti'nin Genel Siyasi Yapısı

Irak kurulduğu 1921 tarihinden itibaren 1925, 1958, 1963, 1964, 1970 Anayasaları ile üniter/merkezi bir devlet olarak yapılandırılmış ve Irak'ta birçok Cumhuriyet ve Krallık yönetimleri olmuştur fakat merkezîyetçi yönetim biçimi değişmemiştir. Irak'ta 1925 ile 1970 yılları arasında yedi adet Anayasa hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. 1925 yılındaki ilk Anayasa Krallık Anayasasıdır. İkinci Anayasa 1958 geçici Irak Anayasası olup Krallık Anayasası kaldırılmıştır ve Cumhuriyet yönetimine geçiş olmuştur. Daha sonra 1963, 1964, 1968 ve 1970 yıllarına ait Irak geçici Anayasaları yürürlüğe girmiştir. 20 Mart 2003 tarihinde ABD ve İngiliz birliklerinin, Irak'ta kitle imha silahlarını bulmak amacıyla başlattığı işgal harekâtı ile Irak'ı işgal etmiştir. Bu süreçte 2004 yılında Irak Devleti Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu çıkarılmış ve 2005 yılı Irak Anayasası ile devlet yapısı olarak federal devlet sistemi benimsenmiştir.¹³³

2003 yılında Irak'ta başlayan Amerikan müdahalesi ile Baas Rejimi sona ermiş ve Irak'a uygulanan ambargo kaldırılmıştır. Irak'ta Birleşmiş Milletler gözetiminde ve Amerika'nın öncülüğünde yeni bir yönetim inşa edilmiştir. Yeni anayasa 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Cumhurbaşkanı ve Başbakan bu yeni Anayasa ile Parlamentodan seçilmektedir.¹³⁴

Irak siyasetini etkileyen temel etkenler aşiretçilik, etnik ve din esaslı politika, milliyetçilik ve dış güçlerin etkisidir.¹³⁵ Irak Anayasası'nın 47. maddesinde Federal Otorite tanımlanmıştır. Bu maddeye göre; federal otoriteler yasama, yürütme ve yargı makamlarından oluşur. Bu makamlar güçler ayrılığı ilkesine göre çalışırlar.¹³⁶

¹³² Niray, N., Deniz, D., İran İslam Cumhuriyeti: Tarihi, Siyaseti ve Demokrasisi, Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, cilt:6, sayı:8, Elazığ, 2010, s. 30.

¹³³ Al-Jasim, O.A.M. 2005 Irak Anayasası ve Anayasal Gerçeklik Işığında Irak Cumhuriyetinde Devletin Yapısı, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2017.

¹³⁴ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Irak Ülke Bülteni Ekim 2017, s.2.

¹³⁵ Erkmen, S., Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri, Ortadoğu Etütleri, cilt: 2, sayı: 3, Temmuz 2010, s. 118.

¹³⁶ https://issuu.com/cagdaulusalcizgi/docs/20101224_irakanayasasi. Erişim tarihi: 07.09.2019.

1.4.2.1. Irak Cumhuriyeti'nde Yasama Organı

Irak'ın 2005 yılı Anayasası'na göre; Yasama organı Millet Meclisi ve Federal Meclisten oluşmaktadır. Irak Anayasası'nın 49. maddesine göre; Millet Meclisi tüm Irak halkını temsil eder ve seçim bölgelerinin her 100.000 kişisi için bir milletvekili olacak şekilde yasama faaliyeti yapılır. Milletvekilleri genel, gizli ve doğrudan yapılan oylamalarla seçilmektedir. Milletvekillerinin tam ehliyetli Irak vatandaşı olması gerekmektedir. Millet Meclisi üyeleri Milletvekilliğiyle beraber başka bir resmi görev veya işle uğraşamazlar. Seçimler dört yılda bir yapılmaktadır. Yasama döneminde bir milletvekili, herhangi bir suçla suçlanmadıkça, tutuklanabilmesi için Meclis tarafından nitelikli çoğunlukla dokunulmazlığının kaldırılması gerekmektedir.¹³⁷

Irak Anayasası'nın 48. maddesi gereği; Federal Yasama Organı, 329 üyeden oluşan Temsilciler Meclisi (Millet Meclisi) ve Federal Meclisten oluşur. Bu üyelerden 320 üye doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Azınlıklar için ayrılan ulusal düzeyde dokuz üye bulunmaktadır. Üyelerin %25'i kadın üyelere ayrılmıştır.^{138, 139} Irak Anayasası'nın 48'inci maddesine göre Irak'ın iki meclisi olması gerekmektedir. Anayasa'nın 48. maddesi ile 65.maddeleri arasında yasama organının yapısı ile Temsilciler Meclisi ve Federal Meclisi arasındaki yetki dağılımını yer almaktadır.¹⁴⁰ Bu nedenle Temsilciler Meclisi ile bir üst parlamento olan Irak Federal Meclisi'nin kurulması için yasa tasarısı Meclis Yasa Komisyonu'na sunulmuştur.¹⁴¹

Irak Anayasası'nın 63. maddesine göre; Meclis Başkanı ve Başkan Yardımcıları ile Millet meclisi Üyelerinin hak ve ayrıcalıkları yasayla belirlenmektedir. Millet Meclisi Üyeleri yasama dönemindeki görüşleri için dokunulmazlığa sahiptirler ve mahkemede sorgulanamamaktadırlar.¹⁴²

Irak Millet Meclisi'nin görev ve yetkileri Anayasanın 61. maddesinde tanımlanmaktadır. Meclis, federal yasaları çıkarmak ve yürütme organının faaliyetlerini denetlemek, Cumhurbaşkanı'nı seçmek, Yüksek Yargı Konseyi'nin önerisiyle Federal Temyiz Mahkemesi Başkanı ve Üyelerini, Genel Savcılık Başkanı ile Yargıtay Başkanı ve Üyelerini nitelikli çoğunlukla atamak, Bakanlar Kurulu önerisiyle Genelkurmay Başkanı

¹³⁷ https://issuu.com/cagdaulusalcizgi/docs/20101224_irakanayasasi. Erişim tarihi: 07.09.2019.

¹³⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/iz.html>. Erişim tarihi: 07.09.2019.

¹³⁹ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/iz.html>. Erişim Tarihi: 10.09.2019.

¹⁴⁰ Al-Jasim, O.A.M. 2005 Irak Anayasası ve Anayasal Gerçeklik Işığında Irak Cumhuriyetinde Devletin Yapısı, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2017.

¹⁴¹ <http://www.basnews.com/index.php/tr/news/kurdistan/535925>. Erişim Tarihi: 08.09.2019.

¹⁴² <http://www.basnews.com/index.php/tr/news/kurdistan/535925>. Erişim Tarihi: 08.09.2019.

ile üst düzey komutanları ve Milli İstihbarat Başkanını atamakla görevlidir. Ayrıca Millet Meclisinin nitelikli çoğunluğunun öne sürdüğü bir gerekçe ile Cumhurbaşkanı'nı sorgulamak ve Federal Yüksek Mahkeme tarafından suçlu bulunursa görevden almak, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın ortak talebi ve Millet Meclisinin 2/3 çoğunluğunun kabulüyle savaş ve olağanüstü hal ilan edilmesi görevleri de vardır.¹⁴³

Federal Meclis ise Anayasa'nın 65. maddesine göre yeni oluşturulan bir meclistir. Bu meclis bölgelerden ve vilayetlerden gelen temsilcilerden oluşmaktadır. Millet Meclisi üyelerinin 2/3 çoğunlukla çıkartacağı bir yasayla yapısı, üyelik koşulları ve görev alanları ve bu meclisle ilgili tüm hususlar düzenlenmektedir.^{144, 145} Bu Meclisin kurulması için Temsilciler Meclisinde yasa önerisi verilmesi çalışmaları devam etmektedir henüz Federal Meclis'in kuruluşu, 2005 Anayasası'nda bulunmasına karşın henüz gerçekleşmemiştir.

1.4.2.2. Irak Cumhuriyeti'nde Yürütme Organı

Irak'ta Yürütme organı; 2005 Anayasasının 66. maddesine göre; Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulundan oluşmaktadır.¹⁴⁶ Devletin Başkanı Cumhurbaşkanıdır ve ülkenin egemenliğini temsil eder. Irak'ın bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğünün Anayasa hükümlerine uygun olarak korunması için çalışmaktadır. Irak Anayasası'nın 68. maddesinde cumhurbaşkanının seçilebilme özellikleri belirtilmiştir. Bunlar; Irak toprağında Iraklı anne ve Iraklı babadan doğmuş, tam ehliyetli ve kırk yaşını bitirmiş, yüz kızartıcı suçlardan hüküm giymemiş olmak gibidir. Cumhurbaşkanı seçimi ise 2005 Anayasa'sının 70. maddesinde belirtilmiştir. Cumhurbaşkanı, Millet Meclisi üyeleri arasından 2/3 çoğunlukla seçilmektedir. Görev süresi dört yıldır, ikinci defa Cumhurbaşkanı seçilebilme hakkı vardır. Millet Meclisinin görev süresinin bitmesiyle Cumhurbaşkanı görev süresi sona ermektedir. Cumhurbaşkanı yeni Meclis için seçimler yapıp Meclis toplanana kadar görevine devam etmektedir. Cumhurbaşkanı'nın görev yetkileri Anayasa'nın 73. maddesinde tanımlanmıştır. Bunlar Başbakan'ın önerisiyle af ilan edilmesi, Uluslararası sözleşme ve antlaşmalar ile Millet Meclisi tarafından çıkartılan yasaların onaylanması, Başbakanın önerisiyle ve yasalara uygun olarak madalya ve şilt verilmesi, Büyükelçilerin kabul edilmesi, Cumhurbaşkanlığı kararnemelerinin çıkartılması, ilgili mahkemelerin verdiği idam cezalarının onaylanması, resmi tören ve protokollerde Silahlı Kuvvetlere komuta edilmesi gibi yetki ve görevleri bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı

¹⁴³ <http://www.basnews.com/index.php/tr/news/kurdistan/535925>. Erişim Tarihi: 08.09.2019.

¹⁴⁴ Abdin, A.S.Z., Birleşik Devlet Modeli Olarak Irak Uygulaması, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, sayı: 128, Ocak 2017, s.160-161.

¹⁴⁵ <http://www.basnews.com/index.php/tr/news/kurdistan/535925>. Erişim Tarihi: 8.09.2019.

¹⁴⁶ Abbas, A.K., Irak Anayasalarında Yürütme Organı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Anayasa Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

olmadığı zaman bu makama Cumhurbaşkanı Yardımcısı vekâlet etmektedir. Yardımcısı olmadığı zaman ise Millet Meclisi başkanı görevi üstlenmektedir. Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın göreve başladığı tarihten itibaren Millet Meclisi otuz gün içerisinde Cumhurbaşkanı'nı seçmektedir, Millet Meclisi Başkanı vekâlet ederken ise makamın boşaldığı tarihten itibaren Cumhurbaşkanı seçilmektedir.^{147, 148}

Millet Meclisinin seçtiği Cumhurbaşkanı ve iki yardımcısı “Başkanlık Konseyi”ni oluşturmaktadır. Bu konsey üyeleri Millet Meclisi üyelerinden oluşmaktadır. Ayrıca 40 yaşını tamamlamış olması, yasaklanan bir partinin üyesi ise, Baas Partisi iktidardan düşmeden 10 yıl önce istifa etmiş olması, 1991 yılında meydana gelen ayaklanmanın bastırılmasında ve Anfal harekâtında bulunmamış olmak gibi kriterleri sağlaması gerekmektedir. Başkanlık Konseyi, Cumhurbaşkanı'na tanınan yetkileri kullanmaktadır. Millet Meclisinin çıkarttığı yasa ve kararlar onaylanmak üzere Başkanlık Konseyine sunulur.¹⁴⁹

Yürütmenin ikinci organı olan Bakanlar Kurulu'nun Anayasa'nın 76. maddesinde ne şekilde oluştuğu belirtilmektedir. Cumhurbaşkanı seçildikten on beş gün içerisinde Mecliste en çok üyesi olan siyasi grubun adayını Bakanlar Kurulunu oluşturmakla görevlendirmektedir. Başbakan adayını, görevi aldıktan otuz gün içerisinde kabinesini tespit eder, bu süre içerisinde kabinesini oluşturamazsa, Cumhurbaşkanı yeni bir adayını on beş gün içerisinde Bakanlar Kurulu'nu kurmakla görevlendirmektedir. Başbakan, Bakanlar Kurulu'nun listesini ve Hükümet programını Millet Meclisine sunmaktadır. Bakanlar ve program nitelikli çoğunlukla onaylandıktan sonra Başbakan Meclisten güvenoyu almış olmaktadır. Güvenoyu alınmadığı zaman, Cumhurbaşkanı on beş gün içerisinde yeni bir Başbakan adayını hükümeti kurmakla görevlendirmektedir. Anayasa'nın 78.maddesine göre Başbakan devletin genel politikasının yürütülmesiyle sorumludur. Aynı zamanda Silahlı Kuvvetlerin Baş Komutanıdır. Millet Meclisinin onayı ile Bakanları görevden alabilmektedir. Bakanlar Kurulu'nun yetkileri Anayasa'nın 80.maddesinde belirlenmiştir. Bu yetkiler incelendiğinde, devletin genel politikasını ve projelerini planlamak ve uygulamak, Bakanlıkların ve bir Bakanlığa bağlı olmayan kurumların çalışanlarının faaliyetlerini denetlemek, yasa tasarılarını önermek, yasaların uygulanması için kararname, talimatlar ve yönetmelikler çıkarmak, Bakanlık Müsteşarları, Büyükelçiler, Genelkurmay Başkanı ve Yardımcıları, tümen ve daha üst askeri birliklerin komutanları, Milli İstihbarat ve Emniyet Teşkilatı Başkanları ve özel statüyü haiz üst düzey

¹⁴⁷ https://issuu.com/cagdaulusalcizgi/docs/20101224_irakanayasasi. Erişim tarihi: 09.09.2019.

¹⁴⁸ Abbas, A.K., Irak Anayasalarında Yürütme Organı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Anayasa Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

¹⁴⁹ https://issuu.com/cagdaulusalcizgi/docs/20101224_irakanayasasi. Erişim tarihi: 09.09.2019.

devlet memurlarının atamalarını Millet Meclisi'ne tavsiye etmek, uluslararası sözleşme ve antlaşmalar hakkında müzakere etmek ve imzalamak veya yetki vermek şeklindedir.¹⁵⁰

Irak'ta yürütme adına kararların ve kanunların hızlı bir şekilde alınmasını gerektirecek koşullar vardır. Başkanlık Konseyi kararlarını oybirliği ile almak zorundadır. Karar ve kanunların hızlı bir şekilde onaylanması ortak bir karar verilemediği için zorlaşmaktadır. Bu durum siyasi yapıdaki yürütmenin zorluğuna işaretir.

Ayrıca Cumhurbaşkanının görev süresi, Millet Meclisinin görev süresi ile son bulmaktadır. Bu durum yeni seçilen milletvekillerinin, ilk olarak cumhurbaşkanını seçmesini zorunlu kılmaktadır. Seçilen cumhurbaşkanı da Millet Meclisinde çoğunluğu oluşturan ve kendisini seçen siyasi yapıya hükümeti kurma görevini vermektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi Cumhurbaşkanı yeterince etkin bir konumda değildir.

1.4.2.3. Irak Cumhuriyeti'nde Yargı Organı

Anayasada, kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanarak, yasama organı ve yürütme organının yanında yargı organı da başlı başına bir otoriteye sahiptir.¹⁵¹ Yargı organı ve yargıçlar bağımsızdır. Yargı, Yüksek Yargı Kurulu, Federal Yüksek Mahkeme ve Federal Temyiz Mahkemesi ile savcılık teşkilatı, Yargı Denetim Kurulu ve yasayla düzenlenen diğer federal mahkemelerden oluşmaktadır.¹⁵² Yüksek Yargı Kurulu ve Federal Yüksek Mahkemesi en önemli kurumlardır. Yüksek Yargı Kurulu işleyiş bakımından Türkiye'deki Hâkimler Savcılar Kuruluna benzemektedir. Anayasa'ya göre yetkileri, yargı işlerini idare etmek ve federal yargıyı denetlemek, Federal Temyiz Mahkemesi Başkanlığına, Başsavcılığa ve Yargı Denetim Kurulu Başkanlığına aday göstererek atamalarının onayı için Millet Meclisine göndermek ve Federal yargı organının yıllık bütçe taslağını önererek, onaylanmak üzere Millet Meclisine sunmaktır.^{153, 154}

Federal Yüksek Mahkemesi incelenecek olursa; mali ve idari yönden bağımsız bir yargı kurumudur. Belirli sayıda yargıç, İslam fıkıh ve hukuk uzmanlarından oluşmaktadır. 2005 yılı Federal Yüksek Mahkeme Kanunu'na göre: Mahkeme, sekiz üye ve bir başkandan oluşmaktadır. Millet Meclisi üye sayısının 2/3 çoğunluğu ile çıkartılacak bir yasa ile üye sayısı ve nasıl seçilecekleri mahkemenin işleyiş şekli belirlenmektedir.

¹⁵⁰ https://issuu.com/cagdaulusalcizgi/docs/20101224_irakanayasasi. Erişim tarihi: 09.09.2019.

¹⁵¹ Al-Jasim, O.A.M. 2005 Irak Anayasası ve Anayasal Gerçeklik Işığında Irak Cumhuriyetinde Devletin Yapısı, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2017.

¹⁵² https://issuu.com/cagdaulusalcizgi/docs/20101224_irakanayasasi. Erişim tarihi: 10.09.2019.

¹⁵³ Al-Jasim, O.A.M. 2005 Irak Anayasası ve Anayasal Gerçeklik Işığında Irak Cumhuriyetinde Devletin Yapısı, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2017.

¹⁵⁴ https://issuu.com/cagdaulusalcizgi/docs/20101224_irakanayasasi. Erişim tarihi: 10.09.2019.

Mahkeme üyelerinin atanmaları ise Yüksek Yargı Kurulu'nun bölgelerin Yargı Kurulları ile görüşerek gösterdiği adayların Başkanlık Konseyi tarafından yapılmaktadır.¹⁵⁵

Federal Yüksek Mahkemesi'nin görev ve yetkileri Anayasa'nın 93. maddesinde şu şekilde yer almaktadır; bunlar yürürlükte bulunan yasa ve yönetmeliklerin anayasaya uygunluğunun denetlenmesi, anayasadaki hükümlerin yorumunun yapılması, Federal yasaların ve federal otorite tarafından uygulamaya konulan karar, yönetmelik, talimat ve emirlerin uygulanmasından kaynaklanan sorunların, Federal Hükümet ile bölgesel hükümetler, vilayetler, belediyeler ve yerel idareler arasındaki anlaşmazlıkların, Bölgesel Hükümetler veya vilayetler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların ve Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlara yöneltilen suçlamaların karara bağlanması, Millet Meclisi için yapılan genel seçimlerin sonuçlarının onaylanması gibi görev ve yetkilerdir.¹⁵⁶

Irak'taki siyasi yapıdaki gelişmelere bakıldığında ilk Anayasanın hazırlandığı 1925 yılından sonra günümüze kadar anayasal bir istikrarın sağlanamadığı görülmektedir. Anayasaların hazırlanmasında herhangi bir Irak vatandaşlarının siyasi katılımının olmadığı görülmektedir. Ayrıca hiçbir Anayasa halkın onayına sunulmamıştır. Irak devletinin kuruluş yıllarında ve Irak parlamentosu oluşmadan önce 21 Mart 1925 tarihinde Kurucu Meclis tarafından ilk Anayasa ilan edilerek yürürlüğe girmiştir. Irak devleti, 1925 Irak Anayasasında devlet modeli olarak üniter devlet modelini benimsemiştir. Anayasanın bütününe bakıldığında devleti oluşturan unsurlar ile devletin organları bakımından teklik özelliğinin bulunduğu görülmektedir.

Irak devleti kurulduğu yıldan itibaren üniter bir devlet olarak şekillenmiştir. Üniter devlet modeli 2003 yılına kadar gelişen Anayasalarda da yerini korumuş birçok Cumhuriyet ve Krallık yönetimleri oluşmuştur, merkeziyetçi yönetimin değişmediği görülmektedir. Uzun yıllar üniter devlet şekliyle yaşayan Irak, 2004 yılı Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu ve İslam dünyasında yer alan liberal ve modern yapıda olan 2005 Irak Anayasası ile federal devlet modeli kabul edilmiştir.

1.4.3. Suudi Arabistan Krallığı'nın Genel Siyasi Yapısı

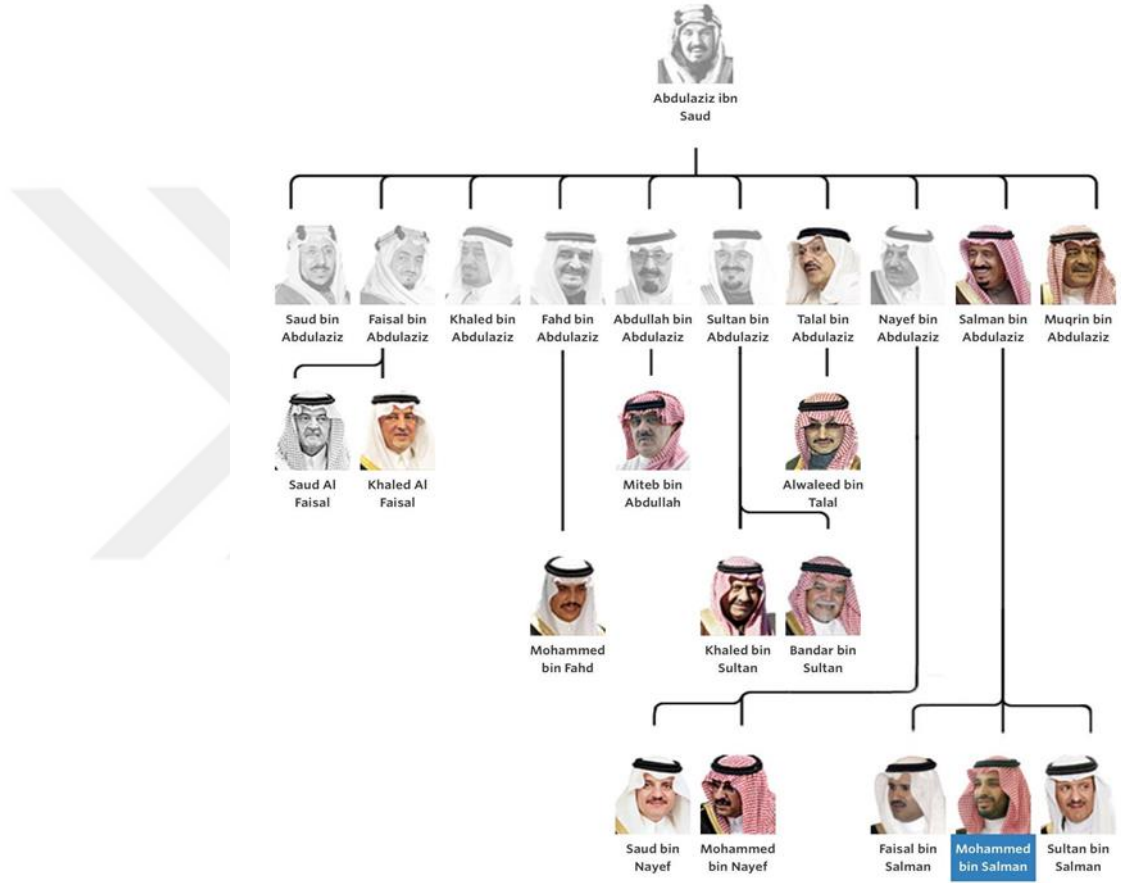
Suudi Arabistan Devleti'nin siyasi yapısı İslam dünyasındaki diğer ülkelerden farklı olarak krallıktır. Krallık, bölgenin siyasi ve ekonomik yapısı güçlü ülkelerinden birisidir. Suudi Arabistan mutlak monarşi ile yönetilen ülkelerden birisidir. Monarşide Kral hükümet ve devlet başkanıdır. Ülkede, Anayasa olarak kutsal kitap Kur'an-ı Kerim

¹⁵⁵ Aryan, B., Irak Anayasa'larında Yargı Organı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Anayasa Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

¹⁵⁶ https://issuu.com/cagdaulusalcizgi/docs/20101224_irakanayasasi. Erişim tarihi: 10.09.2019.

kullanıldığı ileri sürülmektedir. Suudi Arabistan Kralı, Suud Meclisi'nin lideridir ve krallıkta en üst düzey siyasi otoriteye sahiptir. Kral yürütme, yasama ve yargı yetkilerine sahiptir. Kral, kendisi tarafından atanan Bakanlar Konseyi'ne başkanlık eder ve Konsey üyeleri, aile yakınları arasından seçilmektedir.¹⁵⁷

Suudi Arabistan 1921 yılına kadar imam olarak bir yönetici ile daha sonra ise sultan tarafından 1926 yılına kadar yönetilmiştir. 1926 yılından günümüze kadar ülke kral tarafından yönetilmektedir.¹⁵⁸ Suudi Arabistan Kralları listesi aşağıdadır (Şekil-8).

Şekil 8: Suudi Arabistan Kralları.¹⁵⁹

Suudi Arabistan mutlak monarşiyle yönetilmektedir. Suud ailesi, ülke yönetiminde muhalefete izin vermemektedir. Yönetimden memnun olmayanlar geniş

¹⁵⁷ <https://www.worldatlas.com/articles/what-type-of-government-does-saudi-arabia-have.html>. Erişim Tarihi: 15.09.2019.

¹⁵⁸ Mammadov, A., Suudi Arabistan'da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018.

¹⁵⁹ https://www.reddit.com/r/saudiArabia/comments/6ilxs3/time_to_update_the_saudi_royal_family_tree_again/. Erişim Tarihi: 15.09.2019.

istihbarat ağı ile engellenmekte, sert önlemler alınmakta ve halk kontrol altında tutulmaktadır.¹⁶⁰

Suudi Arabistan yönetimi Abdulaziz bin Abdurrahman bin Faysal Suud'un ailesinin elindedir. Kraldan sonra onun yerine geçecek kişi (veliahd) kral tarafından önerilir ve Biat Heyeti (Sadakat Konseyi) 'nin onayı ile seçilmektedir. Veliahd Kral hastalandığı veya vefat ettiği zaman kralın görevini üstlenmektedir.¹⁶¹ Arap dünyasındaki en uzun süreli monarşi yönetimine sahip Suudi Arabistan'da Suud Ailesi içinde özellikle en büyük etkinliğe sahip aile Sudeyri Ailesidir. Abdulaziz'in çocukları ve torunlarından oluşan Biat Heyeti, otuz dört prensen oluşmaktadır. Halen Kral Abdülaziz bin Selman, altıncı kral olarak hükümdarlığını sürdürmektedir. Muhammed bin Selman ise 2017'den bu yana Kralın yerine geçmek üzere Veliht Prens olarak görev yapmaktadır.¹⁶²

Kral, kendi yardımcılarının, bakanların ve yardımcılarının, Şura Meclisi üyelerinin, büyükelçilerin, hâkimlerin bölge emirlerinin tayin edilmesi ve sürelerinin uzatılması veya görevlerinden alınması için aldığı kararlar kraliyet emri ile yapılmaktadır. "Yüce Emir", Kralın; Bakanlar Kurulu Başkanı olarak devlet işleri için verdiği devlet kararlarıdır. Devletin yargı organlarının kısas, had gibi verdiği ceza kararlarının onaylanması "Yüce Emir" ile yapılmaktadır. "Tevcih", Suudi Arabistan'da yönetim organlarının faaliyetlerindeki sorunların takip edilmesine yönelik yazılı kararlardır. Kral istediği zaman yönetimden bir kişiyi ülkedeki herhangi bir vatandaşın sorunlarını izlemesi için görevlendirebilmektedir.¹⁶³

Orta Doğu'da İran ve Suudi Arabistan gibi bazı devletlerde dini otorite siyasi güç kadar etkindir. Suudi Arabistan'da dini otorite iki farklı geleneğe ayrılmaktadır. Bunlar Necid ve Hicaz akımıdır. Necid akımında, küçük şehir, köy ve bedevilerin yaşadıkları yerleşim merkezlerinde yaygın halde dini faaliyetler yürütülmektedir. Bu akımın taşıyıcıları geleneğe bağlıdırlar ve her türlü yeniliğe karşıdırlar. Çok muhafazakârdırlar. Hicaz akımı ise, geleneksel İslam ulemasının etkisindedir. Bu akımın taşıyıcıları Kur'an-ı Kerim fıkıh, Arap dili, mantık ve kelim (felsefe) gibi bilim dallarında uzmanlaşmışlardır.

¹⁶⁰ <http://www.yazangenclik.com/suudi-arabistanin-sosyal-politik-ve-ekonomik-yapisi-1550>. Erişim Tarihi: 18.09.2019.

¹⁶¹ Mammadov, A., Suudi Arabistan'da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018.

¹⁶² <https://www.aa.com.tr/tr/cemal-kasikci/suudi-kraliyet-ailesinin-soyagaci/1304176>. Erişim Tarihi: 15.09.2019.

¹⁶³ Mammadov, A., Suudi Arabistan'da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018.

Bu akımın üyeleri Necid ekolüne göre daha yenilikçidir. Ayrıca bu bölge bütün İslam dünyasına açıktır. İslam ülkelerinden gelen ilim adamlarının toplanma yeridir.¹⁶⁴

1.4.3.1. Suudi Arabistan Krallığı'nda Yasama Organı

Suudi Arabistan'da devlet, yasama yetkisini iki farklı siyasi yapılar olan Bakanlar Kurulu ve Şura Meclisi ile sürdürmektedir. Bakanlar Kurulu, Kral'ın Başkanlığında Başkan Yardımcısı, Bakanlar, Devlet Bakanları ve Kral Müsteşarlarından oluşmaktadır. Bakanlar Kurulu idari yapısında; Bakanlar Kurulu Başkanlık Divanı, Bakanlar Kurulu Genel Sekreterliği ve Uzmanlar Heyeti bulunmaktadır. Kral; bakanlar kurulu, bakanlıklar ve hükümet organlarının başkanıdır. Devletin genel siyasetini yürütmektedir. Kral hükümet kurumları arasında iletişimi ve bakanlar kurulunun işlerinde devamlılığı sağlamaktadır. Kurul, kanunları, uluslararası anlaşma ve ittifakları onaylamaktadır. Bakanlar Kurulu; kanun ve kararların uygulanmasını sağlamaktadır.¹⁶⁵

Bakanlar Kurulunun yanında herhangi bir konuda görüşleri istenen "Uzmanlar Heyeti" bulunmaktadır. Uzmanlar Heyeti Başkanlığı altı kişiden oluşmaktadır. Uzmanlar Heyeti, başkan, başkan vekili, başkan yardımcısı, uzman ve müsteşarlardan oluşmaktadır.¹⁶⁶

Uzmanlar Heyetinin görev ve sorumlulukları; Bakanlar Kurulu Başkanı, yardımcısı veya farklı komisyonların kendisine verdiği araştırmaları yapmak. Kanun/Kuralların planlamalarını yapmak, kanunların güncellenmesinde ve yeni teklifler verilmesinde görüş bildirmek, hükümet açısından önemli anlaşma ve yükümlülüklerin araştırılmasını sağlamak, bazı Kral emirlerine, kararlarına ve Bakanlar Kurulu kararlarına uygun yöntemler oluşturmak, Hükümet kurumlarından yönlendirilen konuların tartışılmasına katılmaktır.¹⁶⁷

Şura Meclisini oluşturan 156 üye alanlarında uzman olan kişiler arasından Kral tarafından seçilmektedir. Bu üyelerin %20'si kadınlardan oluşmaktadır. Üyeler dört yıllığına seçilmektedir.¹⁶⁸ Şura Meclisi üyelerinin taşıması gereken özellikler; Suudi

¹⁶⁴ Mammadov, A., Suudi Arabistan'da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018,

¹⁶⁵ Kingdom of Saudi Arabia, Bureau of Experts at the Council of Ministers, Official Translation Department: Law of the Council of Ministers, 3. Baskı, Riyad, 2015, s. 8-17.

¹⁶⁶ <https://www.boe.gov.sa/en/GAoC/Pages/default.aspx>. Erişim Tarihi: 17.09.2019.

¹⁶⁷ Mammadov, A., Suudi Arabistan'da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018.

¹⁶⁸ Mammadov, A., Suudi Arabistan'da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018.

Arabistan`da doğmuş ve Suudi Arabistan uyruklu olmak, iyi karakterli ve tanınmış bir kişi olmak, otuz yaşından küçük olmamaktadır.¹⁶⁹

Şura Meclisi'nin aldığı kararlar tavsiye niteliğindedir. Şura Meclisi'nin görev ve yetkileri; Ülkenin genel siyasetine görüş bildirmekle yükümlüdür. Şura Meclisi'nin görevleri; ülkenin genel siyasetiyle ilgili görüş ve önerilerin sunulması, ekonomik ve sosyal kalkınmaya bağlı genel planların tartışılması ve görüş bildirilmesi, uluslararası kanun, anlaşma ve yükümlülüklerin araştırılması, kuralların açıklaması, bakanlıklar ve diğer hükümet kurumlarının yıllık kararlarının tartışılmasıdır. Meclis her hangi bir bakan veya hükümet yetkilisini Meclis'te herhangi bir konuyla ilgili hesap vermesi için, Krala talepte bulunabilmektedir.¹⁷⁰

Şura Meclisi'nde görüşülen yasa tasarılarının, Bakanlar Kurulu tarafından kabul edildikten sonra Kral tarafından onaylanması ve yürürlüğe girmesi gerekmektedir.¹⁷¹ Suudi Arabistan`da seçilmiş bir parlamento bulunmamaktadır ve siyasi partiler ile seçim sistemi de bulunmamaktadır.¹⁷²

1.4.3.2. Suudi Arabistan Krallığı'nda Yürütme Organı

Monarşi ile yönetilen ülkede kral, devlet ve hükümet başkanı olarak görev yapmaktadır. Hükümet fonksiyonları, Kral tarafından atanan bakanlar kurulu tarafından yürütülmektedir.¹⁷³ Suudi Arabistan`da devlet kanunlarının uygulanması yürütme organı olan Kral ve Bakanlar Kurulu tarafından düzenlenmektedir. Kralın devlet başkanı olarak bazı yürütme yetkileri vardır. Kral, Bakanlar Kurulu'na başkanlık yapar. Kralın Bakanlar Kurulunu feshetme ve yeniden oluşturma yetkisi vardır. Kral, İslami kanunların uygulanmasından, ülkenin korunması ve savunmasından ve devletin genel siyasetinden sorumludur. Kral, ülke başkanı olarak askeri kuvvetlerin başkomutanıdır ve subayları tayin eder veya görevlerine son verebilir.¹⁷⁴

Suudi Arabistan`da Bakanlar Kurulu 40 kişiden oluşmaktadır ve Kralın emri ile seçilmektedir. Görev süreleri dört yıldır ve yeniden seçilememektedirler. Kralın isteği ile

¹⁶⁹ <https://www.saudiembassy.net/law-consultative-council-majlis-al-shura>. Erişim Tarihi: 17.09.2019.

¹⁷⁰ Mammadov, A., Suudi Arabistan`da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018.

¹⁷¹ https://insamer.com/tr/suudi-arabistan_1386.html. Erişim Tarihi: 18.09.2019.

¹⁷² Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Suudi Arabistan Ülke Bülteni, Ekim 2017.

¹⁷³ <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-suudi-arabistan>. Erişim Tarihi: 18.09.2019.

¹⁷⁴ Mammadov, A., Suudi Arabistan`da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018.

kurul fesh edilebilir ve yeniden oluşabilmektedir.^{175, 176} Bakanlar Kurulu'nun yürütme yetkileri incelendiğinde; kuralların, tasarıların ve kararların yürütülmesinin kontrol edilmesi, genel işleyişin oluşturulması ve düzenlenmesi, genel kalkınma programının izlenmesi, Bakanlıkların ve diğer hükümet kurumlarının çalışmalarının, gidişatının veya belli bir konunun araştırılması için komisyonların kurulması, bu komisyonların raporlarına göre inceleme komisyonlarının kurulması ve mevzuata göre bunlar hakkında kesin kararların verilerek sonuçlandırılması gibi yetkileri bulunmaktadır. Kral, Bakanlar Kurulu'na başkanlık etmediği zamanlarda Bakanlar Kurulu üyeleri uygun bir şekilde temsil görevini yerine getirmektedirler.¹⁷⁷

Suudi Arabistan'da yürütmenin idari kolu olarak bölge emirlikleri bulunmaktadır. 13 idari bölgesi vardır. Bölgeler, kraliyet emriyle görevlendirilen veya görevinden alınan, İçişler Bakanlığına bağlı emirler tarafından yönetilmektedir. Emirliklerin kendine bağlı Muhafazaları (İlleri) vardır. Muhafazaları ise muhafızlar adı verilen kişiler yönetmektedir. Muhafazalara bağlı Nahiyeler bulunmaktadır. Nahiyelerin başında ise Reis'ler bulunmaktadır.¹⁷⁸

1.4.3.3. Suudi Arabistan Krallığı'nda Yargı Organı

Yargı organı anayasaya göre bağımsızdır. Hükümlerine kimse müdahale edemez. Yargı makamlarında atanma ve azil işlemleri Kralın emriyle yapılmaktadır. Yargının verdiği hükümlerin uygulanması Kral veya Kral vekili yetkisindedir.¹⁷⁹

Suudi Arabistan'da yargıç olmak için bireyin; Suudi Arabistan vatandaşı olması, iyi ahlak ve edep sahibi olması, Şeriatın kadılık için şart koştuğu gerekli özelliklerin olması, kırk yaşından büyük olması, dini ve vicdani suçunun olmaması, herhangi bir vazifeyi kötüye kullanması nedeniyle adli bir işlem yapılmamış olması gibi niteliklere sahip olması gereklidir.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Alamtabriz, H., Ortadoğu'da Siyasal İslam: İran, Mısır ve Suudi Arabistan Örnek Ülkeleri İçin İslami Siyasal Yapı ve Sosyal Adaletin Karşılaştırmalı İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2014.

¹⁷⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/sa.html>. Erişim Tarihi: 18.09.2019.

¹⁷⁷ Mammadov, A., Suudi Arabistan'da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018.

¹⁷⁸ Mammadov, A., Suudi Arabistan'da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018.

¹⁷⁹ Alamtabriz, H., Ortadoğu'da Siyasal İslam: İran, Mısır ve Suudi Arabistan Örnek Ülkeleri İçin İslami Siyasal Yapı ve Sosyal Adaletin Karşılaştırmalı İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2014.

¹⁸⁰ Mammadov, A., Suudi Arabistan'da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018.

Yüksek Yargı Meclisi Suudi Arabistan`da Adli Yargı'nın en üst makamıdır. Ülkedeki yargı kurumları; Yüksek Mahkeme İstinaf Mahkemeleri Birinci Dereceli Mahkemelerdir. Birinci dereceli mahkemeler ise; Genel mahkemeler, Ceza Mahkemeleri, Ehval Şehsiyye Mahkemeleri, Ticaret Mahkemeleri ve İşçi Mahkemeleridir. Yüksek Yargı Meclisinin Kral`ın onayı ile diğer işlerle ilgili mahkemeler kurma yetkisi vardır. Yüksek Yargı Meclisi, Kralın onayını alan bir başkan ve 13 üyeden oluşmaktadır. Yargı Meclisi; Yüksek Mahkeme Başkanı, Kraliyet emriyle dört daimi İstinaf Mahkemesi dereceli Başkanı, Adalet Bakanı vekili, Başsavcı, Kraliyet emriyle İstinaf Mahkemesi hâkimi olan üç hâkimdir.¹⁸¹

Yüksek Mahkeme`de uygulanan yargı kurallarına göre, Yüksek Mahkeme başkanı kralın emriyle atanmaktadır. Mahkeme başkanı bakan düzeyindedir ve görevinden alınabilmesi için kralın emrinin alınması gerekmektedir. İstinaf mahkemesi başkanının belirli özelliklere sahip olması istenmektedir. Görevinde olmadığına Yüksek Mahkeme Dairelerinin en yaşlı yardımcısı onun görevini yürütmektedir. Yüksek Mahkeme İstinaf Mahkemesi başkanı derecesinde bir başkan ve belirli sayıda yargıçtan oluşmaktadır. Yüksek Mahkemenin, başkanı, üyeleri ve yargıçlardan oluşan bir genel kurulu vardır. Bir diğer yargı kurumu olan İstinaf Mahkemelerinin ilgili dairelerinde üçer yargıç görev yapmaktadır. Sadece Recm, kısas, ölüm gibi cezaları veren ceza daireleri beş yargıçtan oluşmaktadır. İstinaf mahkemeleri, birinci dereceli mahkemelerin verdikleri ve istinafa uygun görülmüş kararları değerlendiren mahkemelerdir. Taraflar dinlendikten sonra şeri ve ceza nizamına uygun şekilde hüküm verilmektedir. Birinci Dereceli Mahkemeler, ihtiyaca göre bölge, muhafaza ve merkezlerde kurulmaktadır. Daire başkan, yargıç veya üyeleri mahkeme başkanı tarafından atanmaktadır. Daire başkanı olmadığına mahkeme başkanı veya onun yardımcılarından biri başkanlık görevini üstlenmektedir.¹⁸²

Suudi Arabistan`da, yargı yetkisi olan ikinci kurum “Divan-ı Mezalim”, krala bağlı bağımsız bir yargı kurumudur. Yargıçlar görevlerini yargı nizamındaki kurallara uygun olarak yaparlar. “Divan Mezalim” bakan düzeyinde bir başkan, bir veya daha çok yardımcı (naib), belirli sayıda yargıç, araştırmacı ve idari personelden oluşmaktadır.

¹⁸¹ Mammadov, A., Suudi Arabistan`da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018.

¹⁸² Mammadov, A., Suudi Arabistan`da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018.

“Divan Mezalim” Yüksek İdari Mahkeme, İdari İstinaf Mahkemeleri ve İdari Mahkemelerden oluşmaktadır.¹⁸³

Şer’i konularla ilgili davalar şeriat mahkemelerinde ele alınmaktadır. Vergi, ticari işleri ve elektrik, gaz, su gibi modern hayata ait davalar idari mahkemelerin yetkisindedir. Yerel mahkemelerin ağır suçlarla ilgili olmayan kararlarının temyiz edilip edilmeyeceğine Adalet Bakanlığı, ağır suçların temyiz edilip edilmeyeceğine ise üç hâkimden oluşan bir kurul karar vermektedir. Riyad ve Mekke’de iki adet temyiz mahkemesi bulunmaktadır. İdam cezasında önce temyiz mahkemesi tarafından incelenir, son karar ise Kral tarafından verilmektedir.¹⁸⁴

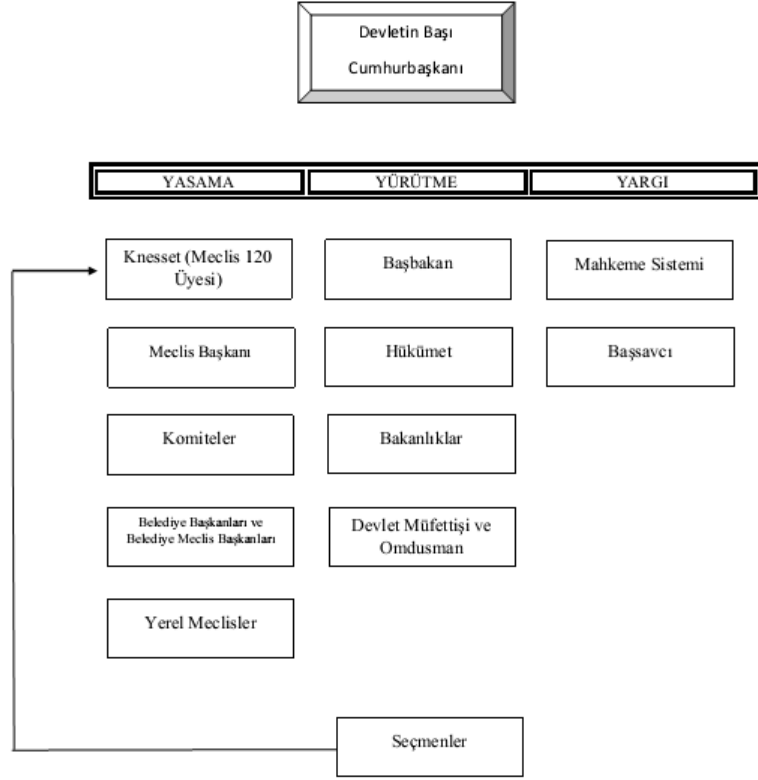
Suudi Arabistan, siyasi ve idari yapısının temelinde Şeriat yasalarının anayasa olarak kabul edilmesiyle ülke yönetiminde dünyadaki birçok ülkeden daha farklı bir idare şeklinin uygulanmasının bir örneğini göstermektedir. Devlet yönetiminde Kral hem yasama hem de yürütme yetkilerini elinde bulundurarak katı bir örnek sergilemektedir. Kral tarafından atanan Bakanlar Kurulu verdiği kararlar Kral tarafından veto edilebilmekte ve ülkede herhangi bir siyasi partiye izin verilmemektedir. Bu nedenle, Orta Doğu coğrafyasında diğer ülkelere göre demokratik olmayan bir yapıya sahiptir.

1.4.4. İsrail Devleti’nin Genel Siyasi Yapısı

İsrail Devleti, yasama, yürütme ve yargı organlarından oluşan bir parlamenter demokrasidir. Cumhurbaşkanlığı, parlamento, bakanlar kurulu ve yargı kurumlarına sahiptir. Kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenmiştir. Yürütme organı (hükümet) yasama organının (Knesset) güvenine bağlıdır ve yargının bağımsızlığı kanunla teminat altına alınmıştır. İsrail Devleti’nin siyasi yapısı Şekil-9’dadır.

¹⁸³ Mammadov, A., Suudi Arabistan’da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018.

¹⁸⁴ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Suudi Arabistan Ülke Bülteni, Ekim 2017.

Şekil 9: İsrail Devleti'nin Siyasi Yapısı.¹⁸⁵

Cumhurbaşkanı, partiler üstü düzeyde ve milletin birliğini temsil eden, devletin başıdır. İsrail'in yönetim sistemi yazısız anayasaya bağlıdır. Cumhurbaşkanı, sembolik bir lider olarak yer almaktadır ve yedi yılda bir meclisin oyu ile seçilmektedir. Cumhurbaşkanı, görevini sürdürdüğü dönemde Knesset (meclis) seçimlerinde aday olamamaktadır.^{186, 187.}

Cumhurbaşkanlığı seçiminde İsrail vatandaşları aday olabilmektedir. Aday olacak kişilerin seçimden önce en az on Meclis Üyesi tarafından aday gösterilmiş olması gerekmektedir. Meclis üyelerinin gizli oylamasında salt çoğunluğun oyunu alan aday Cumhurbaşkanı olarak görevi üstlenmektedir.¹⁸⁸

Cumhurbaşkanı, dış politikada parlamento tarafından onaylanan antlaşmaları imzalama ve diplomatik temsilcileri kabul etme gibi anayasal görevleri yerine getirmektedir. Cumhurbaşkanlığı görevleri kanunla tarif edilmiştir. Cumhurbaşkanı genellikle törensel ve resmi görevlerde yer almaktadır. Af yetkisi gibi yürütme yetkisi de vardır. İsrail, düzenli olmayan siyasi yapısı nedeniyle, seçimlere çok sayıda siyasi parti katılmaktadır. Seçim sonucunda da genellikle koalisyon hükümetleri kurulmaktadır.

¹⁸⁵ İsrail Hakkında Gerçekler, İsrail Enformasyon Merkezi, Baskı: Keter Pres, İsrail, 2008, s. 74.

¹⁸⁶ Efeğil, E., İsrail'in Dış Politikasının Belirleyicileri, Ortadoğu Analiz, cilt: 5, sayı: 49, Ocak 2013, s. 55.

¹⁸⁷ Besalel, Y., Yahudi Tarihi, Birinci Baskı, İstanbul: Ünlversal Dil Hizmetleri ve Yayıncılık A.Ş., 2000, s. 281.

¹⁸⁸ İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu: Rapor, Seta Yayınları XIX, 1. baskı, Aralık 2012, s. 38.

Cumhurbaşkanı tarafından Başbakanlığa mecliste çoğunluğu kazanan partinin lideri seçilmektedir. Hükümete parlamento dışından da bakan atanabilmektedir.^{189, 190}

1.4.4.1. İsrail Devleti'nde Yasama Organı

İsrail'de Knesset (meclis) ülkenin tek yasama organıdır. Knesset adı İsa'dan önce (İ.Ö.) 5. yy. da Ezra ve Nehemya tarafından Kudüs'de toplanan Yahudi meclisi Knesset Hagedolah (Büyük Meclis)'tan gelmektedir. Knesset, dört yıllığına seçilen 120 milletvekilinden oluşmaktadır. Meclisin görev süresi en az 80 üyenin özel çoğunluk şartı içeren oyu ile dört yıldan fazla da olabilmektedir. Knesset herhangi bir zamanda kendini feshedebilir veya başbakan tarafından Cumhurbaşkanından erken seçim talebinde bulunarak feshedilebilmektedir, Knesset'in bunu engelleyebilme yetkisi bulunmaktadır. Ayrıca, çoğunluk anlaşmaya varırsa meclis feshedilir ve erken seçime gidilebilmektedir.^{191, 192}

Knesset genel kurul halinde ve 15 daimi üyesiyle çalışmaktadır. Kurulda, hükümet veya bireysel Knesset üyeleri tarafından sunulan yasa teklifleri hakkında ve hükümet politikası ve icraatı üzerine tartışmalar yapılmaktadır. Tartışmalar remi dil olan İbranice ve Arapça olarak yapılabilmektedir. Hükümet kanun teklifinin kabul edilebilmesi üç defa bireysel tekliflerin ise dört defa Knesset'te tartışılması gerekmektedir.^{193, 194}

Meclis'in sınırlı olan ve tam yargısal olmayan görevleri de vardır. Milletvekillerinin dokunulmazlıklarını kaldırmak, Cumhurbaşkanını ve Devlet Müfettişini görevden alma gibi yetkileri vardır. Kanunlar çerçevesinde yargının ve dolaylı şekilde kararlarının üzerinde etkisi de vardır. Yargının, yasama üzerinde denetim yetkisi de vardır. Meclisin işleyişinde önemli konumdaki yapılardan biri de Meclis gruplarıdır. Meclis'te çalışmaların belirli kısmı gruplar tarafından yürütülmektedir. Milletvekilleri Meclis Grupları çatısı altında veya bireysel olarak Meclis'te çalışmalarını yürütmektedirler.¹⁹⁵

1.4.4.2. İsrail Devleti'nde Yürütme Organı

İsrail'de güvenlik konuları da dâhil olmak üzere kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun olarak yürütmeyi elinde bulunduran, iç ve dış işlerinin idare edilmesiyle görevli olan hükümettir. Hükümet, çalışma ve karar alma yöntemlerini kendi belirlemektedir. Hükümet,

¹⁸⁹ <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-israil>. Erişim Tarihi: 22.09.2019.

¹⁹⁰ İsrail Hakkında Gerçekler, İsrail Enformasyon Merkezi, Baskı: Keter Pres, İsrail, 2008, s. 75.

¹⁹¹ İsrail Hakkında Gerçekler, İsrail Enformasyon Merkezi, Baskı: Keter Pres, İsrail, 2008, s. 77.

¹⁹² İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu: Rapor, Seta Yayınları XIX, 1. baskı, Aralık 2012, s. 32.

¹⁹³ İsrail Hakkında Gerçekler, İsrail Enformasyon Merkezi, Baskı: Keter Pres, İsrail, 2008, s. 77-78.

¹⁹⁴ Kaya, M., Karşılıklı Siyasal Sistemler Dersi: İsrail, Ders Notu, Erişim Adresi:

<https://www.academia.edu/3699760/İsrail>. Erişim Tarihi: 25.09.2019.

¹⁹⁵ İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu: Rapor, Seta Yayınları XIX, 1. baskı, Aralık 2012, s. 41-42.

bakanların oluşturduğu komiteler yardımıyla da çalışmalarını sürdürebilmektedir. İsrail’de hükümetler, çoğu zaman tek parti iktidarı olarak değil çeşitli partilerin koalisyonlarına dayalı olarak kurulmuştur. Hükümetin kurulması sırasında Cumhurbaşkanı, görüşmeler yapmakta ve daha sonra, bir Knesset üyesini hükümeti kurmakla görevlendirmektedir. Cumhurbaşkanı hükümet kurma görevini Knesset’te en fazla üye olan partiye vermek zorunda değildir. Görev koalisyon kurma şansı en fazla olan partiye de verilebilmektedir. Hükümet kurma görevi verilen üye 28 gün içinde, önerilen hükümet programının bir taslağıyla birlikte bakanlar listesini Meclis’in onayına sunması gerekmektedir. Başbakan adayının mecliste seçilmesi ve seçimin Knesset üyelerinin çoğunluğu tarafından onaylanması gerekmektedir. Bakanların İsrail vatandaşı olmaları, İsrail’de ikamet etmeleri ve Knesset üyesi olmaları gerekmektedir. Bakanlar, görevleri konusunda başbakana karşı sorumludur. Faaliyetleri için Knesset’e hesap verirler. Hükümet genellikle dört yıl için kurulur ancak başbakanın istifa etmesi, ehliyetini kaybetmesi veya ölümü halinde veya Knesset tarafından güvensizlik oyu verilirse hükümetin görev süresi kısılabilmektedir. Hükümeti kurmak için görevlendirilen partiler bir koalisyon hükümeti kuramazlarsa, meclis dağılır ve yeniden seçim yapılır. Başbakan ve yardımcıları meclis üyesi olmak zorundadır. Hükümette görev alacak bakanlar için böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Hükümete meclis dışından bakan atanabilmektedir.^{196, 197, 198}

İsrail’de Hükümet’in, hem dış hem de iç işler üzerinde, önemli etkisi vardır. Yasal olarak hükümet bütün kurumların faaliyetleri üzerinde icraat yetkisine sahiptir. Dış politikada, hükümet Meclis’in onayı olmadan savaş açma ve dış ilişkiler ve savunma komitesine danışmadan savaşı yönetme yetkisine sahiptir. İçişlerinde ise hükümetin gücü etkilidir. Hükümet ekonomi ve diğer konular hakkında yasal durumun belirlenmesinde yetkilidir.¹⁹⁹

1.4.4.3. İsrail Devleti’nde Yargı Organı

İsrail yargı sistemi medeni ve örf adet hukukunun karışımıdır. I. Dünya Savaşı öncesinde bölgeye hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu döneminde geleneksel İslam hukuku ile modern Avrupa hukuku uygulanmıştır. Filistin’in İngiliz Yönetimine girmesinden sonra aşamalı olarak mevcut yapı İngiliz örf ve adet hukuku ile değişmiştir. Medeni hukukta farklı din gruplarının cemaatleri üzerinde özel kanunlarını uygulamalarında yetkinin dini mahkemelere verildiği Osmanlı sistemi korunmuştur. 1948’de İsrail Devleti kurulduktan

¹⁹⁶ İsrail Hakkında Gerçekler, İsrail Enformasyon Merkezi, Baskı: Keter Pres, İsrail, 2008, s. 79-80.

¹⁹⁷ İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu: Rapor, Seta Yayınları XIX, 1. baskı, Aralık 2012, s. 43.

¹⁹⁸ <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil/ulke-profil/ulke-profil-israil>. Erişim Tarihi: 25.09.2019.

¹⁹⁹ İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu: Rapor, Seta Yayınları XIX, 1. baskı, Aralık 2012, s. 43-44.

sonra bu sistem korunmuş ve Meclis ve Yüksek Mahkeme'nin kararları ile daha modern ve gelişmiş bir hukuk sistemi oluşturulmuştur.²⁰⁰

Günümüzde İsrail Yargı Sisteminde yazılı bir anayasa bulunmamaktadır. Bağımsızlık Bildirgesi kapsamında 1 Kasım 1948 tarihine kadar bir anayasa hazırlanması planlanmış ancak bu anayasa bitirilmemiştir. Bugün, devletin işleyişi ile temel hak ve özgürlükler için 11 temel yasa, Gazze bölgesine ait ise 1995 tarihli bir anlaşma vardır. Bunlar ülkenin anayasası olarak işlev görmektedir. Birinci temel kanun (Knesset) 1958 yılında yasalaşmıştır. Meclis'in çıkardığı yasaların Knesset yasalarına aykırı olamayacakları ve çelişmeyecekleri hükmedilmiştir.²⁰¹

Yüksek Mahkeme Kudüs'te bulunmakta ve 12 yargıçtan oluşmaktadır. Mahkeme, yüksek temyiz mahkemesi görevinin yanı sıra yüksek adalet divanı olarak idari bölge mahkemelerinin yargı alanına girmeyen idari konularını hükme bağlamaktadır. Yüksek Mahkeme, ayrıca herhangi bir devlet organı veya memuruna karşı bireyler tarafından yapılan başvuruları da inceleyip karara bağlamaktadır. Mahkeme'nin yargısal denetim yetkisi vardır. İsrail mahkeme sistemi genel mahkeme ve bir dizi özel mahkemeden oluşmaktadır. Genel mahkeme asliye ceza mahkemeleri, bölge mahkemeleri ve Yüksek Mahkeme'den oluşmaktadır. İsrail, Kudüs, Tel-Aviv, Hayfa, Beerşeba ve Nasıra olmak üzere beş yargı bölgesine ayrılmıştır. Ceza ve bölge mahkemeleri buldukları bölgede yargı yetkisini elinde bulundurular. Yüksek Mahkeme'nin yetkisi tüm ülkeyi kapsamaktadır. Bu yargı bölgelerinin hiç birine girmeyen bir yerde gerçekleşen bir eylemde ise yetkili kurum Kudüs Bölge Mahkemesidir.²⁰²

Yargının bağımsızlığı kanunlarla belirlenmiştir. Yüksek Mahkeme yargıçları, baro üyeleri ve kamudaki kişilerden oluşan bir komitenin gösterdiği adaylar içinden seçilen yargıçlar 70 yaşına kadar görev yapabilmektedir.²⁰³

1.4.5. Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Genel Siyasi Yapısı

Mısır, bölgenin jeopolitik konum açısından en önemli ülkelerinden birisidir. Akdeniz, Afrika ve Arap kimliklerinin bir arada yer aldığı ülke, dünya ticaretini yönlendiren Süveyş Kanalı'na ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca dünyanın en uzun nehri olan Nil Nehri'ne kıyısı olan ülkelerindedir. 20. yüzyılın başlarında İslamcı akımların doğuşuna da ev sahipliği yapmıştır. 1928 yılında Hasan el-Benna tarafından kurulan

²⁰⁰ İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu: Rapor, Seta Yayınları XIX, 1. baskı, Aralık 2012, s. 45.

²⁰¹ İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu: Rapor, Seta Yayınları XIX, 1. baskı, Aralık 2012, s. 45-46.

²⁰² İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu: Rapor, Seta Yayınları XIX, 1. baskı, Aralık 2012, s. 47.

²⁰³ İsrail Hakkında Gerçekler, İsrail Enformasyon Merkezi, Baskı: Keter Pres, İsrail, 2008, s. 83.

Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) hareketi, sadece Mısır için değil sonraki yıllarda dünyanın farklı bölgelerinde ortaya çıkan birçok İslamcı hareket için öncü olmuştur.²⁰⁴

7 Aralık 2010'da Tunus'ta, seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan ve "Arap Baharı" olarak adlandırılan ayaklanmalar Mısır'a da sıçramıştır. Bölgedeki bu gelişme oldukça kritik sürecin başlamasına da neden olmuştur. Başta Tahrir Meydanı olmak üzere Mısır'ın birçok yerinde başlayan olaylar sonucunda Hüsnü Mübarek'in istifasıyla başlayan süreçte, Yemen ve Suriye gibi bölgedeki diğer ülkelerde ayaklanmalar başlamıştır.²⁰⁵

Mısır sınırlı demokrasisi olan bir Arap Cumhuriyet olup, üniter bir devlet yapısına sahiptir. Yönetimsel açıdan beş bölge bulunmaktadır. Bunlar il, ilçe, kasaba, kentsel alt bölüm ve köylerdir. Mısır'da 26 il bulunmaktadır. Ülkenin başkenti Kahire'dir. İskenderiye, Port Said ve Dimyat önemli şehirlerindedir. Cumhurbaşkanı'nın anayasada belirtilen geniş yetkileri bulunmaktadır. Bu nedenle başkanlık sistemine benzer bir yönetim şekli vardır. 1980 yılı Anayasası ile çok partili bir sistem kurulmuş olmasına karşın mevcut demokrasisi sınırlı bir yapıdadır. Meclis'in büyük çoğunluğunu iktidar partisi oluşturmaktadır. Muhalefet partilerinin etkileri sınırlı tutulmaya çalışılmaktadır.²⁰⁶

1.4.5.1. Mısır Arap Cumhuriyeti'nde Yasama Organı

Mısır'da 1923 yılında İngiltere'ye karşı tek taraflı olarak bağımsızlık ilan edilmiş, ilk anayasa hazırlanmış ve meşruti monarşiye geçilerek iki meclisli bir yapı oluşmuştur. 1923 Anayasasından sonra 1930 Anayasası hazırlanmış sonrasında 1952 yılında gerçekleşen Hür Subaylar Devrimi'ne kadar yürürlükte kalmıştır. Hür Subaylar Devrimi ile anayasal monarşi kaldırılmış ve Mısır, Cumhuriyet yönetimini benimsemiştir. 1952-1970 döneminde Mısır'da üç farklı Anayasa oluşmuştur. Cumhuriyet yönetiminden sonra oluşturulan ilk anayasa olan 1971 Anayasa'sı 2011 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte 2011 yılında devlet başkanı Hüsnü Mübarek istifa ederek yönetim silahlı kuvvetlerin eline geçmiştir. Ardından yeni anayasa çalışmaları başlamıştır. 2012 yılında gerçekleştirilen seçimle Mursi, Mısır modern tarihinde demokratik seçimle iktidara gelen ilk devlet başkanı olmuştur ve yeni anayasa çalışmalarını kaldığı yerden devam ettirmiştir. 2012 yılının sonlarına doğru yapılan referandumla ilk sivil anayasası kabul edilmiştir. 3 Temmuz 2013 askeri darbesiyle Cumhurbaşkanı Mursi, Genelkurmay Başkanı Abdül Fettah El-Sisi'nin müdahalesi ile görevinden uzaklaştırılmış ve Anayasa

²⁰⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/ihvan-i-muslimin>. Erişim Tarihi: 22.12.2019.

²⁰⁵ https://insamer.com/tr/misir-raporu-devrim-ve-darbe-sarmalinda-bir-toplum_2201.html. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

²⁰⁶ https://afesam.erciyes.edu.tr/Dosyalar/Afrika_Ulke_Raporlari_Misir.pdf. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

askıya alınmıştır. Darbenin ardından hazırlanan yeni Anayasa, 14-15 Ocak 2014 tarihlerinde halkoyuna sunulmuş ve katılım oranının %38,6 ile sınırlı kaldığı referandum sonucunda %98,1'lik oy oranıyla kabul edildiği açıklanmıştır. Şura Meclisi kaldırılarak tek bir meclis sistemi oluşturulmuş ve bütün yetkiler Mısır halk Meclisi'ne devredilmiştir.²⁰⁷

Mısır'da, üç anayasada da “Devletin resmi dini İslam, dili Arapça olarak yer almaktadır. Ezher Şeyhliği'nin özerkliği korunmuştur.1971 Anayasası'nda yer almayan “Kıptiler ve Yahudiler için evlenme, din işleri ve dini liderlerin seçimi kendi kitabi prensiplerine göre gerçekleşecektir.” ibaresi, 2012 ve 2014 Anayasalarında yer almıştır.²⁰⁸

1.4.5.2. Mısır Arap Cumhuriyeti'nde Yürütme Organı

Mısır'da Cumhurbaşkanı yürütme organının başıdır. 1971, 2012 ve 2014 yılı Anayasalarında Cumhurbaşkanı'na kanunları yeniden görüşülmek üzere veto ve kanun yapma, parlamentonun çoğunluğunun onayı ile hükümeti görevden alabilme yetkileri verilmiştir. Cumhurbaşkanı meclisin yüzde 5'ini doğrudan belirleyebilmektedir. Cumhurbaşkanı anayasanın hükümlerini ihlal ederse Mecliste üçte iki çoğunluk aranarak görevden alınabilmektedir. Temsilciler Meclisi feshedilirse, Cumhurbaşkanı'nın yemini Yüksek Anayasa Mahkemesi'nin genel kurulu önünde alınır hükmü bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı istifasını Temsilciler Meclisi'ne sunmaktadır ancak Yüksek Anayasa Konseyi'ne de sunabilir hükmü yer almaktadır. 2014 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'nın parlamentoyu feshetme yetkisinde de kısıtlamaya gidilmiştir. Ancak parlamentonun da kabulü ile konunun halkoyuna sunulması yolu ise açık bırakılmıştır.²⁰⁹

1.4.5.3. Mısır Arap Cumhuriyeti'nde Yargı Organı

2014 Anayasasına göre, yargı sistemi ve hâkimler bağımsızdır. Hukuki konular, niteliklerine göre ilgili mahkemeler tarafından değerlendirilmektedir. Mahkemeler Anayasa Mahkemesinin en üst yargı birimidir. Başsavcı atamaları Yüksek Yargı Konseyinin yetkisine verilmiştir. Mısır'da yargı sistemi; genel mahkeme, idari yargı ve yüksek anayasa mahkemesinden oluşmaktadır. Anayasaya göre, İslami kurallar hukukun temel kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca Yunan, Batı ve Firavunlar dönemi kurallarının da geçerli olduğu durumlar bulunmaktadır. İslam hukuku daha çok aile içi ilişkilerde ve miras paylaşımında geçerlidir. Ticari ilişkiler ve uluslararası ilişkilerde modern hukuk kuralları uygulanmaktadır. Yargı sisteminin yavaş işlemesi nedeniyle mahkemelerde kararlar uzun

²⁰⁷ https://afesam.erciyes.edu.tr/Dosyalar/Afrika_Ulke_Raporlari_Misir.pdf. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

²⁰⁸ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/misirda-eski-rejimin-golgesinde-referandum>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

²⁰⁹ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/misirda-eski-rejimin-golgesinde-referandum>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

sürelerde alınmakta ve kararların uygulanmasında sorunlar yaşanmaktadır. Mısır'ın 2014 Anayasasında “İslami hukukun ilkeleri yargı sisteminin temel dayanaklarıdır” ifadesi değişmeden yer almıştır. Yargı sisteminde öncelikle Şeriat hükümlerine yer verilmiştir. İngiliz ve Napolyon kanunları da kullanılmaktadır.²¹⁰

1.5. Orta Doğu'da Aktör Devletlerin Ekonomik Yapıları

Orta Doğu, Asya ile Avrupa, Asya ile Afrika, Karadeniz, Akdeniz ve Hint Okyanusu'nun bağlantı yerinde olup doğu ile batıyı birbirine bağlayan ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Bölgede Nil, Dicle ve Fırat gibi nehirleri ve Süveyş Kanalı, Hürmüz Boğazı gibi önemli su yolları bulunmaktadır.²¹¹

Orta Doğu sahip olduğu yeraltı zenginlikleri ile bilinmektedir. Günümüzde Orta Doğu ekonomisinde enerji kaynakları en önemli konulardan birisidir. Enerji kaynaklarından petrol, 19.yy. sonlarına doğru keşfedilmiştir. Orta Doğu hem petrol, hem de doğal gaz kaynakları yönünden dünyanın en zengin alanıdır. Petrol dünyanın en kıymetli ham maddesi olduktan sonra, petrol içeren her bölgede çatışmalar, savaşlar, darbeler olmuştur.²¹² Dünya petrol kaynaklarında Orta Doğu'nun yerini gösteren dağılım Şekil-10'dadır.

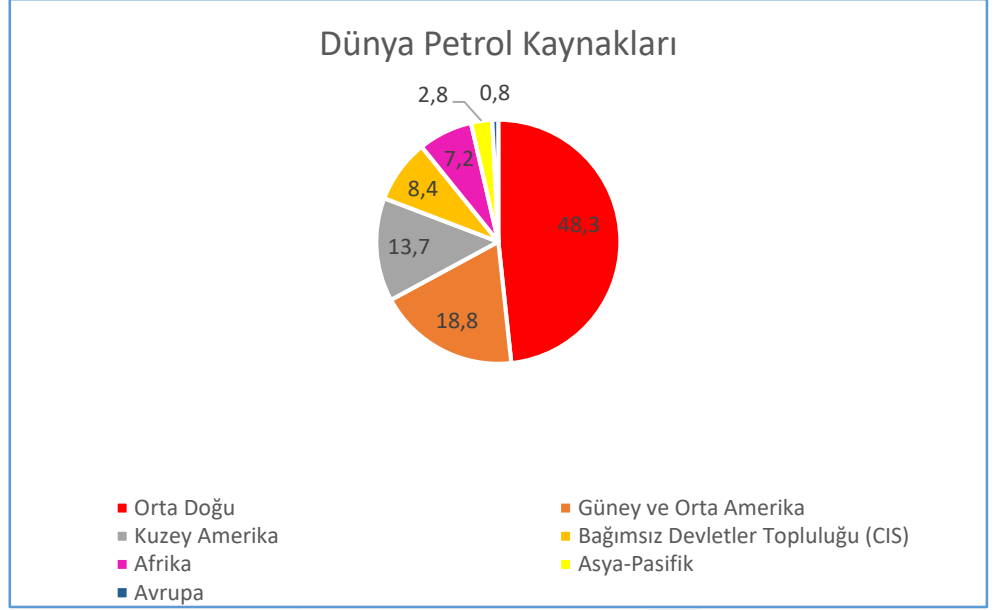
Son dönemde meydana gelen İran-İrak Savaşı, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, Birinci ve İkinci Körfez savaşları, iç çatışmalar ve terörist saldırılar nedeniyle Orta Doğu'da ekonomik yapıda istikrarın sağlanabilmesi oldukça zor görünmektedir. Bölgedeki istikrarsızlık sebebi olan petrol incelendiğinde, bölgede özellikle çatışma zemininin sürekli olarak gündemde tutulmak istendiği de bir gerçektir. Orta Doğu, ekonomik yapısını da doğrudan etkileyen kendine özgü coğrafik özelliklere sahiptir. Bölgede coğrafyanın üç ana özelliği dikkat çekmektedir. Az yağış, bol petrol ve sürekli nüfus artışı bölgeye değişik özellikler kazandırmaktadır. Zengin petrol kaynakları ile elde edilen gelirin çoğu besin maddesi, makine, araç-gereç ve altyapı yatırımları için gerekli olan teknoloji için kullanılmaktadır. Endüstri sektörü bölgede düşük oranda gelişmektedir. Ülkelerin çoğunun doğal kaynakları sayesinde gereksinimlerini karşılama gücüne sahip olduğu görülmektedir.

Bölgenin ekonomik durumunu anlayabilmek için, İran, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır'ın sahip oldukları ekonomik güç durumları değerlendirilecektir.

²¹⁰ Samancı, M., Mısır'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı İçerisinde Vergi Sistemi'nin Gelişimi ve Türk Vergi Sistemi İle Karşılaştırılması, The Academic Elegance, cilt: 5, sayı: 9, 2018, s. 136-140.

²¹¹ Yılmaz, H., İ., Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri, Tesam Akademi Dergisi, cilt: 3, sayı: 1, Ocak 2016, s. 101.

²¹² Yılmaz, H., İ., Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri, Tesam Akademi Dergisi, cilt: 3, sayı: 1, Ocak 2016, s. 101.

Şekil 10: Dünya Petrol Kaynakları Dağılımı.²¹³

1.5.1. İran İslam Cumhuriyeti'nin Ekonomik Yapısı

İran ekonomisi, tarım ve turizm ile doğal gaz ve petrol ihracatına dayalıdır. Dünyadaki petrol kaynaklarının yaklaşık % 10'u ve doğal gaz kaynaklarının %15'i İran'dadır. İran'ın ihracat gelirinin çoğunluğunu petrol ve doğal gaz oluşturmaktadır.²¹⁴ Petrol üretimi İran ekonomisinin temelini oluşturur. 2016 verilerine göre İran ekonomisinin % 9.6'sını tarım, 35.3'ünü endüstri ve % 55'ini hizmetler oluşturmaktadır. İran'ın 2017 yılına ait gayri safi milli hâsıla (GSMH)'sı 1.64 trilyon dolar olup kişi başına düşen gelir ise, 20.100 dolardır.^{215,216} 1979 yılında rejim değişikliği olduktan sonra, güçlü petrol endüstrisi ve tarım sektöründe yer alan orta boy işletmelerden oluşan özel sektöre sahip olup, Irakla olan savaş ve devrimin ardından bu özelliklerini kaybetmeye başladığı görülmüştür.²¹⁷ İran, enerji sektörünün bağımlı olduğu, işsizliğin ve enflasyonun yüksek düzeyde olduğu bir ekonomiye sahip olmasına karşın ulusal tasarruf oranlarına ve yüksek bir yatırım gücüne sahip bir ülke konumundadır.²¹⁸

İran, ekonomik sorunların çözümü için özelleştirme plânları yapmaktadır. İthalata dayalı ekonominin verimli bir şekilde yapılandırılması, petrol gelirlerine bağımlılıktan kurtarılması ve petrol dışı malların ihracatının artırılması ve

²¹³ BP Statistical Review of World Energy, 68.baskı, 2019, s. 15.

²¹⁴ İran Ülke Raporu: Tekstil ve Hammaddeleri Sektörü, İtkip Genel Sekreterliği, Ekim 2016, s.7.

²¹⁵ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 45.

²¹⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>. Erişim Tarihi: 01.10.2019.

²¹⁷ İran İslam Cumhuriyeti Ülke Profili, T.C. Ekonomi Bakanlığı, Tahran Ticaret Müşavirliği, Tahran, 2018, s. 9.

²¹⁸ Öztürkler, H., İran Ekonomisinin Genel Özellikleri, OrtadoğuAnaliz, cilt:4, sayı: 40, Nisan 2012, s. 92.

çeşitlendirilmesi hedeflenmektedir.²¹⁹ Kamu ekonomisinin etkili olduğu ülkede son yıllarda özel sektör de gelişme göstermiştir. Uzun yıllardır etkisinde kaldığı uluslararası yaptırımlar/ambargolar ile ülke ekonomisi istenen düzeyde gelişmemiştir.²²⁰

İran'ın ihracat ve bütçe gelirlerinin petrol ve doğalgaza bağımlı olması nedeniyle, yaptırım ve ambargoların neden olduğu ticaretteki zorluklar ekonomik gerilemeye neden olmuştur. İran'da küresel bankacılık sistemi ile bütünleşmenin gecikmesi, ambargo sonrası dönemde hızlı ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan yabancı yatırımların ve dış ticaretin gelişmesine yeterli katkıda bulunamamıştır. İran, cari işlemler yönünde fazla veren bir ülkedir. Ancak 2011 yılından sonra ticaret fazlasında düşüş görülmektedir. Bunun yanı sıra petrol ihracatında da düşüş vardır. Petrol dışındaki alanların ihracatında ise yükseliş vardır. OPEC üyesi İran 2018 yılında, toplam 157 milyar varillik rezerv kapsamında ürettiği 4,2 milyon varil/gün petrolün 750.2 bin varil/günlük kısmını diğer ülkelere ihraç etmiştir. Ülkeye uygulanan yaptırımlar 16 Ocak 2016 tarihinden sonra kaldırılmıştır. İran'ın nükleer tesisleri Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun denetimine açılmıştır. İran nükleer silah üretmemeyi kabul etmiştir. Anlaşmanın ihlal edilmesi durumunda tüm yaptırımların yeniden yürürlüğe gireceği belirtilmiştir.^{221, 222}

İran ekonomisi, kapalı bir ekonomi olarak kabul edilmektedir. Geçirdiği tarihi süreç, uluslararası ambargolardan zarar göreceği düşünülürken günümüzde dünyanın en büyük doğal gaz ve ikinci en büyük petrol kaynaklarını içeren ülke durumundadır. Ayrıca ekonomik başarısının sadece doğal kaynaklara bağlı olmadığı görülmüştür.²²³

İran'da genel olarak ekonominin büyük bir bölümü devletin doğrudan, diğer bölümü ise “bonyad” olarak adlandırılan vakıfların, küçük bir kısım ise özel sektörün kontrolündedir. İran ekonomisi merkezi olarak planlanan, petrol, doğal gaz ve diğer büyük ölçekli işletmelerde devlet gücünün etkin olduğu, kırsal bölgelerde tarımsal üretimin yapıldığı, özel ticaret faaliyetlerinin ise kısıtlı seviyede olduğu bir ekonomidir. İran günümüzde sürdürmekte olduğu nükleer faaliyetleri ve Türkiye ile olan ilişkileri nedeniyle özellikle Amerika gibi büyük devletlerin İran'a karşı uygulamak istediği yaptırımlar ve kararlar doğrultusunda ekonomik olarak hedef altında kalacak ülkeler arasındadır. Zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olmasına rağmen, yine de Batı'nın uzun yıllar

²¹⁹ İran İslam Cumhuriyeti Ülke Profili, T.C. Ekonomi Bakanlığı, Tahran Ticaret Müşavirliği, Tahran, 2018, s. 10.

²²⁰ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), İran Ülke Bülteni, Ekim 2017, s.4-6.

²²¹ <https://www.deik.org.tr/uploads/iran-ulke-bulteni-Ekim-2017-2.pdf>. Erişim Tarihi: 01.10.2019.

²²² <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>. Erişim Tarihi: 01.10.2019.

²²³ Tamçelik, S., İran: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkileri, İlksan Maatbaası Ltd. Şti., 2014, s. 151.

uyguladığı ekonomik yaptırımların da etkisiyle, Dünya Bankası istatistiklerine göre ekonomik büyüklük açısından dünyada kendisine ancak alt sıralarda yer bulabilmektedir.

1.5.2. Irak Cumhuriyeti'nin Ekonomik Yapısı

Irak ekonomisi, zengin yer altı kaynaklarına ve büyük bir ekonomik güce sahiptir. Ülke uzun yıllar yaşadığı savaşlar nedeniyle sahip olduğu petrol ve doğalgazın gücünden yeterince yararlanamamıştır.²²⁴ Kuveyt'in işgal edilmesi ve 1990 ile 2003 yılları arasında BM ambargosuna maruz kalan Irak, 1996 ile 2003 yılları arasında gıda karşılığı petrol programıyla temel ihtiyaçlarını karşılayabilmiştir. BM kontrolündeki bu anlaşma ile yaklaşık 65 milyar dolarlık gıda ve ilaç ithal edilmiştir.²²⁵

Irak ekonomisinin temelini oluşturan petrol ihracatına bağlı olarak sanayi üretimi petrol ürünlerinin yan sanayisi olarak gelişmiştir. Irak sanayisinin en önemli alanları petrol ürünlerinin rafine edilmesi, kimyasal ürünler ve gübredir. Sanayi üretiminin genelde devletin kontrolündedir. Savaş sonrası dönemde petrol sanayisi dışında işleyen tek sanayi inşaat alanı olmuştur. Ülkede ormancılık ve balıkçılık gibi alanlar uygun doğa koşullarına karşın gelişme gösterememiştir. Irak, yaklaşık 115 milyar varillik kanıtlanmış petrol kaynaklarıyla Suudi Arabistan ve İran'dan sonra dünyanın en büyük petrol kaynaklarına sahip üçüncü ülkedir. Irak petrolünün çıkartılması ve piyasalara sunulması, uzun yıllar boyunca sanayisinde ve teknik yeteneklerinde oluşan zararlar ve savaş sonrası durumun giderek kötüleşmesi nedeniyle iyice zorlaşmıştır. Ayrıca Irak petrolünün kalite düzeyindeki yetersizlik dünya petrol piyasalarındaki fiyatların daha altındaki fiyatlarda satış yapmasına neden olmuştur. Irak'ın toplam gelirinin yüzde 95'i petrol satışı ile sağlanmaktadır.²²⁶ 2017 verilerine göre Irak'ın GSMH'si 649.3 milyar dolar olup kişi başına düşen gelir ise, 16.700 dolardır.²²⁷

Irak'ta günlük petrol üretim kapasitesi yaklaşık 4.6 milyon varil/gündür.²²⁸ Üretimin büyük kısmı Basra'dan geri kalan ise Kerkük'ten sağlanmaktadır. Üretim yapan şehirler içinde en büyük pay 15 saha bulunan Basra'nındır. Sahaların 10'unda üretim yapılırken, beş saha ise geliştirilme aşamasındadır. Mevcut durumda, Basra'da yaklaşık toplam 65 milyar varillik bir kaynak bulunmaktadır. Misan vilayetinde kaynakları 8.5 milyar varil olan ve üçü üretim yapan sekizi ise yatırım bekleyen 11 saha vardır.

²²⁴ Irak'ın Ekonomik Potansiyeline İlişkin Değerlendirme, Türkiye İş Bankası Raporu, İktisadi Araştırmalar Bölümü, Ocak 2015, s. 7.

²²⁵ <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-irak>. Erişim Tarihi: 01.10.2019.

²²⁶ Erkmen, S., Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri, Ortadoğu Etütleri, cilt: 2, sayı: 3, Temmuz 2010, s. 115-116.

²²⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/iz.html>. Erişim Tarihi: 01.10.2019.

²²⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/iz.html>. Erişim Tarihi: 01.10.2019.

Nasiriye'deki beş milyar varillik kaynağın eklenmesiyle Basra ve çevresinde 79.4 milyar varillik bir petrol kaynağı oluşmaktadır. Ülkenin güneyindeki petrol kaynakları tüm Irak'ın kaynaklarının %71'ni oluşturmaktadır. Ülkenin kuzeyindeki kaynaklar ise Kerkük yakınlarında toplanmıştır. Dördü üretim yapan, ikisi ise üretim yapmayan altı saha barındıran Kerkük'te yaklaşık 13.5 milyar varillik bir kaynak bulunmaktadır. Kerkük petroleri Irak petrollerinin %12'ini oluşturmaktadır.²²⁹

Irak'ın ekonomik sorunlarından en önemlisi işsizliktir. İşsizlik işgalden sonra daha da artış göstermiştir. Yüksek işsizlik oranları, kaçakçılığın artması, gençlerin şiddet olaylarına yönelmesi ve işsizliğin toplumdaki zararlardan faydalanmak isteyen siyasi grupların insanları radikalleştirmesine imkân tanımaktadır.²³⁰ 2019 yılı verilerine göre işsizlik oranı %25 dir.²³¹

Irak ekonomisi büyük oranda petrol gelirine dayalı kırılgan bir ekonomik yapı göstermektedir. Terör örgütlerinin ortaya çıkması ve petrol fiyatlarındaki eş zamanlı düşüşler nedeniyle ekonomisi olumsuz yönde etkilenmektedir. Yetersiz güvenlik ve zorlu iş koşulları gereği petrole dayalı olmayan ekonomi çeşitliliğinde gelişme gözlenememiştir. Siyasi istikrarsızlık, yolsuzluk ve mali kaynaklara ulaşmada yaşanan sorunlar nedeniyle ülkenin ekonomik gelişimi etkilenmektedir.

Petrol arıtma tesisleri, boru hatları, montaj, çimento ve demir-çelik fabrikaları ile enerji santralleri devletin yönetimindedir. Marketler, dokuma tezgâhları, şehir içi nakliye, deri işleme, tamir-bakım-onarım atölyeleri, dikiş-nakış tezgâhları ve tarıma dayalı küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri ile esnaf ve sanatkârlar özel sektör tarafından yürütülmektedir.

Ekonomi, kamu ekonomisi ağırlıklı olup yatırım projelerinin çoğunluğu kamu bütçesinden karşılanmaktadır. Özel sektör, finansal ve iş tecrübesi açısından yetersizdir. Bu nedenle yabancı yatırımcılara okul, hastane, yol/köprü, konut ve altyapı projelerinin gerçekleştirebilmesi için ihtiyaç duyulmaktadır. Özel sektör ülkenin yaşadığı siyasi, askeri ve mali sorunlar sebebiyle gelişmemiştir.

²²⁹ Erkmen, S., Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri, Ortadoğu Etütleri, cilt: 2, sayı: 3, Temmuz 2010, s. 117.

²³⁰ Erkmen, S., Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri, Ortadoğu Etütleri, cilt: 2, sayı: 3, Temmuz 2010, s. 116.

²³¹ <https://www.amerikaninsesi.com/a/irak-ekonomisi-icin-krizden-kolay-bir-cikis-yolu-yok-/5145765.html>. Erişim Tarih: 10.11.2019.

1.5.3. Suudi Arabistan Krallığı'nın Ekonomik Yapısı

Suudi Arabistan Krallığı'nın ekonomisi, körfez ülkelerine benzer şekilde ham petrol üretimine dayanmaktadır. Yaklaşık 10 milyon varil/gün petrol üretimi ile dünyanın en büyük petrol üreticisi ülke konumundadır.²³² Dünyadaki petrol kaynaklarının yaklaşık % 16'sına sahip olup, OPEC'te önemli ülke konumundadır. Petrol bütçe gelirlerinin yaklaşık % 87'sini, GSYİH'nin % 42'sini ve ihracat gelirlerinin % 90'ını oluşturmaktadır. 2017 verilerine göre ülkenin GSMH'si 1.775 trilyon dolar olup, kişi başı düşen gelir ise 54.500 dolardır.²³³

Suudi Arabistan'da tarım, gayri safi yurt içi hasılası (GSYİH)'nin %2,54'ünü oluşturmaktadır. Aktif nüfusun % 6,35'ini istihdam etmektedir. Tarımsal verimlilik, sektörü finanse eden kamu yatırımlarına kıyasla sınırlı kalmaktadır. Coğrafi ve iklimsel kısıtlamalar nedeniyle, Suudi Arabistan tarım ve gıda ürünleri gereksinimlerinin çoğunu ithal etmektedir. Sanayi sektörü GSYİH'nin % 45,5'ini oluşturmakta ve halkın % 22,6'sı bu alanda çalışmaktadır. Ülke en büyük petrol kaynaklarına sahip olup dünyanın en büyük petrol üreticisi ve ihracatçısıdır. Petrol, ihracatın % 90'ından fazlasını ve devlet gelirlerinin yaklaşık %87'sini (ve GSYİH'nin% 42'sini) oluşturmaktadır. Hizmetler GSYİH'nin % 52,5'ini kapsamakta ve aktif nüfusun % 71,1'i bu sektörde istihdam edilmektedir. Hizmetler, turizm, finansal ve bankacılık hizmetleri ve sigorta alanını kapsamaktadır.²³⁴

Suudi Arabistan ekonomik alanda, doğal kaynaklara ve yabancı işgücüne bağımlılığı azaltmayı hedeflemektedir. Yerli sanayi teşvik edilmekte, yabancı işçi çalıştırılması konusunda sınırlamalar getirilmektedir. Suudi Arabistan, ihtiyacı olan mal ve hizmetleri alabilmek için petrol kaynaklarından yararlanmaktadır.²³⁵ Doğal kaynaklara bağımlılığı azaltmak için "Kral Abdullah Şehri" isimli bir yeni şehir oluşturma planı çalışmaları sürmektedir. Şehrin bir sanayi şehri olması planlanmaktadır.^{236, 237}

Suudi Arabistan'daki ekonomik gücün, daha çok sermaye ve finans merkezi olan Riyad ve Kral ailesinin geldiği Nejd'de toplandığı görülmektedir. Petrol ve doğal gaz

²³² Suudi Arabistan Krallığı Ülke Raporu 2015, T.C. Riyad Büyükelçiliği: Ticaret Müşavirliği, Temmuz 2016, s. 3.

²³³ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/sa.html>. Erişim Tarihi: 02.10.2019.

²³⁴ https://tebledisticaret.com/tr/kesfet-piyasalar/suudi-arabistan/ekonomik-ve-politik-anahat?home_criterie_pays=2. Erişim Tarihi: 03.10.2019.

²³⁵ Suudi Arabistan Ülke Raporu, Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Arge Şubesi, Ekim 2018, s. 3.

²³⁶ <https://www.deik.org.tr/uploads/suudi-arabistan-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf>. Erişim Tarihi: 02.10.2019.

²³⁷ <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/suudi-arabistan/ulke-profil/genel-ekonomik-durum>. Erişim Tarihi: 03.10.2019.

yatakları yoğun olarak körfez kıyılarında toplanmıştır, Kızıldeniz kıyısında Hicaz bölgesinde bulunan Cidde Limanı ile Mekke ve Medine de diğer önemli bölgelerdendir.²³⁸

Bu verilerden de yola çıkarak Suudi Arabistan'ın, Orta Doğu'daki en büyük ekonomi ve bölgedeki en zengin Arap ülkesi konumunda olduğunu söyleyebiliriz. Dünyanın ve bölgenin en güçlü ekonomisine sahip olması ülkenin petrolden kaynaklanan stratejik öneminden dolayıdır. Petrol kaynaklarının zenginliği ülkenin iç ve dış politikalarını da etkilemektedir. Suudi Arabistan'ın stratejik enerji kaynakları bölgesel gücündeki etkinliğini arttırmaktadır. Suudi Arabistan Yönetimi, sadece petrole dayalı ekonomi yapısını geliştirerek petrol dışı alanlarda da etkin olabilmeyi hedeflemektedir. Yeni istihdam alanları yaratarak petrole bağlı ekonomik yapıyı geliştirme çabalarını sürdürmektedir. Hızlı bir artış gösteren genç nüfusla birlikte göçlerle artan nüfus yüzünden işgücü planlamalarında yeni önlemler alınmaya başlamıştır. Ülkedeki sosyal düzenin korunması ve eğitim düzeyinin yükseltilerek nitelikli çalışan sayısının artırılması hedeflenerek gerektiğinde bazı iş alanlarında sadece Suudi Arabistan vatandaşlarının çalışması uygulamasına geçilmektedir.

1.5.4. İsrail Devleti'nin Ekonomik Yapısı

İsrail teknolojik olarak gelişmiş sanayileşmiş bir serbest piyasa ekonomisine sahiptir. Kesim pırlantalar, ileri teknoloji ürünler, kimya ve eczacılık ürünleri ile iletişim en önemli ihraç ettiği ürünlerdir. Ham petrol, tahıllar, hammaddeler ve askeri teçhizat ise ithal ettiği ürünler arasındadır. 2017 verilerine göre ülkenin GSMH'si 350.7 milyar dolar olup, gayri safi milli hasıladan kişi başına düşen ise, 36.400 dolar olup işsizlik oranı %4.2'lik bir orana sahiptir.²³⁹

Kuruluş yıllarında İsrail ekonomisi devletin sahip olduğu doğal ve finansal kaynakların yetersizliği nedeniyle zor anlar yaşamıştır. Ekonomik anlamda, dış sermayeye ve dış yardımlara bağlı olan bir ülke olmuştur. Kuruluş zorlukları yanında Avrupa'dan ve Arap dünyasından aldığı göçler nedeniyle özellikle Yahudilerin ihtiyaçları karşılanması gerekmişti. Yeni devletin aldığı göçler ve bakmakla yükümlü olduğu insanların sayısının artması nedeniyle ekonomik zorluklar yaşamıştır. Ayrıca yaşadığı Arap-İsrail Savaşı nedeniyle ekonomik zorlukları atlatması gecikmiştir. İsrail 1949-1959 yılları arasında ekonomik zorluklar nedeniyle "Kemer Sıkma Politikası" izlemiştir. İsrail ekonomisi tarım, sanayi ve hizmet alanlarına bağlı olarak gelişmektedir. İsrail'in günümüz ekonomik yapısındaki en önemli etkenler, iç pazarın küçüklüğüne bağlı olarak ihracat yapma

²³⁸ <https://www.deik.org.tr/uploads/suudi-arabistan-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf>. Erişim Tarihi: 02.10.2019.

²³⁹ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/is.html>. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

zorunluluğu ve su kaynaklarının azlığı nedeniyle tarımda zorunlu bir geliştirme ihtiyacı doğmuştur. Doğal kaynakların sınırlı olması kaynakların tasarruflu kullanılması için gerekli önlemler almaya zorlamıştır.²⁴⁰

İsrail ekonomisinde önemli bir yere sahip olan tarım alanında “kibbutz” adı verilen sistem uygulanmaktadır. “Kibbutz” sisteminde, kollektif çiftlikler şeklinde yapılandırılmanın yanında “moşavim” diye adlandırılan tarım köyleri de bulunmaktadır. İsrail’de mevcut işgücünün yaklaşık % 6,5’i tarım alanında çalışmaktadır. Sulama sistemi gelişmiş olduğundan yaklaşık 400.000 hektardan daha büyük bir alan sulanabilmektedir. Ana tarım bölgesi Eşdraelon’dur. Yetiştirilen başlıca tarım ürünleri arasında tahıl, turunçgiller, şekerpancarı, üzüm ve vişne bulunmaktadır.²⁴¹

İsrail’de eğitim düzeyi yüksektir ve savunma ile ilgili birçok Ar-Ge faaliyetine büyük önem verilmiştir. Yapılan yatırımlar doğrultusunda kimya, plastik ve gıda sanayi ürünlerinin ihraç edilmesinde ve finansal hizmetlerde son dönemde önemli başarılar elde edilmiştir. Doğal kaynaklarda yaşadığı kısıtlamalar nedeniyle ekonomik yapısı petrol ve sanayi ürünlerindeki fiyat değişmelerinden kolayca etkilenmektedir. Toplam ithalatının %75’ini hammadde alımları oluşturmaktadır.²⁴²

İsrail’in ihraç pazarı % 28.8 oranında ABD ile % 8.2 oranında İngiltere ile % 7 oranında Hong Kong ile % 5.4 oranında Çin ile % 4.5 oranında Belçika iledir. 2017 yılında toplam ihracat geliri 58.67 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İsrail’in ithalat pazarı incelenecek olursa; Çin gibi Asya ülkelerine gerçekleştirilen ithalatta artış yaşanmıştır. Başlıca ithalat pazarları ve payları: ABD % 11.7, Çin % 9.5, İsviçre % 8, İngiltere % 6.2, Hollanda % 4.2, Almanya % 6.8 ve Türkiye ise % 4.2 oranındadır.^{243, 244}

İsrail ekonomisi sağlam temellere dayanmaktadır. Vergi yükü ve kamu harcamaları yüksek seviyede değildir. Ancak, devletin etkisinden dolayı bazı sektörlerde verimlilik olumsuz şekilde etkilenmektedir. Gelir adaletsizliği ve fakirlik, özellikle işgal altında tutulan bölgelerde yüksek düzeydedir.

Hiç doğal kaynağı olmadığı halde ve kuruluşundan itibaren sürekli bir savaş içinde olmasına karşın gelişmiş birçok ülkeden daha fazla sayıda şirket kurma başarısı göstererek ekonomisini hızla geliştirmiştir. Sanayisinin, tarımının, ormanlarının,

²⁴⁰ https://www.academia.edu/36725983/Israil_Turkiye_Ekonomik_Iliskileri_Israel_-_Turkey_Economic_Relations . Erişim Tarihi: 06.10.2019.

²⁴¹ <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-iisrail>. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

²⁴² İsrail Devleti Ülke Notu, Ankara Sanayi Odası, Araştırma ve Yönlendirme Müdürlüğü, 2016, s. 4-5.

²⁴³ İsrail Devleti Ülke Notu, Ankara Sanayi Odası, Araştırma ve Yönlendirme Müdürlüğü, 2016, s. 5.

²⁴⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/is.html>. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

ordusunun, eğitim sisteminin nasıl geliştirileceğini akılcı şekilde planlamıştır. Tüm dünyaya yayılmış olan Musevilerin İsrail devletine yardımları sağlanarak ilk hava gücü oluşturulmuştur. Daha sonraki yıllarda bu girişimle büyük bir uçak sanayii oluşmuştur. Daha sonraki aşamada bilgisayar sanayiine öncelik verilmiştir.

1.5.5. Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Ekonomik Yapısı

Mısır'daki uzun süreli yönetimler nedeniyle Orta Doğu'daki ekonomik konularda bazı sorunlar oluşmuştur. Nasır döneminde görülen milliyetçi ve devletçi ekonomik yapılanma, sanayi ve ticareti millileştirme çabaları, daha sonraki dönemde açık bir ekonomik sisteme geçişle devam etmiştir. Enver Sedat'ın uğradığı suikast sonrasında 2011 yılına kadar yönetimi elinde bulunduran Hüsnü Mübarek, Nasır ve Sedat dönemlerinden kalan karmaşık yapıyı sürdürmeye devam etmiştir. Mısır'ın ekonomisi tarım, turizm, Süveyş kanalı, doğal gaz ve çok gelişmiş olmasa da sanayi üzerine kuruludur. 2013 askeri darbesi ile turizm alanı yaşadığı sorunlu dönemi atlama çalışmaktadır. Ayrıca işsizlik ülkenin en önemli ekonomik sorunudur.²⁴⁵

Kuzey Afrika'nın en büyük, Afrika'nın ise Güney Afrika Cumhuriyeti ve Nijerya'dan sonra gelen en büyük üçüncü ekonomisine sahip olan Mısır, sanayileşme sürecinde olmasına karşın tarım alanı da önemini korumaya devam etmektedir. Nüfusunun büyük bölümü tarım sektöründe çalışmaktadır. Kamu sektörünün katkısı ise daha düşüktür. Doğalgaz ve petrol üretimi, petrol işleme, ülkenin önemli ihracat konusunu oluşturmaktadır. Petrol işleme, çimento, çelik, kimyasal ve ilaç sanayi en önemli alt sanayi alanlarıdır.²⁴⁶

Çin, Almanya, İtalya, Suudi Arabistan, Amerika başlıca ticaret ortaklarıdır. Mineral yakıtlar, inci ve değerli taşlar, elektrikli-elektronik aletler, plastik ve mamulleri en önemli ihracat ürünleri arasında bulunmaktadır. Mineral yakıtlar, makineler, elektrikli-elektronik aletler, tahıllar en önemli ithalat ürünlerindedir.²⁴⁷ 2017 verilerine göre ülkenin GSMH'si 1.2 trilyon dolar olup, gayri safi milli hasıladan kişi başına düşen ise, 12.700 dolar olup işsizlik oranı %12.2'lik bir orana sahiptir.²⁴⁸

²⁴⁵ Gül, A., 2013 Mısır Askeri Darbesinin Türkiye Mısır Ekonomik İlişkilerine Etkisi, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Orta Doğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

²⁴⁶ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Mısır Ülke Bülteni, 2017.

²⁴⁷ <http://www.mfa.gov.tr/-misir-ekonomisi.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

²⁴⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/eg.html>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA DOĞU'DA SAVUNMA VE GÜVENLİK YAPISI

2.1. Orta Doğu Ülkelerinin Savunma Gücü

Savaşlar geçmişten günümüze sürekli var olsa da daima değişen bir olgu olmuştur. Savaşlarda kullanılan strateji, taktik ve silahlar sürekli olarak değişim göstermiştir. Son dönemde Arap baharı adı altında Orta Doğuda başlatılan kargaşa ve korku ortamında ülkelerin savunma harcamaları giderek artmıştır. Orta Doğu'da savunma ve güvenlik konusu çok önem kazanmıştır. Türkiye ve İsrail hariç tüm ülkelerde tamamen dışarıya bağımlı bir şekilde silahlanmaya devam etmektedirler.

Ortadoğu, Soğuk Savaşın bittiği 1990'lı yılların başında önemli işgaller ve savaşlar yaşamıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve daha sonra Amerika'nın başını çektiği ülkelerin Irak'a saldırısı, sonuçları bugün bile hissedilen büyük bir siyasal kırılma oluşturmuştur. Bu kırılma ile özellikle Arap ülkeleri arasında yeni bir kavga dönemi başlamıştır. Bu süreç birçok aşırı grubun ortaya çıktığı yeni bir kargaşanın da başlangıcı olmuştur. Bölgede İsrail'in sürdürdüğü işgalin meydana getirdiği gerilimin yanı sıra Batılı ülkelerin Irak ve İran'a yönelik kuşatma siyaseti gelişmiştir. Bölgede görülen sınır değişiklikleri bütün ülkelerin sınırlarını korumak adına daha fazla silahlanmaya girişmelerine neden olmuştur. Örneğin Suudi Arabistan askeri harcamalarda Rusya'yı geride bırakacak şekilde yüksek düzeyde harcama yapmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde; Orta Doğu Ülkelerinden İran, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır'ın savunma güvenlik yapıları incelenerek, ordu yapıları, iç güvenlikleri, uluslararası orduları ele alınacaktır.

2.1.1. İran İslam Cumhuriyeti'nin Savunma Gücü Yapısı

Devrimden sonra İran'da devrim ve devlet merkezli olan ikili yapıya benzer şekilde askeri sistemde de iki farklı kurum oluşmuştur. Devrim öncesi Ordu varlığını korumaktadır. Ordu'nun Devrim'e yönelik olası tehditlerini dengelemek için ve Devrim rejiminin yerleşmesine zorlayıcı güç olarak "İslam Devrimi Muhafızları Ordusu" kurulmuştur.

İran'da zorunlu askerlik 18 yaşından itibaren başlamaktadır. Askerlik süresi mevcut duruma ve yerine göre değişmektedir. Sınırdaki askerlik yapanlar 16 ay, yoksul bölgelerde askerlik yapanlar 18 ay, diğer bölgelerden gelenler ise 20 ay askerlik

yapmaktadır. Acemi askerlik süresi ise 2 aydır. Fiziksel ya da zihinsel engelli kişiler ve öğrenimine devam edenler askerlik yapmazlar.²⁴⁹ İran'da rejimi koruyucu olan Ordu yapısının incelenmesi gereklidir.

Devrim Muhafızları Ordusu gelişme göstererek büyük bir askeri kurum olmuştur. Devrim Muhafızları İran siyasetindeki ve ekonomisindeki ağırlığı giderek arttırmıştır²⁵⁰.

Devrim Muhafızları 1979 yılında Humeyni'nin kararıyla karşı devrimci güçlerle mücadele etmek ve Şah döneminden kalan düzenli ordunun darbe yapma ihtimaline karşı kurulmuştur. Devrimin ilk yıllarında ayaklanmaların bastırılmasında ve İran-İrak Savaşı'nda önemli rol oynamıştır. 1989 yılından sonra doğrudan Dini Lidere bağlanmıştır. Devrim Muhafızları kendilerini devrimci güç olarak görmektedir. Orduyla birlikte ülkenin sınırlarının korunması ve savunma sanayisinin geliştirilmesiyle ilgilenmektedir.²⁵¹ İran'ın savunmasında önemli bir yere sahip olan Hürmüz Boğazı ve Basra Körfezi doğrudan Devrim Muhafızları Deniz Kuvvetlerinin gözetimi ve korunması altındadır. İran füze sistemlerinin yönetimi de Devrim Muhafızları'nın kontrolü altında olması bu ordunun İran açısından önemini göstermektedir. Devrim Muhafızları, İran-İrak savaşından sonra ülkenin yeniden yapılanması, kalkınması ve gelişmesi konularında ekonomik bir güç haline gelmiştir. Hem askeri hem de ekonomik alanda temeli oluşturmakta olup, İran'da en büyük devlet şirketleri Devrim Muhafızları'na aittir.²⁵²

İran'da diğer bir ordu teşkilatı Devrim Muhafızlarının kontrolünde bulunan "Besic Güçleri" isimli yapıdır. Humeyni'nin devrim içi ve dışı düşmanlara karşı 20 milyonluk gönüllü kuvvet çağrısı üzerine 1979 yılında kurulmuştur. Besic güçleri idealist, dindar ve gönüllü gençler arasından oluşmaktadır. Besic güçleri polis güçleriyle birlikte şehirlerin güvenliğinin sağlanmasında yardımcı olmaktadır.²⁵³ Besic, kültürel saldırılara karşı önem almakla ve devrimci kültür yaratmakla görevlidir. Önemli bir krizde silahlı bir kurum olarak ülke toprakları ve sınırlarını savunarak, iç ve dış tehditlere karşı mücadele etmektedir.²⁵⁴ Kelime olarak Besic, sefer hazırlığı anlamına gelmektedir.²⁵⁵

²⁴⁹ https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/ulke_ulke_askerlik_uygulamaları/17. Erişim tarihi: 11.10.2019.

²⁵⁰ Sinkaya, B., İran'da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları'nın Yükselişi, Ortadoğu Etütleri, Cilt: 2, sayı: 2, Ocak 2010, s. 117.

²⁵¹ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 30.

²⁵² Yegin, A., İran'ın Sert Gücü: Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Şubat 2016, sayı: 150, s. 15.

²⁵³ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 30.

²⁵⁴ Yegin, A., İran'ın Sert Gücü: Analiz, Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Şubat 2016, sayı: 150, s. 14.

²⁵⁵ osmanlicasozluk.speakdictionary.com/Besic.html. Erişim Tarihi: 10.11.2019.

Devrim Muhafızları'nın diğere bir alt birimi "Kudüs Tugayları"dır. Kudüs Tugayları İran'ın, yurt dışında gerçekleştireceğı operasyonlarda yararlanmak üzere kurulmuştur. Faaliyetleri gizlidir, diplomatik ve milis taktiklerden faydalanmaktadırlar. Emirleri doğrudan İran'ın en üst makamlarından alırlar raporlarını dini lidere sunarlar. Kudüs Tugayları milli çıkarların dışarıda korunmasında ve bu kapsamda gizli askeri, siyasi ve ekonomik girişimlerde bulunmakla görevlidirler. Dünyanın birçok yerinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Kudüs Tugayları istihbarat, gizli diplomasi, eğitim, silah temini dışında İslam ülkelerinde meydana gelen doğal afetler sonrasında insani ve ekonomik yardım ulaştırmak gibi faaliyetlerde de bulunmaktadır. Üyeleri dış ülke temsilciliklerinde sivil memur, yardım kuruluşu ve dini-kültürel merkez çalışanı gibi kimliklerle halkla doğrudan ve yakın temasta olmaktadır.²⁵⁶

Düzenli Ordu, teknoloji, donanım ve insan faktörleri esas alınarak kurulmuştur. Geleneksel askeri yapı ve güç yapısı yönünden Batılı ülke ordularına benzemektedir. Ülkenin sınırlarını korumakla yükümlüdür. İran Ordusu, 1920'li yıllarda, Şah Rıza Pehlevi döneminde kurulmuştur. Ordu, Nixon Doktrininden sonra Amerikan silahlarıyla donatılmış ve Amerikalı uzmanlar tarafından eğitilmiştir. İran Deniz ve Hava Kuvvetleri, dönemin en gelişmiş silah sistemleriyle donatılmıştır. Düzenli Ordu'nun mevcudu; Kara Kuvvetleri 350.000, Deniz Kuvvetleri 18.000 ve Hava Kuvvetleri 25.000-35.000 olmak üzere yaklaşık 400.000 dir. İran'da askerlik zorunludur ve 2015 yılında askerlik süresi 24 ay olmuştur. Yeni düzenlemeyle Kara Kuvvetlerinin 220.000'i zorunlu askerlik hizmeti yapanlardan oluşmaktadır.^{257, 258, 259}

Düzenli Ordu'nun görevi ülkenin bağımsızlığı, toprak bütünlüğünü ve İslam Cumhuriyeti'nin düzenini korumaktır.²⁶⁰ Ordu içerisindeki kuvvetlerin görevleri ve bulunan silah sistemlerinin özellikleri değerlendirildiğinde klasik bir ordu olduğu görülmektedir. Devrim Muhafızlarına göre silah ve teçhizatı daha fazla zırh kapasitesine sahiptir.²⁶¹

Ordu, devletlerin temel amaç olan varlığın devam ettirilebilmesi için, önemli role sahip unsurlardan biridir. Bazen orduların kimin menfaatleri için çalıştığı

²⁵⁶ Yegin, A., İran'ın Sert Gücü: Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Şubat 2016, sayı: 150, s. 15.

²⁵⁷ Sanyürek, M., B., İran Silahlı Kuvvetleri, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 31, Aralık 2018, s. 368.

²⁵⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ir.html>. Erişim Tarihi: 09.10.2019.

²⁵⁹ Dumlupınar, N., Hibrit Savaş: İran Silahlı Kuvvetleri, Ankasam Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 1(2), Ekim 2017, s.85-95.

²⁶⁰ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğı Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 29.

²⁶¹ Dumlupınar, N., Hibrit Savaş: İran Silahlı Kuvvetleri, Ankasam Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 1(2), Ekim 2017, s. 88-89.

belirsizleşebilmektedir. Orduların kontrol edilmesi için; teşkilatından bütçesine, eğitim-öğretim şekline kadar sivil iradenin istediği yönde, istediği şekilde istediği uygulamada bulunması önemlidir. Demokratik sistemlerde vazgeçilmez bir güç olan ordunun sivil irade tarafından kontrolü, demokratik olmayan rejimler için de büyük önem taşımaktadır.

Devrim sonrasında rejimin güvenliğini sağlamak için halk milis güçlerinden oluşan Devrim Muhafızları ile İran düzenli ordusundan oluşan ikili yapı, sivil ve asker ilişkileri arasındaki ilişkinin farklı bir şekilde ele alınışını göstermektedir. Dış tehditlere karşı kurulan Düzenli Ordu'nun tehdit oluşturmasını önlemek için farklı bir ordu olan Devrim Muhafızları kurulmuştur. Devrim Muhafızları Amerika tarafından yabancı terör örgütü olarak ilan edilmiştir. Bu ordu, askeri bir güç olmasının yanı sıra ekonomik ve siyasi güce sahip bir kurum olmasından dolayı önem kazanmıştır.

2.1.2. Irak Cumhuriyeti'nin Savunma Gücü Yapısı

Orta Doğu medeniyet tarihinde Irak, savaşların hiçbir dönemde bitmediği dünyanın en ateşli bölgelerinden birisi olarak bilinmektedir. Günümüzde verimli topraklara sahip olması nedeniyle Irak'ta yeni krizler, savaşlar ve sorunlar sürekli olarak gelişmektedir.

Irak Ordusu 1920 yılında kurulmuş ve Irak tarihi boyunca siyaset üzerindeki etkisini her dönemde korumuştur. Irak Silahlı Kuvvetleri'nin ilk merkezi Bağdat olmuştur. Irak Hava Kuvvetleri 1931 yılında, Deniz Kuvvetleri 1937 yılında kurulmuştur. Amerika'nın işgalinden sonra 2003 yılında dağıtılan Irak ordusunun yerine kurulan Yeni Irak Ordusu iç siyasetin dengelerinde önemli bir etken olarak yeniden yerini almıştır. Irak Ordusu'nun Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösterdiği bilinmektedir.²⁶²

Irak Savunma Bakanlığı'na bağlı ordu, hava ve deniz gücü dışında daha çok kara ordusu olarak yapılandırılmıştır. Kara kuvvetlerinde yaklaşık 193 bin, hava kuvvetlerinde ise beş bin personel bulunmaktadır. Irak'ta güvenlik güçlerinin ana işlevi, ülkede düzeni sağlamak ve devlet gücünü kabul ettirmektir. İç güvenlik açısından Bağdat ve diğer bölgelerde şiddet eylemleri devamlılık göstermektedir.²⁶³

Irak Ordusunun, son dönemde Amerikan teçhizatları ile donatılmış olduğu bilinmektedir. Bu durum ordunun ABD'ye bağımlılığını göstermektedir. Irak Ordusundaki

²⁶² Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), SETA Yayınları XXVIII, 1. baskı, Pelin Ofset, Ankara, 2013, s. 178.

²⁶³ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/iz.html>. Erişim Tarihi: 10.10.2019.

temsil sorununun Irak halkının farklı kesimlerinin güvenlik güçlerini sahiplenmesinin önünde önemli bir engel oluşturduğu görülmektedir. Önceki dönem ordu yapısından kalan subaylar yeni rejime bağlılıkları açısından sınav vermektedirler. Yeni subaylar düzenli ordu eğitimi ve deneyimi konusunda sorunlar yaşamaktadır. Önceki dönem subayları yeni dönem subaylarını ehliyetsizlikle ve İran ajanı olmakla suçlamaktadır. Yeni dönem subaylar da önceki dönem subayları Baas Partisi yanlısı olmakla ve olabilecek darbelere zemin hazırlamakla suçlanmaktadır.²⁶⁴

Amerikan işgali ve Saddam Hüseyin yönetiminin değişmesinden sonra asker alma sistemi hakkında sağlıklı bilgiler bulunmamaktadır. Önceki dönem uygulamalarında, zorunlu askerlik bulunmaktadır. Hizmet süresi iki yıldır, üniversite mezunları için ise bir buçuk yıldır. Askerlik hizmetine girmemek için vicdani retçilik statüsü bulunmamaktadır.²⁶⁵

Ülkeyi her türlü saldırıya karşı korumakla görevli olan askerî kuvvet, Irak Kara Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri ve Özel Kuvvetler'den oluşmaktadır. Ayrıca silahlı güç yapısı açısından, Orta Doğu'nun en güçlü ordularından biridir. Irak Savaşı öncesi silahların çoğunluğu Rus yapımı iken, savaş sonrası dönemde batılı ülkelerin silahları da kullanılmaya başlamıştır. Irak tarihinde birçok savaşa katılmıştır. Altı Gün Savaşı, İran-İrak Savaşı, Körfez Savaşı ve 2014 Kuzey Irak Taarruzu bunlara örnek verilebilmektedir.

Irak Orta Doğu'nun en güçlü ordusunu oluşturabilmek için savunmaya ayırdığı bütçe yıllık altı milyar dolardır. 2003 Amerikan müdahalesinin ardından Irak'a demokrasi tam anlamıyla gelmemiş ve ortaya çıkan Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) sorunu nedeniyle Irak ordusu zor dönemler geçirmektedir. Irak ordusu ülkenin tamamını savunamadığı gibi Şii-Sünni ayrımı nedeniyle ülkenin tamamını da kontrol edememektedir. Irak ordusu silah, eğitim ve her türlü desteğini Amerika ve İran'dan almaktadır.

2.1.3. Suudi Arabistan Krallığı'nın Savunma Gücü Yapısı

Suudi Arabistan Ordusu diğer birçok ülke ordu yönetimlerinden farklı bir yönetim şekli ile yapılandırılmıştır. Silahlı kuvvetler, Suudi Ailesi ve Suudi Arabistan'ın liderinin komutasındadır. Kral tüm askeri birimlerin kontrol ve idaresini yürütmektedir. Savunma bakanı görevinde ise Kral'ın oğlu Muhammed bin Selman bulunmaktadır.

²⁶⁴ Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), SETA Yayınları XXVIII, 1. baskı, Pelin Ofset, Ankara, 2013, s. 179-180.

²⁶⁵ https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/ulke_ulke_askerlik_uygulamalari/17. Erişim tarihi: 11.10.2019.

Suudi Arabistan, askeri açıdan güçlü devlet olmadığı için bağımsızlığını ve özerkliğini bölgesel güçlerden sağlamak istemektedir. Ortadoğu’da kendi güvenliğine tehdit olacak çatışma durumlarından kaçınmaktadır. Olası tehditlere karşı müttefiklik ve işbirliği arayışı içerisinde olmaktadır.²⁶⁶

Suudi Arabistan Ordusu Mısır’dan sonra Arap ülkeleri arasında en büyük ikinci ordudur. Bütçesi, asker, teçhizat ve silah sayısı bakımından da dünyanın en güçlü orduları arasında 137 ülke arasında 25. sıradadır. Suudi Arabistan Kraliyet Ordusu’nun bütçesi yaklaşık 60 milyar dolardır. 230.000 subay ve asker bulunmaktadır. Suudi Arabistan; Kraliyet Piyade Birliği, Kraliyet Havacılık Birliği, Kraliyet Donanması, Kraliyet Hava Savunma Birliği, Kraliyet Stratejik Füze Güçleri Biriminden oluşur. 1062 adet tank, 5472 adet piyade savaş aracı, 322 adet füze sistem ve düzenekleri, 244 adet taarruz uçağı, 49 adet nakliye uçağı, 254 adet savaş helikopteri bulunmaktadır. Savaş gemisi sayısı 55, fırkateyn sayısı yedi, kruvazör sayısı dört, devriye gemisi sayısı 22 ve mayın tarama gemisi sayısı üçtür.^{267, 268, 269}

Suudi Arabistan’ın silahlı gücünün tamamına yakını özel askeri endüstrisinin kontrolündedir. Amerikan özel kuvvetlerinden emekli olan yaklaşık 1500 subay “Vinnell şirketi” tarafından yıllık 800 milyon dolarlık bir sözleşmeyle çalışmaktadır.²⁷⁰

Suudi Arabistan’da gönüllü askerlik yapabilmek için en küçük yaş sınırı 17’dir. 2018 yılından sonra kadınların iç güvenlik hizmetlerinde askerlik yapabilmesine izin verilmiştir.²⁷¹

Bölgede İran, Irak ve Yemen kaynaklı tehditler nedeniyle Suudi yönetiminin güvenlik kaygıları etkilenmektedir. Bu nedenle son yıllarda Suudi Arabistan’ın savunma harcamalarında artış meydana gelmiştir. Ayrıca Arap Baharı ve sonrasında yaşanan bölgesel gelişmeler, Orta Doğu coğrafyasında yaşanan doğal kaynaklara erişme mücadelesi bu artışa neden olarak gösterilebilmektedir. Amerika Orta Doğu’daki güç dengesini istediği biçimde şekillendirebilmesi ve enerji kaynaklarının güvenliği için Suudi Arabistan’ın silahlandırılması konusuna öncelik vermiştir. Bu konu sonraki bölümde incelenecektir.

²⁶⁶ Efeğil, E., Suudi Arabistan’ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler, Ortadoğu Analiz, cilt: 5, sayı: 53, Mayıs 2013, s. 107.

²⁶⁷ <https://tr.sputniknews.com/savunma/201708231029841501-suudi-arabistan-kraliyet-ordusu/>. Erişim tarihi: 11.10.2019.

²⁶⁸ <https://askeriharekat.com/suudi-arabistanin-askeri-gucu/>. Erişim tarihi: 11.10.2019.

²⁶⁹ https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=saudi-arabia. Erişim tarihi: 11.10.2019.

²⁷⁰ <https://odatv.com/suudi-arabistanin-gerçekten-ordusu-var-mi--2603151200.html>. Erişim tarihi: 11.10.2019.

²⁷¹ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/sa.html>. Erişim tarihi: 11.10.2019.

2.1.4. İsrail Devleti'nin Savunma Gücü Yapısı

İsrail Savunma Kuvvetleri (İSK) İsrail Devleti'nin kurulduğu 1948 yılından itibaren altı büyük savaşta ülkeyi savunmuş ve dünya savaş meydanlarında da en çok yer almış silahlı güçlerden birisidir. İSK'nin resmi görevleri şu şekilde açıklanmaktadır; devletin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü savunmak, düşmanlarını caydırmak ve gündelik hayatı tehdit eden terörizmi durdurmak için görev yapmaktadır. Başlıca görevleri, barış düzenlemeleri ve Filistin Yönetimiyle koordineli şekilde güvenliği sağlamaktır. İsrail içinde ve sınırları dışında terörist faaliyetlere karşı mücadele etmek ve savaş çıkmasını önleyecek tedbirleri de almaktadır. İSK stratejik olarak mücadelesini savunmaya dayalı olarak sürdürürken, taktiksel açıdan taaruzu da esas alacak şekilde çalışmaktadır. Ülkenin arazi büyüklüğü kısıtlı düzeydedir. İSK gerekli olduğunda hareket önceliğini almak ve saldırıya uğradığı takdirde harekâtı hızla düşman arazisine taşımak zorundadır. Asker sayısı az olmasına karşın, vasıflı ve eğitilmiş askerleriyle birçoğu ülkede geliştirilerek üretilmiş gelişmiş silah sistemlerini barındırmaktadır.²⁷²

İSK, zorunlu askerlik hizmetinde olanlar ve meslek personelinden oluşan az sayıda kişiden oluşan sürekli ordusu ile düzenli deniz ve hava kuvvetlerinden oluşmaktadır. İSK yapısındaki kara, deniz ve hava kuvvetleri Genel Kurmay Başkanı tarafından yönetilmektedir. Genelkurmay Başkanı Savunma Bakanına karşı sorumludur, başbakan ve savunma bakanının önerisiyle hükümet tarafından üç yıllık bir görev süresi için atanır bu süre genellikle bir yıl daha uzatılabilmektedir.²⁷³ İsrail'de askerinin yönetimle uyumlu çalışmasına karşın, seçilmişler üzerinde etkileri de bulunmaktadır. İsrail'in güvenlik politikasına göre oluşan askeri sisteminde ordunun sosyal, idare ve ekonomi alanlarında büyük etkisi bulunmaktadır.

Kurulduğu günden itibaren millet inşa etme girişimlerinde etkin olarak yer alan İSK sivil nüfusa geliştirici ve tamamlayıcı eğitimler vermektedir. İSK, milli kriz veya acil durumlarda, gerekli desteği sağlamak için eğitilmiş personellerini etkin şekilde görevlendirmektedir.²⁷⁴

İSK, İsrail siyasetinde, toplumda ve ekonomik hayatta etkilidir. Askeri harcamaları kapsamında 2017 yılında İsrail GSMH'nin % 5.1'i orduya tahsis edilmiştir.

²⁷² İsrail Hakkında Gerçekler, İsrail Enformasyon Merkezi, Baskı: Keter Pres, İsrail, 2008, s. 89.

²⁷³ İsrail Hakkında Gerçekler, İsrail Enformasyon Merkezi, Baskı: Keter Pres, İsrail, 2008, s. 90.

²⁷⁴ İsrail Hakkında Gerçekler, İsrail Enformasyon Merkezi, Baskı: Keter Pres, İsrail, 2008, s. 91-92.

İsrail savaş veya özel operasyonların çok olması nedeniyle ek bütçelerle zaman zaman ordunun normal bütçesi % 25 oranında artırılabilir. ^{275, 276}

İsrail'de 18 yaşını dolduran kadın ve erkekler için askerlik zorunludur. İsraili Araplar, hamile ve evli bayanlar ile zihinsel ya da fiziksel engelliler askerlikten muaftır. Askerlik hizmeti bayanlar için iki, erkekler için üç yıldır. ^{277, 278}

İsrail'in askeri gücü ve yetenekleri konusunda bilinmeyenler vardır. İsrail Devleti diğer devletlerden farklı olarak nükleer silah konusunda olduğu gibi bazı silah ve askeri yeteneklerini resmi olarak açıklanmamaktadır. İsrail'in askeri gücünü tam olarak ortaya koyabilmek için teknolojisi, silah ve malzemenin kaynağı, hangi ülkelerden aldığı, personelinin eğitim durumu, diğer devletler ve uluslararası kuruluşlarla ilişkileri ve onlar üzerindeki etkileri de dikkate alınmalıdır. Arap-İsrail savaşlarında ve bölgedeki çatışmalar sırasında İsrail'in başarılı olarak görünmesinin nedeni Arap ülkelerinin İsrail'in gücünü tam değerlendirememeleri, aralarında birlik olamamaları ve büyük ülkelerin her zaman İsrail'in yanında olmasıdır.

Sadece silah, araç, gereç ve personel sayılarına bakarak İsrail'in askeri gücünü değerlendirmek doğru olmayacaktır. Değerlendirmede ekonomik, siyasi, teknolojik güç yanında insan gücü kalitesini de dikkate almak gerekmektedir.

İsrail'in askeri gücünü değerlendirirsek, nüfusu ve yüzölçümüne göre önemli bir güce sahiptir. Muvazzaf personelin dışında, nüfusunun yarısı kadarını gerektiğinde silâh altına alabilecek yetenektedir. Ayrıca silah, araç, gereç ve malzemelerinin de çoğunlukla yeni teknoloji olduğunu söyleyebiliriz.

İsrail'in nüfusu ve yüzölçümünü göz önüne alınca, İsrail'in hiç de küçümsenemeyecek bir askeri güce sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca İsrail'in askeri teknoloji konusunda da yeteneklerinin üst seviyede olduğu bilinmektedir. İsrail Savunma Bakanlığı tarafından yüksek teknolojiye sahip silah ve malzemeye yatırım yapılmıştır. İki personelin kullanabileceği tank, yaklaşık 150 kg silah taşıyabilen insansız hava aracı ve denizaltı yüksek teknoloji silah yapılarına örnek olarak gösterilebilir.

²⁷⁵ Kurt, V., Ortadoğu'da Ordu ve Siyaset, Strateji Araştırmaları Serisi, 3, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., 1. Baskı, İstanbul, Eylül 2017, s.61.

²⁷⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/is.html>. Erişim Tarihi: 13.10.2019.

²⁷⁷ https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/ulke_ulke_askerlik_uygulamaları/17. Erişim tarihi: 11.10.2019.

²⁷⁸ Akçay, E., Anlı, İ:A., İsrail: Türkiyesiz Güvenlik, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, cilt: 5, sayı: 1, 2013, s. 156.

2.1.5. Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Savunma Gücü Yapısı

Mısır Silahlı Kuvvetleri (EAF), yapısında Ordu (karadan karaya füze kuvvetleri, özel kuvvetler, Cumhuriyet Muhafızları dâhil), Deniz Kuvvetleri (kıyı savunması, Sahil Güvenlik dâhil), Hava Kuvvetleri, Hava Savunma Komutanlığı; İçişleri Bakanlığı yapısında Merkezi Güvenlik Kuvvetler (2019) birimleri bulunmaktadır. Erkekler asker hizmetini 18-30 yaş döneminde 18-36 ay süreyle yapmaktadırlar. 15 yaşından itibaren gönüllü katılım yapılabilmektedir.²⁷⁹

Uluslararası askeri güç verileri incelendiğinde, 2019 yılı ikinci bölümünde operasyonlarda teknolojiyi en iyi şekilde kullanan dünya ülkeleri sıralamasında Mısır 12. sırada yer bularak önemli bir güç olduğunu göstermiştir.²⁸⁰ Mısır Ordusu askeri güç ve yetenekleri açısından Arap Ülkeleri sıralamasının ilk basamağında yer almıştır.²⁸¹

Mısır Savunma bütçesine ayırdığı 4.4 milyar dolarlık bütçe ile dünyanın en büyük 45. savunma bütçesine sahip ülkedir. Toplam asker sayısı 920.000 dir. 2160 adet tank, 5735 zırhlı araç, 1092 uçak, donanma gücü 319 dur.²⁸²

2011 yılından sonra Mısır hem savunma gücünü artırma hem de tedarikçilerini çeşitlendirmeye başlamıştır. Yemen operasyonuna destek verilmesi, Libya'da etkin bir konuma gelme ve yer altı kaynaklarından yararlanma isteği, Kızıldeniz'deki etkinliğin korunması ve Süveyş Kanalı'nın güvenliğinin sağlanması, Akdeniz'deki doğal gaz arama çalışmaları ve Sina'da ortaya çıkan terör tehdidinin önlenmesi amaçlanmaktadır. Bu gerekçelerle; Amerika, Rusya, Fransa, Almanya'dan savunma silah araç ve gereçleri tedarik etmektedir.²⁸³

2.2. Orta Doğu'daki Aktör Devletlerin İç Güvenlik Yapıları

Güvenlik, devlet yasal düzeninin aksamadan yürütülmesi, halkın korkusuzca yaşayabilmesi durumu olarak tanımlanmaktadır.²⁸⁴ Ülkelerin yaşadığı siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel etkileşimler güvenlik yapısının değişiminde rol oynamaktadır. Çok taraflı düzende güvenlik kavramının tüm ülkeler için çok önemli olduğu görülmektedir. Başta küresel terör olmak üzere ülkeleri gerçek anlamda tehdit eden çok önemli güvenlik

²⁷⁹ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/eg.html>. Erişim Tarihi: 22.12.2019.

²⁸⁰ <https://www.aydinlik.com.tr/2019-yilinda-dunyanin-en-guclu-ordulari-belli-oldu-turkiye-zirvede-turkiye-agustos-2019-1>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

²⁸¹ <https://turk-archive.aawsat.com/2017/07/article55351894/misir-ordusu-dunyanin-en-guclu-10-ordusu-icinde-yer-aliyor/>. Erişim Tarihi: 20.12.2019.

²⁸² <https://askeriguc.com/ulke/misir-askeri-gucu>. Erişim Tarihi: 20.12.2019.

²⁸³ Kurt, V., Güngörmez, O., Darbe Sonrası Mısır'ın Dış Politika Arayışı ve Silahlanma Stratejisi: Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı yayını, sayı: 252, Ağustos 2018, s. 8-17.

²⁸⁴ <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 13.10.2019.

sorunları ortaya çıkmıştır. Güvenlik sorunlarıyla nasıl mücadele edileceğinin belirlenmesi ve ülkeler arasında etkin düzeyde anlaşmalar yapılması gerekmektedir. Günümüzde Orta Doğu ülkelerinin kendilerini güvenli hissetmeleri için nasıl bir iç güvenlik stratejileri belirleyecekleri önem taşımaktadır.

Birçok çatışma ve kriz yaşamış olan Orta Doğu ciddi bir değişim ve dönüşümden geçmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerika'nın Irak'a müdahalesiyle başlayan süreç halk ayaklanmalarıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Arap Baharı olarak adlandırılan bu sürecin sadece ayaklanmaların ortaya çıktığı ülkelerde değil tüm bölgede etkili olmuştur. Bu etki ülkelerin iç siyasetleriyle sınırlı kalmamış olup, Ortadoğu'daki birçok ülkenin güvenlik yapısının değişmesine neden olmuştur.²⁸⁵

Bu bölümde Orta Doğu Ülkeleri'nden güvenlik açısından İran, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır'ın iç güvenlik yapıları ele alınacaktır.

2.2.1. İran İslam Cumhuriyeti'nin İç Güvenlik Yapısı

Ülkelerin güvenlik konusundaki stratejileri genel olarak siyasal yapıları doğrultusunda belirlenmektedir. Öncelikli tehditler belirlemek, olası tehlikelere karşı sınır oluşturmak ve etkin önlemler almak bunun yanında da toplumu bilinçlendirmek güvenlik kavramının esasıdır. İran'ın iç güvenlik stratejisi ise genel anlamda 1979 sonrası bölgesel politikalar ile 1980 yılında başlayan İran-İrak Savaşı sırasında yaşanan deneyimlere dayanarak oluşmuştur.

İran'da şehirlerin ve kırsal alanların güvenliğinden ve kanunların uygulanmasından polis ve jandarma güçleri sorumludur.²⁸⁶ Pers Jandarması olarak adlandırılan Hükümet Jandarmaları ilk modern yapı olup otoyol devriye ve kırsal polis gücü olarak görev yapmaktadır. 1910 yılında kurulmuş ve kuruluşundan itibaren politikada önemli rol oynamıştır. Muhammed Rıza Pehlevi döneminde İran Jandarması ve Ulusal Polis gücü yetkilerini ve sorumluluklarını kazanmıştır. Gizli polis örgütü olan İran Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü (SAVAK) ise iç güvenlik yapısında önem kazanmıştır.²⁸⁷

İran Jandarması Devrim tarihi olan 1979 yılında İçişleri Bakanlığına bağlı olarak yeniden yaklaşık 74.000 kişiden oluşturulmuştur. İran Ulusal Polisi, İçişleri Bakanlığına

²⁸⁵ Kurt, V., Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri, Strateji Araştırmaları Serisi 6, , Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.,1. Baskı, İstanbul, Temmuz 2018, s.7.

²⁸⁶ Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011, s. 29.

²⁸⁷ https://tr.qwertyu.wiki/wiki/Law_Enforcement_Force_of_the_Islamic_Republic_of_Iran. Erişim Tarihi: 13.10.2019.

bağlı olarak 1979 yılında yaklaşık 200.000 erkek personel ile kurulmuştur. Pasaport ve vize işlemler ve vatandaşların kimlik kartlarının kontrolü, sürücü ve araç ruhsat ve tescil ve demiryolu ve havaalanı polis sorumlu olarak çalışmaktadırlar. İran iç güvenlik yapısında 60.000 'den fazla polis memuru bulunmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti Polis Teşkilatı “Naja” adı ile yapılandırılmıştır ve özel görev birimler içermektedir. Bunlar; Naja Önleme Polisi, İstihbarat ve Asayiş Naja Polisi, Naja Trafik Polisi, Siber Naja Polisi, Naja Anti-Narkotik Polisi, Naja Göç ve Pasaport Polisi, Naja Diplomatik Polisi, Naja Suç Araştırma Polisi, Naja Sınır Güvenlik Komutanlığı gibi birimlerdir.²⁸⁸

İran’da Rejime bağlı Besic Teşkilatı adıyla bilinen silahlı paramiliter gruplar özellikle iç güvenliğin sağlanmasında görev almaktadırlar.²⁸⁹ Besic, Ayetullah Humeyni tarafından Kasım 1979'da kurulan, gönüllü milis teşkilatı olup, resmi adı “Besic Direniş Gücü” olarak bilinmektedir. Besic, İran Devrim Muhafızları Ordusu'nun bir alt kolu olan gönüllü gençlerden oluşmaktadır. İran yasalarına göre barış zamanında silahlanma yetkisi bulunmamasına rağmen silahlı bir güç olarak çalışmaktadır. İran'da daha çok kılık kıyafet kontrolünde görev almaktadırlar.²⁹⁰

Devrim sonrası İran’da bölgesel güvenlik stratejisi bazı temel konulara dayanmıştır. İran’ın, askeri gücünün geliştirilmesi ve askeri teknolojiye yatırım öncelikli olarak kabul edilmiştir. Ayrıca ülke güvenliğini sınırların ötesine Akdeniz ve Aden’e uzanacak şekilde geliştirmek için politikalar geliştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda bölgede yalnız bırakılmaya çalışılan İran, Ortadoğu’da diplomatik merkezin önemli bir parçası olmuştur.²⁹¹

İran iç güvenliğinde, enerji güvenliği önemli bir kavramdır. İran’ın doğal gaz kaynakları dünyada ilk sıradadır, İran petrolü de il sıralarda yer almaktadır. Bu nedenle enerji güvenliğinin sağlanması için İran özellikle komşuları ile olumlu ilişkilerini sürekli olarak geliştirmeye çaba harcamaktadır.²⁹²

İran iç ve dış güvenlik konularında yaşanan sorunları aşabilmek amacıyla özellikle Devrim Muhafızları üzerinden şekillenen güç unsurlarına dayanan bir güvenlik stratejisi uygulamaktadır. İran’da iç güvenlik kavramını zorlayan konular; özellikle hayat pahalılığı konusunda yaşanan sosyo-ekonomik sıkıntılar, enflasyon ve işsizlik, ülke

²⁸⁸ https://tr.qwertyu.wiki/wiki/Law_Enforcement_Force_of_the_Islamic_Republic_of_Iran. Erişim Tarihi: 13.10.2019.

²⁸⁹ Sarıkaya, Y. ,Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür, Dış Politika Araştırmaları Merkezi, Rapor No:2, Kasım 2012, s. 18.

²⁹⁰ <http://www.milliyet.com.tr/dunya/iranda-besic-vahseti-1262933>. Erişim tarihi: 13.10.2019.

²⁹¹ Konukcu, Y., İran’ın İç Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi, Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, cilt: 3, sayı: 3, Eylül 2018, s. 77.

²⁹² Alagöz, B., Kandemir, E., 11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik ve İran’ın Afganistan Siyaseti, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, cilt: 2, sayı: 2, 2015, s. 130-131.

ekonomisinin petrol ve gaz gelirine dayalı olması ile diğer sektörlerin gelişmemiş olması nedeniyle istihdam yetersizlikleridir. Bunu yanı sıra Amerika'nın İran karşıtı tutumu nedeniyle İran küresel finans kaynakları ve ticaret dünyası ile iletişimini geliştirememiştir.

Değişim gösteren güvenlik anlayışı ile İran'ın son dönemde belirlediği tehdit/risk kavramı doğrultusunda iç güvenlik konularında önemli değişiklikler de olmuştur. Uyuşturucu ile mücadele ve mülteciler konuları İran'ın iç güvenlik yapısının önemli konuları arasında yerini almıştır. Ayrıca tarikatlar ile iç güvenlik birimleri arasındaki sorunlar ülke iç güvenliğinin olumsuz şekilde etkilenmesine neden olmaya devam etmektedir.

2.2.2. Irak Cumhuriyeti'nin İç Güvenlik Yapısı

Irak'ta iç güvenlikten polis teşkilatı sorumludur. Polis Gücü, ilk kez 1920 yılında kurulmuş ve süvari, piyade ve sınır birliklerinden oluşturulmuştur. Bu güç, 1921 yılında kurulan hükümetle Irak İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak yapılandırılmış, 1922'de ise tüm vilayetlere bir polis müdürü atanmıştır. Irak polis güçlerinin yönetimi Irak ve İngiliz subayların ortak yönetiminde olmuştur. Irak sınır güvenliği, komşularıyla olan sınırların geçişkenliği, sınırın iki bölümünde yer alan aşiretlerle ilgili konular, yeni Irak güvenlik güçlerinin çözmek zorunda olduğu sorunlardır. Irak ve İngiltere arasında 1930 yılında anlaşma imzalandıktan sonra Irak polisinin tüm kontrolü Iraklı subaylara geçmiş ve Iraklı üst düzey polis memurlarının eğitimi için her yıl personel İngiltere'ye gönderilmiştir. Kurumsal yapısı güçlendirilen Irak polisi; Irak Gizli Polisi ve Irak Genel İstihbarat Müdürlüğü olarak faaliyet göstermiştir. Irak'ın işgalinden sonra, Irak polis gücü İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak yeniden yapılandırılmıştır. Irak Polis Gücü, İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan ve kanunların uygulanması sorumluluğu olarak faaliyetlerini sürdüren bir birimdir. Irak polisi, rejimin korunması, güvenlik devriyelerinin düzenlenmesi, suçluların yakalanması ve trafik akışının sağlanması gibi polis görevlerini yerine getirmektedir.²⁹³

Irak Polisi, Irak Polis Hizmeti, Federal Polis ve Destek Gücü olarak üç ayrı yapıdan oluşmaktadır. Irak Polis Hizmeti birimi ülke çapında asayiş sağlamaktan sorumlu iken, Federal Polis özel operasyonlardan sorumlu birimdir. Destek Güçleri ise sınır güvenliği, koruma hizmetleri ve hapisanelerin kontrolü gibi alanlarda faaliyet göstermektedir. Irak İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Irak polis gücü kapsamında

²⁹³ Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), SETA Yayınları XXVIII, 1. baskı, Pelin Ofset, Ankara, 2013, s. 180.

faaliyetlerini sürdüren bir istihbarat birimi de bulunmaktadır. Irak polisi hizmetleri sırasında temsil sorunu yaşamaktadır.²⁹⁴

Peşmerge kuvvetleri, Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY)'nde faaliyet gösteren resmi güvenlik gücü olarak bilinmektedir. KBY ordusu olarak da tanımlanmaktadır. Bu güç, 1920'lerden itibaren Irak'taki merkezi otoriteye karşı mücadele etmiştir. Molla Mustafa Barzani kontrolündeki Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)'nin milis ve gerilla gücü olarak oluşmuştur. Barzani, peşmerge kuvvetleriyle 1961 ve 1974 yıllarında Bağdat yönetimine karşı iki ayrı ayaklanmayı yönetmiştir.²⁹⁵

Irak Genel Kurmay Başkanlığı 2005 yılında Peşmerge kuvvetlerinin yeni Irak ordusu bünyesine katılacağını açıklamıştır. Ancak resmi olarak bu katılım sağlansa da KBY bu güçlerin kontrolünü elinde tutamamış, kurulan Peşmerge Bakanlığı ve KBY bünyesinde Genelkurmay Başkanlığı oluşturulmuş ve bu yapı da Peşmerge Bakanlığı'na bağlanmıştır. Peşmerge, ülkede güvenliğin sağlanması görevinin merkezi yönetim ve bölgesel yönetim arasında paylaşılmış olması nedeniyle çeşitli sorunlara da neden olmaktadır. Bağdat merkezi yönetimin kendisine tehdit olarak gördüğü Peşmerge güçlerinin sayısının azaltılması istenmektedir. Diyala gibi Araplar ve Kürtler arasında anlaşmazlık yaşanan bölgelerde Irak Ordusu ile peşmerge güçleri arasında sıcak çatışmaların yaşandığı bilinmektedir.²⁹⁶

Kürdistan Bölgesel Yönetimi içerisinde peşmerge dışında "Asayiş-Parastin-Zaniyari" adıyla faaliyetlerini sürdüren resmi güvenlik birimi de bulunmaktadır. KBY polisi olarak da tanımlanan bu kurum 1992 yılında kurulmuş, 1993 yılında etkin duruma gelmiştir. 2004 yılında Kürdistan Parlamentosu'nun çıkardığı yasa ile doğrudan KBY liderine bağlı olacak şekilde bir araya getirilmiştir. Birimin görevi, halkı korumak, güvenlik ve istikrarı sağlamak, terörizm, casusluk ve uyuşturucu ticaretiyle mücadele etmektir. Başkanı doğrudan KBY Başkanı tarafından belirlenmektedir. KBY yapısında istihbarat faaliyetleri yürüten güvenlik kurumları incelendiğinde "Parastin" ve "Zaniyari" adı verilen istihbarat teşkilatları vardır. Parastin'in başında Mesud Barzani'nin oğlu Mesrur Barzani, Zaniyari'nin başında ise Celal Talabani'nin oğlu Pavel Talabani bulunmaktadır. Bu iki

²⁹⁴ Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), SETA Yayınları XXVIII, 1. baskı, Pelin Ofset, Ankara, 2013, s. 181.

²⁹⁵ Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), SETA Yayınları XXVIII, 1. baskı, Pelin Ofset, Ankara, 2013, s. 185.

²⁹⁶ Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), SETA Yayınları XXVIII, 1. baskı, Pelin Ofset, Ankara, 2013, s. 185-186.

örgütün birleştirilmesi için muhalefet partisi Gorran'ın hem de uluslararası insan hakları örgütlerinin önerileri bulunmaktadır.²⁹⁷

Amerika ve Müttefiklerinin Irak'ı işgal etmelerinden sonra yaşanmaya başlayan ve günümüzde de çözülemeyen iç güvenlik sorunları konusunda devletin yeniden yapılandırılması ve gerekli önlemlerin alınmasındaki gecikmeler ile yetersizlikler nedeniyle Irak halkının günlük yaşam koşulları ve güvenlik sorunlarında da çözülemeyen konuların artmasına neden olmaktadır.²⁹⁸

Amerika'nın bazı müttefikleriyle birlikte Irak'a karşı 2003 yılında gerçekleştirdiği müdahale bu ülkedeki bütün dengeleri altüst etmiştir. Bu işgal sonrasında yaşanan çatışmalar, çoğu zaman mezhep savaşı ve iç savaş boyutuna ulaşmıştır. Amerika ve Müttefikleri kolay kazanılan savaş sonrasında Irak'ın iç güvenlik birimlerine düzen getirmek yerine görevlerine son vermeyi tercih etmişlerdir. Savaş sonrası güvenlik teşkilatının olmaması nedeniyle adi suçlar ve yağmalama olaylarında artış olmuştur. Savaş nedeniyle zarar gören ülke alt yapısının düzeltilmesi konusunda yaşanan gecikmeler, iklim özellikleri nedeniyle sıcak olan ülkede elektrik ve su kesintileri ile sağlık hizmetlerinde yaşanan sorunlar insanları saldırgan hale getirmiş iç güvenliğin sağlanması konusunda sıkıntılar artış göstermiştir. Yolsuzluk, kamu hizmetlerinin yetersizliği, işsizlik ve yaygın yoksulluk nedeniyle şikâyetler artmıştır. Çok zengin enerji kaynaklarına sahip olmasına karşın Irak'ın yoksulluk ve yolsuzluktan kurtulup iç güvenliğini sağlayabilmesi için düzgün işleyen bir devlet yapısını oluşturması gerekmektedir.

Son günlerde, işsizlikten, kamu hizmetlerinin yetersizliğinden ve yolsuzluklardan şikâyetçi olan ve çoğunluğu gençlerden oluşan Irak Halkı hükümeti protesto eden gösteriler yapmaktadır. Bu gösteriler daha çok Bağdat ve Şiiler'in yoğunlukta olduğu güney kentlerinde düzenlenmektedir.²⁹⁹

Irak'ta mevcut durumda iç güvenlik sorunlarına etkin çözümler bulunamamıştır. Yakın gelecekte Irak iç güvenlik gücünün oluşturulamaması durumunda Irak yönetimi sadece Bağdat ve yakın çevresini kontrol edebilecektir.

²⁹⁷Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), SETA Yayınları XXVIII, 1. baskı, Pelin Ofset, Ankara, 2013, s. 186-187.

²⁹⁸ Özcan, N.A., İşgal Sonrası Irak'ta Olanlar Sıradan Bir Güvenlik Sorunu mu?, Uluslararası İlişkiler: Akademik Dergi, cilt: 1, sayı: 1, 2004, s. 96-97.

²⁹⁹ <https://www.amerikaninsesi.com/a/irak-protesto-catisma-gosteri-sokaga-cikma-yasagi/5109323.html>. Erişim Tarihi: 10.11.2019.

2.2.3. Suudi Arabistan Krallığı'nın İç Güvenlik Yapısı

Çatışma ve devlet merkezli güvenlik anlayışı Suudi Arabistan'ın güvenlik anlayışının oluşmasını ve değişime uğramasını sağlamıştır. Suudi Arabistan'da güvenlik monarşi ve devlet istikrarının devamlılığına dayalı olarak sağlanmaya çalışılmaktadır. Suudi Arabistan'da olduğu gibi genellikle devletlerin güvenlik stratejileri siyasetle savunma arasında yer almakta ve zaman zaman bir tarafa eğilim gösterebilmektedir.³⁰⁰ Suudi Arabistan'da iç güvenlik normal polis gücü ile gizli ve dini polisler tarafından sağlanmaktadır.

İslami hükümlerle yönetilen Suudi Arabistan'da polis teşkilatı merkezden yönetilmektedir. Polis teşkilatı Kamu Güvenliği Departmanı adıyla 1950 yılında içişleri bakanlığına bağlı olarak oluşturulmuştur. Polis teşkilatı genel polis ve özel polis olmak üzere iki birimden oluşmaktadır. Genel polis, günlük emniyet işlemlerini yürütürken, özel polis ise adli emniyet işlemlerini ve terörle mücadeleyi, istihbarat ve organize suçlar gibi konuları yürütmektedir. Ülke, 14 emirlikten oluşmaktadır ve her bir emirlikte bir vali ve bunun altında da bir polis genel müdürü bulunmaktadır. Emirliklerdeki valiler Kamu Güvenliği Müsteşarına, müsteşar da İçişleri Bakanına bağlıdır. Polis teşkilatında “Mutava” şeklinde isimlendirilen 50 bin kişilik özel bir polis birliği de vardır. Birliğin görevi, Suudi halkının din kurallarına uygun yaşayıp yaşamadığının denetlenmesi, kadınların İslam'a aykırı giyimlerinin, araç kullanmalarının kontrolü ve müzikle ilgili ürünlerin alış verişinin engellenmesidir. Ülkede şehir hayatı çok yaygın ve karmaşık olmadığından toplumsal olaylar çok değildir. Bu nedenle toplumsal olayları kontrol birimine çok ihtiyaç duyulmaz. Ancak özellikle hac döneminde kalabalıkların kontrol edilebilmesi için kurulmuş özel bir güvenlik birimi de bulunmaktadır.³⁰¹

Beyaz Ordu adıyla bilinen “Suudi Arabistan Ulusal Muhafızları” (SANG) birimi, kraliyet ailesini korumaktan ve dış savunmadan sorumlu olup Savunma Bakanlığı'ndan ayrı bir kara gücüdür. 2018 yılından sonra kadınlar belirli güvenlik koşulları altında iç güvenlik hizmetlerinde askerlik yapmaktadırlar.³⁰²

2010 yılının son aylarına doğru Arap coğrafyasında yönetimlere karşı başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmaları ve gösteriler bölgedeki birçok Arap devletini, Tunus, Mısır, Yemen, Suriye, Bahreyn gibi ülkeleri doğrudan etkilemiş iktidar

³⁰⁰ Kurt, V., Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri, Stratejik Araştırmaları Serisi, 1. Baskı, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A:Ş., İstanbul, Ağustos 2018, s. 105-108.

³⁰¹ Delice, M., Polis Teşkilatlanmasının Farklı Ülkelerden Örneklerle Karşılaştırılması, Türk İdare Dergisi, Sayı: 481, 2015, s. 441-442.

³⁰² <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/sa.html>. Erişim Tarihi: 11.10.2019.

veya rejim değişimlerine neden olmuştur. Suudi Arabistan, Umman, Cezayir, Fas gibi devletler bu olaylardan daha az etkilenmiş, sadece muhalif gösteriler meydana gelmiştir. Arap Baharı etkilerinden dolayı Suudi Arabistan’da kitlesel muhalefet ortaya çıkmamış, çok küçük gösteriler görülmüş ancak genişlememiştir.

Suudi Arabistan’da Arap Baharı kapsamında ayaklanmalar yaşanmamış ve yakın gelecekte de bu yönde bir değişiklik beklenmemektedir. Ancak iç güvenliğin sağlanması ve güvenlik hattı kurulması kapsamında Çin, Japonya, Hindistan, Pakistan gibi ülkelerle silah ve güvenlik temelli anlaşmalar yapılmaktadır. Suudi güvenliği açısından ortaya çıkan en önemli tehdit, ülkenin uzun yıllardır rejim güvenliğini ve toprak bütünlüğünü garanti eden Amerika ile ilişkilerini yeterince geliştirememiş olmasıdır.

2.2.4. İsrail Devleti’nin İç Güvenlik Yapısı

İsrail’in iç güvenlik stratejisinin oluşumunda etkili olan bazı önemli tarihsel olaylar bulunmaktadır. İç güvenlik yapısının oluşumunda, devletin oluşum yılları, yaşanan büyük savaşlar, Oslo Barış süreci ve bu süreç sonrasında Arap Baharı ile yaşanan değişimler büyük etken olmuştur.³⁰³

İsrail Devleti iç güvenlik sisteminde İsrail Polis Teşkilatı görev yapmaktadır. Teşkilatın görevi, suçla karşı mücadele kapsamında yetkili makamlara kanunların uygulanmasında yardımcı olarak, trafik kurallarına uyulmasını temin ederek ve halkın emniyeti ve korunması için önleyici tedbirler alınması konusunda öncü olarak hayat kalitesinin sürdürülmesini sağlamaktır. İsrail polis teşkilatının diğer birimi seyyar görev kuvveti olan Hudut Polisidir. Bu kuvvet, iç güvenlik sorunlarıyla ilgilenir ve özel bir anti-terörizm birimine sahiptir. Terör olaylarının sıklığı ve tehditler nedeniyle kaygılı olan vatandaşlar kendi cemaatlerinin korunmasına etkin şekilde katılmayı istemişlerdir. İsrail’de 1974 yılında mahalle güvenliği için kurulan, yapısında komuta merkezleri, silahlı devriyeler ve eğitim programları bulunan gönüllü bir sivil muhafaza teşkilatı bulunmaktadır.³⁰⁴

İsrail iç güvenlik stratejisinde önemli olan bazı ilkeler bulunmaktadır. Bunlar; caydırıcılık, erken uyarı, savunma, kararlılık ve başarıdır. İsrail caydırıcılık ilkesini askeri gücünü her an hazır halde tutarak sağlamaktadır. İsrail kuruluş yıllarından itibaren yakın temas dayalı cezalandırma yoluyla caydırıcılık özelliğini korumuştur. Daha sonra geliştirdiği füze ve hava gücüyle uzak mesafeden orantısız güç uygulayan bir saldırı tarzı

³⁰³ Kurt, V., Ortadoğu’da Ulusal Güvenlik Stratejileri, Stratejik Araştırmaları Serisi, 1. Baskı, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A:Ş., Ağustos 2018, İstanbul, s. 63.

³⁰⁴ İsrail Hakkında Gerçekler, İsrail Enformasyon Merkezi, Baskı: Keter Pres, İsrail, 2008, s.86.

uygulamıştır. İsrail'in konvansiyonel silah sistemlerine dayalı genel caydırıcılığı tam olarak uygularken, nükleer silahlar konusunda belirsizlik siyaseti izlemesi nedeniyle caydırıcılığını tam olarak sağlayamamıştır. İsrail bireysel terör saldırılarının caydırılmasında daha fazla zorlanmaktadır. Buna karşın Hizbullah ve Hamas gibi adresi belli olan güçlere karşı caydırıcılığını daha kolay sağlamaktadır. İsrail ilk kurulduğu yıllardan itibaren, hem stratejik hem de taktik düzeyde düşmanın kendisini saldıramama niyeti ve yeteneklerinin istihbarat ile takip edilmesine dayanan erken uyarı ilkesine büyük önem vermektedir. Küçük bir ülke olmasına rağmen İsrail'in bölgedeki tehditleri gözetleyecek ve değerlendirebilecek insan ve teknik kaynağı yeterlidir. Her ülkenin topraklarını ve insanlarını olağanüstü durumlarda korumak üzere sivil savunma hazırlıkları bulunmaktadır. İsrail de kuruluş yıllarından beri uyguladığı bir pasif sivil savunmasını sürekli olarak etkin tutmuştur. Caydırıcılık ve erken uyarının dışında, hızlı karar alıp kesin askeri başarı kazanma ve zafer sonrasında şartların İsrail tarafından belirlendiği bir ateşkes veya siyasi çözüme düşmanı zorlamak, kararlılık ve başarı kapsamında İsrail güvenlik sisteminin önemli ilkeleridir.³⁰⁵

Devletlerin kültür ve kurumsal yapıları güvenlik politikalarının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam Dinleri için kutsal anlamı olan bir bölgede kurulmuş olan İsrail devletinin güvenlik kaygıları ve politik hassasiyetleri çeşitlilik göstermektedir. Güvenlik kavramı İsrail'in idealleri ve kurumları ile kendini gösteren ve dış politika, ekonomi ve sosyal politikaların oluşum sürecinde de en belirleyici etken olmuştur. Filistin topraklarında, 1948 yılında kurulan İsrail, Arap komşuları ve Filistinli yerel halkla çatışma durumu sürekli olarak devam etmektedir. İsrail Arap komşularıyla 1948, 1967 ve 1973 yıllarında üç büyük savaş yaşamıştır. İsrail Filistinlilerin ayaklanmalarını kanlı şekilde bastırmıştır. Gazze Şeridi'ni de 2006'dan beri işgal altında tutmaktadır.

Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Golan Tepelerini 1967'den bu yana işgal altında tutan İsrail, buralarda Yahudi yerleşim birimlerini sürekli genişletmektedir. İsrail, en büyük müttefiki ABD'nin desteğiyle nükleer güce ve gelişmiş silahlara sahip durumdadır. İsrail vatandaşı yaklaşık iki milyon Filistinli Arap ve iki milyonu bulan aşırı dinci Yahudilerin toplum yaşamına uyumu, Etiyopyalı Yahudilere yönelik ırkçılık, farklı ülkelerden gelen Yahudiler arasındaki uyum problemleri gibi konular İsrail'in önemli toplumsal iç güvenlik sorunlarının devam etmesine neden olmaktadır. Kurulduğu günden bu yana güvenliğine karşı ciddi tehditler barındıran İsrail'in tarihi boyunca herhangi bir ulusal güvenlik belgesinin bulunmadığı da bilinmektedir. İsrail'in her ne kadar açıklanmış bir güvenlik

³⁰⁵ Kurt, V., Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri, Stratejik Araştırmaları Serisi, 1. Baskı, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A:Ş., Ağustos 2018, İstanbul, s. 67-85.

politikası olmasa da geçmiş uygulamalara bakıldığında önemli ilkelerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan en önemlisi donanım açısından yerli ve üstün eğitim, teknoloji ve istihbarat gücü olan İsrail'in caydırıcılık kavramıdır. Ayrıca belirsizlik politikası ile ortaya çıkan öngörülememe halinin de caydırıcılığına önemli bir psikolojik destek verdiği görülmektedir.

2.2.5. Mısır Arap Cumhuriyeti'nin İç Güvenlik Yapısı

Mısır'da iç güvenlik, İçişleri Bakanlığına bağlı, Ulusal Muhafız, Sınır Muhafız Kuvvetleri, Merkezi Güvenlik Kuvvetleri ve Polis teşkilatı birimleri tarafından sağlanmaktadır.³⁰⁶

Mısır için ulusal güvenlik, iç savaşa yönelik yaklaşımını şekillendiren öncelikli konular bulunmaktadır. Öncelikle ulusal güvenlik ile rejim güvenliğinin kesiştiği alanda, demokrasiye yönelmiş, kurumsallaşmış ve sürdürülebilir bir halk devrimi örneğinin var olması istenmemektedir. Batı komşusu olan Libya'da devam eden çatışma ortamı, Mısır'ın iç güvenliğine yönelik büyük risk ve tehdit taşımaktadır. 2014 yılında Mısır-Libya sınırındaki bir denetim noktasına yönelik saldırıda 22 Mısır sınır muhafızı hayatını kaybetmiştir. Bu saldırıdan sonra, iç güvenlik yapısının önemi giderek artmaya başlamıştır. Mısır iç güvenliğini doğrudan ilgilendiren diğer bir konu da Libya'daki IŞİD terör örgütünün varlığıdır. Ülkedeki kamu düzeninde yaşanan sorunlar nedeniyle IŞİD'in başta Sirte ve Bingazi olmak üzere Libya topraklarında örgütlenmesi kolaylaşmıştır. Bu süreçte terör örgütü, Libya içerisinde Mısır vatandaşlarına karşı eylemler de gerçekleştirmiştir. Mısır'ın iç güvenliğine yönelik durumunu şekillendiren üçüncü bir etken ise, devrimden sonra Libya iç politikasında ortaya çıkan ve siyasi güç olan Müslüman Kardeşler Hareketidir.³⁰⁷

2.3. Orta Doğu Ülkelerinin Uluslararası Alandaki Askeri Faaliyetleri

Ortadoğu'da ülkelerinin birçok ordusu yeni kurulduğu için genellikle komşu ülkelerin askeri yapıları, silahları ve teçhizatlarının esas alındığı görülmektedir. Ortadoğu devletlerinin askeri kuvvetleri genellikle milli bir nitelik taşır. Bu kuvvetler ülkelerin tarihi, ekonomik ve muhtemel tehditleri göz önüne tutularak kurulmuşlardır. Ortadoğu'nun askeri gücünü silahlı kuvvetler, sosyal, kültürel güç, savunma sanayi, coğrafya, ittifaklar ve askeri stratejik faktörler gibi birçok unsur belirlemektedir. Ortadoğu ülkelerinin ordularının asker sayısı nüfuslarına oranla daha fazladır. Ortadoğu coğrafyası esas alındığında, coğrafi

³⁰⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/eg.html>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

³⁰⁷ <https://www.independentturkish.com/node/72411/türkiyeden-sesler/mısır-ve-libya-iç-savaşı-çıkarlar-ve-çıkamazlar>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

özellik, silahlı kuvvetlerin hem yapısını hem de kullanılmasını etkilemektedir. Bölgenin büyük bir bölümü sıcak iklim ve çöl karakterine sahip olduğundan zırhlı ve motorlu birlikler silahlı kuvvetler çoğunluğu oluşturmaktadır. Ortadoğu ülkelerinin sahip olduğu ordular, ölçek, donanım, eğitim ve sevk açısından farklılıklar göstermektedir. Orduların bazıları ülke sınırlarını savunabilecek şekilde donatılmıştır, birkaç ülkenin ordusu dışa yönelik askeri harekât yapabilme yeteneğine sahiptir. Ortadoğu'da mevcut devletler homojen bir yapıya sahip olmadıklarından bazen kendi aralarında bazen dış devletlerle ittifaklar yaparak varlıklarını güvence altına alma girişimlerinde bulunmaktadırlar. Bu ittifakların, askeri ve siyasi yönleri olduğu gibi ekonomik yönleri de bulunmaktadır.³⁰⁸

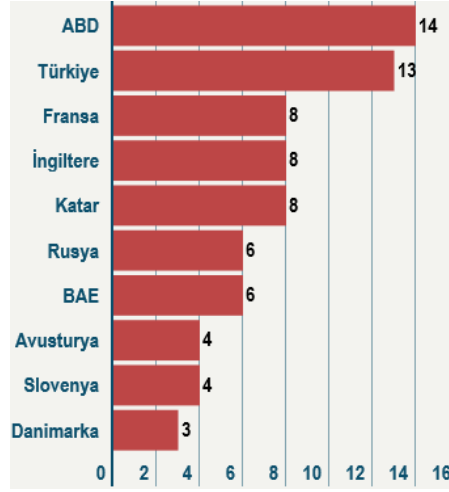
Günümüzde Orta Doğu devletlerinin gerek kendi kaynaklarını kullanarak, gerekse ittifaklar içinde yardımlaşma yollarından yararlanarak güvenliklerini gerçekleştirmeleri süregelen çabalar arasındadır. Silahlı Kuvvetlerin silah ihtiyaçlarını sağlamakla birlikte, bu silahların teknik ve taktik yönden kullanılması, silahı sağlayan ülkelerle, silahı kullanan ülke arasında yardımlaşmayı gerektirmektedir. Yardım alan ülkelerin orduları, eğitim ve donanım veren ülkelere bağımlıdır. Bu yardımlar, yardım veren ülkenin bölgedeki stratejik hedefleri için de ucuz yardımcı birliklerin sağlanmasına, silahlanma alanında yoğunlaşan ilişkiler sayesinde bu ülkelerin bölgedeki hâkimiyetlerini artırırken, bu yardımlar sayesinde de askeri otoriter rejimlerin ve geleneksel monarşilerin varlığının devam etmesi sağlanmış olacaktır.³⁰⁹

Orta Doğu ülkelerinden çalışmada değerlendiren, İran, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır Devletlerinin yurtdışında operasyonel asker gücü konuşlandırma görevlerinde diğer ülkelere oranla daha az yer aldığı görülmektedir. Dünya devletlerinin yurt dışındaki operasyonel asker gücü oranları Şekil-11'dedir. Orta Doğu Ülkesi olan Türkiye ve Katar sıralamada yer alabilen Orta Doğu ülkelerindedir.³¹⁰

³⁰⁸ Perçin, M., Ortadoğu'da Savunma Harcamaları ve Askeri Güç Değişimi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

³⁰⁹ Perçin, M., Ortadoğu'da Savunma Harcamaları ve Askeri Güç Değişimi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

³¹⁰ <https://tr.euronews.com/2017/11/21/abd-den-sonra-yurtdisinda-en-fazla-asker-konuslandiran-ulke-turkiye-oldu>. Erişim Tarihi: 17.10.2019.

Şekil 11: Dünya devletlerinin yurt dışındaki operasyonel asker gücü oranları.³¹¹

İran, devlet dışı güçleri etkin bir şekilde kullanmaktadır. Suriye’de rejimin korunması yönünde müdahalede bulunmaktadır. Ancak vekâlet savaşları stratejisi ile başta Afganistan ve Irak’ta olmak üzere dünyanın Şii nüfusunun yoğun olduğu bölgelerdeki Şii milislerini kullanmıştır. İran kendi topraklarında yaşayan Afgan sığınmacılar ve Şii nüfusuna sahip diğer ülkelerden oluşturduğu Şii milisleri, Kudüs Gücü komutasında örgütlemiştir. Bu güçleri Suriye’ye göndererek rejim yanında yer almış ve iç savaşın gelişimini Suriye yönetimi lehine etkilemiştir. İran tarafından yapılan bu vekâlet savaşı stratejisi ile Esad rejiminin süresi uzarken, Suriye İran’a daha bağımlı hale gelmiştir.³¹²

Irak’ın 2003 yılında Amerika ve Müttefikleri tarafından işgal edilmesinin sonrasında kurulan yeni Irak Ordusu özellikle iç güvenliğe yönelik olarak yapılandırılmış, ancak ordusu ülkenin tamamını savunamamakta ve Şii-Sünni ayrımından dolayı ülkenin tümünü kontrol edememektedir. Silah, eğitim ve her türlü desteğini Amerika ve İran’dan alan Irak sınır dışı uluslararası askeri görevlerde bulunamamaktadır.

Suudi Arabistan, Arap Baharı rüzgârını önleyebilmek için Bahreyn’e askeri ve mali destek vermiştir.³¹³ Suudi Arabistan ayrıca, Akdeniz ile Hint Okyanusunu birbirine bağlayan Kızıldeniz-Aden Körfezi bölgesinin geçiş noktası Babül Mendep Boğazı’nda yer alan, halkın % 95’i Müslüman olan Arap ülkesi Cibuti’de, halen Fransa, ABD, İtalya, Japonya ve Çin’in askeri üslerinin bulunduğu bu Doğu Afrika ülkesinde bu üslere ilave olarak yakın zamanda bir üs açmayı planlamaktadır.³¹⁴

³¹¹ <https://tr.euronews.com/2017/11/21/abd-den-sonra-yurtdisinda-en-fazla-asker-konuslandiran-ulke-turkiye-oldu>. Erişim Tarihi: 17.10.2019.

³¹² <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suriye-de-iran-in-sii-milisleri/1089525>. Erişim Tarihi: 19.10.2019.

³¹³ Gökçe, E.U., Suudi Arabistan’da Arap Baharını Engelleyen İç Dinamikler, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yıl: 2, sayı: 2, 2016, s. 68.

³¹⁴ <https://www.bik.gov.tr/turkiyeyi-elestirenler-bolgemizde-ne-yapiyor/>. Erişim Tarihi: 20.10.2019.

İran tehlikesi nedeniyle İsrail ve Suudi Arabistan Yönetimleri arasında askeri alanda yakınlaşmalar olmaktadır. İsrail ve Suudi Arabistan arasında sürdürülen gizli görüşmeler ve toplantılarda İsrail'in, Suudi Arabistan'da bir hava üssü kurulması için anlaştığı, bu anlaşmanın da Suudi Arabistan'a destek veren Arap ülkeleri ile İsrail arasında yeni gelişmelere neden olabileceği düşünülmektedir. Kurulması planlanan üssün Prens Sultan bin Abdül Aziz Bölgesel Havalimanı yakınlarında, Tabuk şehrine yaklaşık iki kilometre mesafede olduğu bilinmektedir.³¹⁵

Mısır Silahlı Kuvvetleri unsurları ülkenin milli güvenliğini sağlamak için sınır dışı görevler üstlenmektedir. Bu kapsamda, Basra Körfezi, Kızıldeniz ve Babu'l Mendeb'te görev yapan birlikleri görev yapmaktadır.³¹⁶

³¹⁵ <https://www.timeturk.com/israil-suudi-arabistan-topraklarinda-askeri-hava-ussu-kuruyor/haber-1113450>. Erişim Tarihi: 20.10.2019.

³¹⁶ <https://www.timeturk.com/misir-ordusu-sinir-disi-gorevi-uzatti/haber-112240>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTA DOĞU'DA SAVUNMA HARCAMALARI VE SİLAHLANMA YARIŞI

3.1. Orta Doğu Ülkelerinin Savunma Harcamaları

Ülkelerin savunma harcamaları genellikle toplam kamu harcamaları içinde çok yüksek düzeydedir. Savunma harcamaları, eğitim ve sağlık harcamalarına göre daha fazla bir orana sahiptir.³¹⁷

Savunma harcamaları, ülkelerin iç ve dış güvenliklerini sağlamak için milli gelirlerinden yaptıkları harcamaları kapsamaktadır. Savunma için kullanılan araç ve gereçlerin üretilmesi ve satın alınması, araştırma ve geliştirilmeleri için yapılan harcamalar, savunma harcamalarının en önemli kısmını oluşturmaktadır.³¹⁸

Dünya'da soğuk savaş dönemlerinin sona ermesine karşın savunma hizmetlerine verilen önem her dönemde yerini korumaktadır. Ülkeler savunmaları için önemli harcamalar yapmaya devam etmektedir. Ülkelerin genel harcamaları dikkate alındığında, savunma harcamaları önemli bir oranda yer almaktadır. Savunma harcamalarında politik, stratejik, fiziksel, kültürel ve ahlaki etkilerin olduğu bilinmektedir. Bu nedenle savunma harcamalarının tam olarak sağlıklı analizini yapmak güçleşmiştir. Savunma harcamaları, ülke ekonomisi ve savunma güvenliğinin sağlanabilmesi amacıyla hükümetlerin mali stratejilerinin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Savunma harcamaları, ulusal finans kaynaklarından sağlandığı için savunma harcamalarına ayrılacak olan kısım, ülkelerin ulusal finans koşulları ile sınırlı kalmaktadır.³¹⁹

Günümüzde savunma kavramı tüm ülkeler için büyük önem taşımaktadır. Savunma harcamaları ile ilgili analizlerde karşılaşılan güçlüklerden en önemlisi tanımlanabilme zorluklarıdır. Çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan değişik savunma harcamaları tanımları bulunmaktadır ancak bu farklılıklar özellikle uluslararası düzeyde karşılaştırma yapabilmeyi zorlaştırmaktadır.³²⁰

³¹⁷ Giray, F., Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt: 5, sayı: 1, 2004, s.182.

³¹⁸ Şişman, D., Küreselleşme, Kriz ve Savunma Sanayi, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt: 39, sayı: 1, Haziran 2017, s. 224.

³¹⁹ Yıldız, B., Akbulut, Yıldız, G., Ortadoğu Ülkelerinde Askeri Harcamalar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bootstrap Panel Granger Nedensellik Analizi, Sayıştay Dergisi, sayı: 112, Ocak- Mart 2019, s. 54.

³²⁰ Giray, F., Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt: 5, sayı: 1, 2004, s. 196.

Savunma harcamalarının planlanması, birbiriyle bağlantılı, iki kavrama dayalı olarak gelişmektedir. İlki dış politikadır. Ülkenin dünya görüşü ve değerleri ile dış politikası bir arada gelişir. Daha sonra dış politikanın belirlenmesindeki strateji ve uygun askerî güç plânları yapılmaktadır. Belirlenen savunma harcamaları için gerekli olan savunma bütçesinin durumu değerlendirilmektedir. Diğer kavram ise iç politika yaklaşımıdır. Ulusal gelişme hedefleri ve gerekli olan kaynaklar belirlenmekte ve savunma hedeflerine en uygun olan uygulanmaktadır.³²¹

Dünyanın 1990-2014 döneminde yaptığı askeri harcamalara ilişkin bilgiler Tablo-1’de yer almaktadır. Dünya genelinde 1990 yılından 2000 yılına gelindiğinde askeri harcamalarda azalma olduğu, 2000 yılından itibaren ise bölge düzeyinde ve dünya genelinde önemli bir artış olmuştur. 2014 yılında dünya genelinde 1.7 trilyon dolarlık askeri harcama yapıldığı görülmektedir. Tablo-1 incelendiğinde; 2014 yılında Afrika’da 41.3 milyar dolar, Amerika’da 706.1 milyar dolar, Asya ve Okyanusya’da 427.3 milyar dolar ve Avrupa’da 390.4 milyar dolar savunma harcaması yapıldığı bilinmektedir.³²²

Tablo 1
Dünyanın 1990-2014 döneminde yaptığı askeri harcamalar³²³

Bölgeler	1990	Pay (%)	2000	Pay (%)	2014	Pay (%)
Afrika	15.5	1.03	17.2	1.51	41.3	2.36
Kuzey Afrika	3.5	0.23	4.9	0.42	18.0	1.03
Sahra Altı Afrika	12.0	0.79	12.3	1.08	23.3	1.33
Amerika	610.7	40.63	475.7	42.03	706.1	40.44
Orta Amerika ve Karayipler	4.1	0.27	5.4	0.48	10.2	0.58
Kuzey Amerika	574.0	38.18	429.4	37.94	627.8	35.95
Güney Amerika	32.6	2.17	40.9	3.61	68.1	3.90
Asya ve Okyanusya	152.3	10.13	198.3	17.52	427.3	24.47
Merkez ve Güney Asya	24.8	1.64	36.1	3.19	67.2	3.84
Doğu Asya	93.1	6.19	122.2	10.79	293.1	16.79
Güney-Doğu Asya	17.5	1.16	20.9	1.85	38.7	2.21
Okyanusya	16.9	1.12	19.1	1.68	28.2	1.61
Avrupa	628.8	41.83	342.0	30.22	390.4	22.36
Merkez Avrupa	28.1	1.87	19.8	1.75	22.3	1.27
Doğu Avrupa	269.5	17.93	31.4	2.77	94.1	5.38
Batı Avrupa	331.1	22.02	290.7	25.68	274.1	15.69
Orta Doğu	95.7	6.36	98.4	8.69	180.7	10.35
Dünya	1503.0	100	1131.6	100	1745.8	100
Not: Tabloda yer alan veriler, 2014 yılı sabit fiyatlarıyla milyar \$ cinsinden verilmiştir. Pay sütununda yer alan yüzdelik değerler yazarlar tarafından hesaplanmıştır.						

³²¹ Sümer, K.K., Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisinin İncelenmesi, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 2005, s. 84.

³²² Yıldız, B., Akbulut, Yıldız, G., Ortadoğu Ülkelerinde Askeri Harcamalar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bootstrap Panel Granger Nedensellik Analizi, Sayıştay Dergisi, sayı: 112, Ocak- Mart 2019, s. 56.

³²³ Yıldız, B., Akbulut, Yıldız, G., Ortadoğu Ülkelerinde Askeri Harcamalar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bootstrap Panel Granger Nedensellik Analizi, Sayıştay Dergisi, sayı: 112, Ocak- Mart 2019, s. 56.

Tezin bu kısmında Orta Doğu ülkelerinden, İran, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır'a ait olan savunma harcamaları incelenerek değerlendirilecektir.

3.1.1. İran İslam Cumhuriyeti'nin Savunma Harcamaları

İran 1970'lerde gerek iç, gerekse dış kaynaklı birçok olumsuz durumun etkisinde kalmıştır. 1979 devrimi ve Irak savaşı, işgücü ve sermaye kayıpları yaratmıştır. Askeri harcamaların ve ekonominin dışa açıklığı ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemiş ancak İran'ın nükleer silah üretme çabaları nedeniyle ekonomik ambargo ve yaptırımlara maruz kaldığı bilinmektedir. Gerek savaş, gerekse olası dış tehditler savunma harcamalarına daha fazla kaynak ayırma zorunluluğu oluşturmuştur. Bunun yanı sıra savaş sanayi için yapılan harcamaların ekonomide dinamiklik kazandırdığı ve büyümeyi etkilediği görüşü de bulunmaktadır.³²⁴ İran'ın 2018-2019 yıllarında yaptığı savunma harcamalarının 20 milyar doları bulduğu bilinmektedir. İran'ın toplam bütçesinin 260 milyar dolar olduğu düşünülürse, yıllık askeri harcamaların genel bütçenin yaklaşık yüzde 7.5'ini oluşturmaktadır. İran'ın savunma harcamalarının hesaplanmasını zorlaştıran bir diğer faktör de ülkenin askeri güç olarak işlev görebilecek düzensiz birliklere sahip olmasıdır. Son dönem savunma bütçesinde, yakın dönemde İran'da görülen protesto olaylarının bastırılmasında yerel güçlere verilen kaynaklar yüzde 84 oranında artırılmıştır. Devrim Muhafızları ayrıca kanun gereği tüm ülkenin savunma bütçesinin üçte birini almaktadır. Bu yıl yaklaşık 6.4 milyar dolarlık bir kaynak Devrim Muhafızları'nın kullanımına verilmiştir.³²⁵

İran, 1994-2018 yılları arasında en yüksek savunma harcamasını 2006 yılında yapmıştır. 2012-2013 yıllarında Avrupa Birliği'nin yaptırımları nedeniyle askeri harcamalarında düşüş yaşanmıştır. Amerika ve Avrupa Birliği'nin yaptırımları kısmen kaldırmasından sonra 2015-2017 yılları arasında İran ekonomisinde yaşanan düzelme savunma harcamalarının artmasına neden olmuştur. Ancak 2018 yılında ekonomisindeki sorunlar nedeniyle savunma harcamalarında düşüş yaşamıştır. Silah alımı 1994-2018 yılları arasında düşüş göstermiştir. Uluslararası ambargolar ve ekonomik sıkıntılar bu düşüşün nedeni olmuştur. İran balistik füze, seyir füzesi, insansız hava araçları gibi askeri malzemeleri üretme ve geliştirme yeteneğine sahiptir. 2014-2018 yıllarında silah alımının tamamına yakını Rusya'dan gerçekleştirmiştir. Diğer ihtiyaçlarını Çin'den karşılamıştır. Rusya'dan 2016 yılında alınan S-300 hava savunma sistemleri en önemli savunma

³²⁴ Yurttaçıkılmaz, Z.Ç., Aali, A., Emsen, Ö.S., Askeri Harcamalar Ve Ambargonun Ekonomik Büyümeye Etkileri: İran Üzerine Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt: 26, sayı: 2, 2012, s. 187-188.

³²⁵ <https://www.mepanews.com/iranin-savunma-harcamaları-sahin-kanadin-beklentilerini-dahi-asti-22394h.htm>. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

harcamalarının başında gelmiştir. Savunma harcamaları GSYİH'sinin yüzde 2,5'ini askeri harcamaların oluşturduğu İran, dünya sıralamasında 25'inci sırada yer almaktadır.³²⁶

İran'ın savunma harcamalarında en büyük bölümü Suriye başta olmak üzere İran'ın bölgedeki askeri operasyonlarında yer alan Devrim Muhafızları oluşturmaktadır. Genel bütçeden 2013 yılında 3,3 milyar, 2014'te 5 milyar dolar, 2015'te ise 6,1 milyar dolar ayrılmıştır. 2016 bütçesinde 4,5 milyar dolara düşürülmüş ancak ordu ve savunma bakanlığının bütçesi artırılmıştır. 2017 bütçesinde ayrılan kaynak 53 artışla 6,9 milyar dolara yükseltilmiştir. 2019 yılında yapılan savunma harcamaları bütçesinde genel anlamda azalma görülürken Devrim Muhafızları bütçesinde artış gözlenmiştir.^{327, 328, 329}

Ülkelerin savunma harcamaları tam olarak kamuya ait olan ve üretilmesi uygun görülen hizmetlerdir. Bu hizmetlerin mali kaynak yönünden önemli düzeyde harcamalar gerektirmesi nedeniyle bütçe üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Ülke kaynaklarının en etkin şekilde kullanılması gerektiğinden barış dönemlerinde savunma için ayrılan kaynaklar üzerinde baskı oluşturmaktadır. Savunma güvenliğinin sağlanması gereken durumlarda harcanması gereken kaynakların durumu oldukça yüksek seviyelerdedir. Devletlerin savunma harcamaları için ihtiyaç duyacağı yeterli düzeyde kaynağın belirlenmesi zordur.

İran ekonomik ve siyasi ambargolar karşısında baskı altında olması nedeniyle silahlanma konusunda istediği düzeye ulaşamamıştır. İran savunma alanında elde edeceği kazanımlarla dış politikasındaki hareket tarzında güçlenecek ve bölgedeki siyasi ortamın değişerek sertleşmesine neden olabilecektir.

Siyaset, ekonomi ve sosyal alanlarda meydana gelen olumsuzluklara karşın Hükümetle Devrim Muhafızları arasında dış politikada eş güdümlü hareket etmeleri dikkat çekmektedir. Nükleer anlaşmalar ve yaptırımlardan dolayı zorlanan İran ekonomisini iyileştirmeye yönelen İran Hükümeti, Devrim Muhafızları'nın Suriye başta olmak üzere bölgesel politikalarındaki etkilerine karşı hareket etmemiştir.

3.1.2. Irak Cumhuriyeti'nin Savunma Harcamaları

Ülkelerin savunma harcamalarındaki artış hızı bazı dönemlerde azalmasına karşın, dünyanın birçok yerinde oldukça yüksek düzeydedir. Savunma harcamalarıyla ilgili

³²⁶ <https://t24.com.tr/haber/korfez-ulkelerinin-askeri-harcamaları-artiyor,823569>. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

³²⁷ <http://ssdergilik.com/tr/HaberDergilik/iran-Suudi-Arabistan-BAE-ve-Katar-in-askeri-harcamaları-onemli-olcude-artti>. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

³²⁸ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranin-2019-butcesinde-devrim-muhafizlarinin-payi-dikkati-cekiliyor/1351758>. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

³²⁹ https://www.ntv.com.tr/dunya/guney-korede-devlet-baskani-park-azledildi,MIxGRS__0EG4ioLciA33Cw?_ref=infinite. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

yapılan araştırmalarda savunma harcamalarının tanımı ve veri toplama zorluğu en önemli sorunu oluşturmaktadır. 1980-1998 yılları arasında Ortadoğu, Güney Asya ve Kuzey Afrika'da savunma harcamalarında önemli düzeyde azalmalar olmuştur. Bu gelişmede hükümetlerin, kamu harcama önceliklerini yeniden düzenlemeye zorlayan mali sınırlamalar etkili olmuştur. Bu dönemde Amerika, Rusya, Çin, Avrupa Birliği ülkeleri, Hindistan, Pakistan, İsrail, Suriye, İran ve Irak gibi ülkelerde savunma harcamalarında önemli düzeylere ulaşıldığı görölmektedir.³³⁰

Irak 2018 yılında savunma bütçesini iki kat arttırmıştır. 2018 yılı bütçe tasarısında Kürdistan Bölgesi'ne ayrılan bütçe payını % 5 azaltırken savunma bütçesini iki kat arttırmıştır. Irak hükümeti 2018 yılı bütçesinde savunma harcamaları için 1 milyar 213 milyon dolar bütçe ayırmıştır. Geçtiğimiz yıl Şii Haşdi Şabi milisleri Irak Parlamentosu tarafından resmi olarak Irak Güvenlik Güçleri olarak tanınmıştır. Anayasaya göre Irak Güvenlik Güçleri'nin bir parçası olan Peşmerge Güçleri'ne ise 2013 tarihinden beri Irak hükümeti tarafından bütçe ödenmektedir.³³¹ Irak 2013-2017 yılları arasında en çok savunma sanayii ürünü ithalatı yapan on ülke arasında yer almıştır.³³²

3.1.3. Suudi Arabistan Krallığı'nın Savunma Harcamaları

Savunma ve güvenlik ihtiyacı insanlık tarihi boyunca önemini her dönemde korumuştur. Savunma alanında ve teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler 20. yüzyıldan itibaren toplumların ve devletlerin daha fazla ilgisini çekmeye başlamıştır. Bir güvenlik zorunluğu olan silahlanma: sınırlanamayan dinamik bir olgu olarak önemini giderek attırmıştır. Silah teknolojisindeki gelişmeler, bir süre öncesine kadar bir devletin güvenlik ihtiyacı için yeterli iken; günümüzde güvenlik ihtiyaçlarını yeterince karşılayamaz duruma gelebilmektedir. Bu nedenle ülkeler güvenliklerini sürekli olarak garanti altına alabilmek için tek bir silah sistemiyle uzunca bir dönem geçirmeyi yeterli görmeyip, sürekli olarak sistemlerini yenilemekte veya yenileri edinmeye çalışmaktadır.³³³

Kuveyt'in Irak tarafından 1990'lı yıllarda işgal edilmesinden sonra Kuveyt Emiri'nin Suudi Arabistan'a sığınması, Suudi Arabistan'ın Irak'tan önemli düzeyde bir tehdit algılamasına neden olmuş ve Suudi Arabistan'ın savunma harcamalarında artış getirmiştir. Petrol Suudi Arabistan ekonomisinin ana gelir kaynağıdır, toplam gelirlerinin %75'ini oluşturmaktadır ve devlet harcamalarını doğrudan etkilemektedir. Suudi Arabistan

³³⁰ Giray, F., Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt: 5, sayı: 1, 2004, s.182.

³³¹ www.basnews.com/index.php/tr/news/iraq/398072. Erişim Tarihi: 24.10.2019.

³³² Kütükseyhan, Y., Savunma Sanayi Sektör Meclisi 2017 Yıllık Raporu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2017, s. 32.

³³³ Akçapa, M., Suudi Arabistan'ın Savunma Harcamaları ve Silahlanma Faaliyetleri, V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II, 2016, s. 137.

büyük miktarlarda savunma harcamaları yapmaktadır ve çok sayıda askeri malzeme satın almaktadır. Petrol fiyatlarının 1990'lı yılların sonlarında düşmesi nedeniyle savunma bütçesi bir miktar düşürülmüştür. Petrol gelirlerindeki azalmasının dışında Altıncı Kalkınma Planı (1995-1999) kapsamında stratejik planlarda insan kaynaklarına yönelmesi, savunma harcamalarındaki azalmanın bir diğer nedeni olarak etkilemiştir.³³⁴

Suudi Arabistan petrolün getirdiği gelire bölgede etkin bir rol alabilmek için silahlanma yarışında Orta Doğu'nun ilk, dünyanın ise üst sıralarında yerini almıştır. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) verilerine göre, 2011-2014 yılları arasında yaklaşık 6 milyar dolarlık silah alımı ile Suudi Arabistan Hindistan'dan sonra ikinci büyük alıcı olmuştur.³³⁵

Suudi Arabistan, 2018 yılında yaklaşık 67,6 milyar dolarlık askeri harcama gerçekleştirmiştir. Suudi Arabistan askeri harcamalar sıralamasında dünyanın 3'üncü, Körfez'in ise en fazla askeri harcama yapan ülkesi olmuştur. Askeri harcamaları, 1996-1998 döneminde yüzde 57, 2003-2007 yıllarında yüzde 76 ve 2011-2015 yıllarında yüzde 63 oranında artmıştır. Ülke ekonomisinin ana kaynağı olan petrol fiyatında 2014'te yaşanan düşüş Suudi Arabistan askeri harcamalarına da yansımıştır. 2014-2016 yıllarında askeri giderlerinde yüzde 28 azalma görülmüştür. 2018 yılında Suudi Arabistan'ın askeri harcamaları GSYİH'nin % 8,8'ini kapsamaktadır. Askeri harcaması 2009-2013 döneminde % 192 artan Suudi Arabistan, 2014-2018 yıllarında dünyada en fazla silah alan ülke, en fazla silah aldığı ülke ise Amerika ve İngiltere olmuştur. Ayrıca Çin ve Rusya da son yıllarda Suudi Arabistan'a silah satma çabalarını artırmıştır.³³⁶

3.1.4. İsrail Devleti'nin Savunma Harcamaları

Devletlerin savunma harcamalarını belirlerken serbest hareket etmeleri nedeniyle savunma harcamaları kalemleri farklılık göstermektedir. Bir ülkede savunma harcamaları içinde önemli yeri olan bir bütçe kalemi, başka bir ülkede farklı bütçe kalemleri için olabilmektedir.³³⁷

Ar-Ge çalışmalarına yüksek miktarlarda bütçe ayıran İsrail; elektro-optik, hava füze ve tank füzeleri, komuta kontrol sistemleri, insansız hava araçları, elektronik harp

³³⁴ Akçapa, M., Suudi Arabistan'ın Savunma Harcamaları ve Silahlanma Faaliyetleri, V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II, 2016, s. 139-140.

³³⁵ Akçapa, M., Suudi Arabistan'ın Savunma Harcamaları ve Silahlanma Faaliyetleri, V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II, 2016, s. 138.

³³⁶ <http://ssdergilik.com/tr/HaberDergilik/iran-Suudi-Arabistan-BAE-ve-Katar-in-askeri-harcamaları-onemli-olcude-artti>. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

³³⁷ Taş, S., Örnek, İ., Aksoğan, G., Türkiye'de Savunma Harcamaları, Büyüme ve Gelir Eşitsizliği, 1970-2008: Ekonometrik Bir İnceleme, Gaziantep University Journal of Social Sciences (<http://jss.gantep.edu.tr>), cilt: 12, say:3, 2013, s. 661.

malzemeleri alanında dünya savunma pazarında etkin şekilde yer almaktadır. İsrail'in savunma alanındaki başarısında, çevresindeki tehditlere karşı yürüttüğü harekâtlarda kazandığı deneyimler, geliştirdiği harekât yöntemleri, gerçekçi ve gereksinimleri karşılayan teknolojik çözümlerle buluşturma becerisini Amerika'dan aldığı finansal ve teknolojik desteğin yeri büyüktür. İsrail'in savunma ihracatı faaliyetinin İsrail ihracat politikasına uygunluğunun kontrol ve denetimi İsrail Savunma Bakanlığı Yabancı Savunma Yardım ve İhracat Dairesi (SIBAT) tarafından yapılmaktadır. Bu kapsamda; yerli üretim teşvik edilmekte, savunma ithalatının azaltılması istenmekte, savunma sanayii ürünlerinin ihracatının artırılması hedeflenmektedir.³³⁸

İsrail'de, üretimlerinin %50-70'ini ihraç edebilen birçok savunma sanayi şirketi bulunmaktadır. İsrail dünya silah pazarın satış sıralamasında yedinci sırada yer almaktadır. İsrail elektronik harp ve elektro-optik birimlerini birleştirilmiş durumda etkin olarak çalışmaktadır. Savunma, havacılık ve uzay sanayiinde amaç, savunma sistemlerinde ileri teknolojilerin kullanılması, ihtiyaçların az sayıda sistemle karşılanabilmesi, maliyetlerin düşürülmesi ile ulusal bütçelerdeki yükün azaltılması, sivil sektöre yönelik üretime ağırlık verilmesi, ihracat için rekabet gücü kazandırılmasıdır.³³⁹ İsrail'de savunma harcamalarının kişi başına 2 bin dolara yükseldiği görülmektedir.³⁴⁰ İsrail, Singapur, Suriye, Rusya, Ürdün, Kıbrıs, Kuveyt, Azerbaycan, Bahreyn ve Suudi Arabistan, Küresel Militarizasyon Endeksinin (GMI) ilk 10'u içinde yer almaktadır.³⁴¹ Bonn Uluslararası Silahsızlanma Merkezi'nin (BICC) 2016 Küresel Silahlanma Endeksi (GMI) raporunda İsrail dünyanın en fazla askeri harcaması yapan ülke durumundadır. Bu sıralamada İsrail'de askerliğin zorunlu olması etkili olmuştur.³⁴²

3.1.5. Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Savunma Harcamaları

Ülkelerin askeri harcamalarının miktarı, tedarik edilen malzeme çeşitleri, tedarikçilerin kimler olduğu gibi konular bir ülkenin tehdit algısını ve stratejisini belirleyen önemli verilerdir. Devletlerin tehdit algıları olası rakip ya da düşman ülkelerin silahlanma ve dış politika davranışlarına göre şekillenebilmektedir. Ülkelerin askeri harcamaları

³³⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Ankara, 2007, s. 42-44.

³³⁹ Vizyon 2023 Projesi Savunma, Havacılık ve Uzay Paneli, Savunma Havacılık ve Uzay Sanayii Panel Raporu / Ek-3, Tübitak, 2003, Ankara, s.5.

³⁴⁰ Sönmez, M., Sanayinin Sorunları ve Analizleri (XIX): Asker-Polis Harcamaları ve Silah Sanayisi, Mühendis ve Makine Dergisi, cilt: 57, sayı: 680, 2016, s. 23.

³⁴¹ <https://www.bicc.de/de/press/press-releases/press/news/middle-east-remains-in-top-position-of-global-militarization-index-335/>. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

³⁴² https://www.ntv.com.tr/dunya/dunyada-silahlanma-artiyor,y_oBIyjHDUG80dqO48Tm-Q. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

komşuları ve müttefiklerinin yaptıkları askeri harcamalarla doğrudan ilişkili olduğu bilinmektedir.

Orta doğu coğrafyasında bulunan ülkelerin savunma işbirlikleri içinde olmalarına karşın, savunma harcamalarını hız kesmeden sürdürdükleri bir gerçektir. Başta Suudi Arabistan ile Körfez ülkeleri ve Mısır'ın Amerika ile olan stratejik ilişkileri ve güvenlik ortaklığına sahip olmalarına rağmen askeri harcamalarında azalma görülmemiştir. Mısır 2010-2016 yılları arasındaki savunma harcamalarının %38'i Amerika'dan, % 30'u Fransa'dan ve % 18'i de Rusya'dan yapılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde 1990-2016 yılları arasında Mısır'ın savunma harcamalarının % 72'si Amerika'ya, % 8'i Fransa'ya ve % 7'si de Rusya'ya aittir. Ayrıca satın alınan silah sistemlerinin özellikleri de Mısır'ın silahlanma politikasına yönelik oldukça önemli ipuçları vermektedir. 2010-2016 yılları arasında sağladığı savunma gücünün %31'ini savaş uçakları, %'31'ini savaş gemileri, %15'ini zırhlı araçlar ve %12'sini ise hava savunma sistemleri oluşturmuştur. 2015 yılında 627 milyon ve 2016 yılında da 900 milyon dolar değerindeki savaş gemilerinin tedarik edilmesi Mısır'ın son dönem silahlanma stratejisi hakkında önemli ve dikkat çekici görülmüştür.³⁴³ Mısır, ülkenin ekonomik zorluklarına karşın savunma harcamalarında azaltmayı düşünmemiştir. Stockholm Enstitüsü'nün verilerine göre, yıllık devlet harcamasının % 5'inden fazlası savunma harcamalarına ayrılmaktadır. Mısır, Suudi Arabistan ve Hindistan'dan sonra 2017 yılında en çok silah ithal eden üçüncü ülke olmuştur.³⁴⁴

3.2. Orta Doğu Ülkelerinin Savunma Harcamalarının Sebepleri

Savunma hizmeti en önemli ve geleneksel bir kamu hizmetidir. Bir ülkede her birey için bu hizmet ayırım yapılmadan yararlanılması gereken bir özellikte olmalıdır. Savunma hizmeti, bir ülkenin her yerinde eşdeğer düzeyde verilmelidir. Bu özellik nedeniyle bazı bireylerin savunma hizmetinden yararlanmasını önleyici engeller bulunmamaktadır. Savunma hizmetlerinin yeterince ve etkin şekilde yerine getirilebilmesi için ülkeler bütçelerinde yüksek düzeylerde harcama yapabilecek planlamalar yapmak zorunda kalmışlardır.³⁴⁵

Ülkelerin savunma harcamaları 20. Yüzyıl sonlarına doğru azalma eğilimi gösterirken 21. Yüzyılda yeniden yükselme eğilimi içine girmiştir. Dünyada savunma

³⁴³ Kurt, V., Güngörmez, O., Darbe Sonrası Mısır'ın Dış Politika Arayışı ve Silahlanma Stratejisi: Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı yayını, sayı: 252, Ağustos 2018, s. 11-12.

³⁴⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/arap-ulkelerinin-silahlanma-yarisi-41083811>. Erişim Tarihi: 22.12.2019.

³⁴⁵ Giray, F., Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt: 5, sayı: 1, 2004, s.183.

harcamalarında, İkinci Dünya Savaşından sonra artış görülmüş, soğuk savaş yıllarında en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Savunma harcamalarındaki artış eğilimi, daha çok Ortadoğu, Doğu Avrupa, Kuzey Amerika ve Doğu Asya ülkelerinde kendini göstermiştir. Ekonomik, politik ve teknolojik eğilimlerin dışında, terör olaylarındaki artışlar ile Afganistan ve Irak'a yapılan harekâtlar bu artışın en önemli nedenlerindedir. Savunma harcamaları ile ekonomi arasındaki bağlantının pozitif yönde değişkenlik gösterdiği bilinmektedir. Ancak bazı durumlarda bağlantının ters yönde geliştiği ve ekonominin olumsuz yönde etkilendiği de görülmektedir. Savunma harcamaları sonucu oluşan kapasite artışı karşılığında çıktılar artarken, kazanç, yatırımlar ve büyüme de artmaktadır. Savunma yeteneklerinin geliştirilmesi için yapılan çalışmalarla sosyal ve ekonomik alt yapılar için yeni yetenekler elde edilirken yatırımcılar için de ekonominin canlanmasına neden olabilecek bir piyasa oluşmaktadır. Savunma harcamalarındaki artış nedeniyle eğitim ve sağlık harcamaları gibi toplumsal ağırlıklı harcamalara ayrılan bütçeler de olumsuz etkilenmeler meydana gelebilmektedir.³⁴⁶

İstikrarsız ve olgunlaşmamış siyasi yapılar tarafından yönetilen ülkelerde, oluşacak etnik ve dini yapılar arasındaki iç mücadeleler ile ülke sınırlarında yaşanması olası güvenlik zorlukları sonucu güçlü savunma yapıları oluşturma gereği doğması nedeniyle bütçe planlamalarında savunma harcamalarına ayrılması zorunlu olan kaynak konusunda ülkelerin öncelikli tercihlerinde etkilenmeler olmaktadır.³⁴⁷

Savunma harcamalarında Orta Doğu ülkelerinde değişkenlikler gözlenmektedir. Bölgenin ekonomik olarak güçlü ülkelerinden İran'daki gelişmeler incelendiğinde, İran'ın gerek iç, gerekse dış etkenler nedeniyle çok büyük olaylar yaşadığı bilinmektedir. Siyasal ve sosyal gelişmelerin yaşandığı 1979 devrimi ve 1980'de başlayan, sekiz yıl süren Irak savaşı, ülkenin işgücü kaybı yaşamasına ve ekonomide ağır tahribatlar meydana gelmesine neden olmuştur. Dış zorlamalarla rejim karşıtı çabalar yoğunlaşmış, uygulanan ekonomik ve askeri ambargolarla da ekonomik büyüme üzerine olumlu gelişmeler olduğu görülmüştür. Ayrıca kısa dönemde savunma harcamalarının ekonomide anlamlı ve pozitif etkiler meydana getirmesine rağmen, dışa açılmanın anlamlı etkiler oluşturmadığı görülmüştür.³⁴⁸

³⁴⁶ Taş, S., Örnek, İ., Aksoğan, G., Türkiye'de Savunma Harcamaları, Büyüme ve Gelir Eşitsizliği, 1970-2008: Ekonometrik Bir İnceleme, Gaziantep University Journal of Social Sciences (<http://jss.gantep.edu.tr>), cilt: 12, say:3, 2013, s. 660-665.

³⁴⁷ Perçin, M., Ortadoğu'da Savunma Harcamaları ve Askeri Güç Değişimi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

³⁴⁸ Yurttaçıkırmaz, Z.Ç., Aali, A., Emsen, Ö.S., Askeri Harcamalar ve Ambargonun Ekonomik Büyüme Etkileri: İran Üzerine Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt: 26, sayı: 2, 2012, s. 188.

19. yüzyılın ikinci yarısında Ortadoğu'da siyasi, ekonomik ve askeri bir güç olan İngiltere, 20. yüzyılın ikinci yarısında bölgeden çekilmesinden sonra oluşan güç boşluğu, bölgede mevcut aktör devletler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. İran'la Irak arasında başlayan sorunlu dönemde İran bölgesel liderlik için önemli bir fırsat görmüş ve yoğun silahlanma ve savunma harcamaları yaptığı bir dönemine girmiştir. İran'ın savunma harcamalarındaki yükseklik, Ortadoğu'da önemli bir güç olma isteğinde; iç ve dış güvenlik, jeopolitik konum ve petrol gibi konularda, ekonomik çıkarların korunması gerekliliği etkili olmuştur. Batı ülkeler ile olan ilişkileri ayrıca Rusya ile olan uzun sınırından da kaynaklandığı bilinmektedir. İran'ın petrol gelirleri, savunma harcamalarını etkileyen en önemli etken olmuştur. İran 1973 yılındaki petrol sorunu sonrasında petrolden sağladığı ciddi gelirle askeri harcamalarını arttırmıştır.³⁴⁹

İran'ın savunma harcamalarının yüksek olmasında etkili olan diğer bir faktör ise; ülkenin askeri gücünde düzensiz birliklerin yer almasıdır. Savunma bütçesinde, İran'da meydana gelen protesto olaylarının önlenmesinde görevli yerel güçlere verilen pay yüksek oranında arttırılmıştır. Ayrıca Devrim Muhafızlarına İran savunma bütçesinin yaklaşık üçte biri ayrılırken Düzenli Orduya ayrılan bütçe kısıtlı miktarda olmuştur.³⁵⁰

Bölgenin diğer aktör devletlerinden olan Irak'ın savunma harcamasına neden olan bazı etkenler bulunmaktadır. Bu etkenler, ekonomik şartlar, iç güvenlik ihtiyaçları komşu ülkelerin silahlanma durumları, bütçe kısıtlamaları, dış politik destekler ve askeri donanım ihtiyaçlarıdır. Irak'ın jeopolitik konumu ve tehditleri savunma harcamalarını arttırmasına neden olmaktadır. Irak ayrıca bulunduğu stratejik konumu nedeniyle kendisine tehdit oluşturan unsurlara karşı ileri teknoloji savunma sistemlerine ihtiyaç duyması nedeniyle savunma harcamalarında özellikle Amerika'dan destek almaktadır. Irak sahip olduğu zengin petrol kaynakları nedeniyle büyük oranda kendisini savunma gereksinimi duymaktadır.

Amerika ve müttefiklerinin Irak'ı 2003 yılında işgal edilmesinden sonra, Irak'ın savunma gücünde büyük oranda zayıflama meydana gelmiştir. Teknolojik üstünlüğe sahip işgal kuvvetleri, gerilla tarzı saldırılar ile terör eylemlerine karşı güç duruma girmişlerdir. Irak ordusunu zayıflatan gelişmeler sadece savaşta oluşan zararlar dışında savaş sonrasında uygulamaya konulan ambargo nedeniyle Irak'ın yeni silah sistemleri tedarik etmedeki yaşadığı zorluklar olmuştur. Ülke savunmasındaki en büyük zorluk yönetimin Şii Araplar ile Türkmen, Asuriler ve Kürtlerin zor ve baskı ile iktidardan uzak tutulması ile meydana

³⁴⁹ Yıldırım, Y., Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İran'ın Silahlanmasının Ortadoğu Bölgesi Üzerindeki Etkileri, International Journal of Social Sciences and Education Research Online, <http://dergipark.gov.tr/ijsser>, cilt: 1, sayı: 2, 2015, s. 343.

³⁵⁰ <https://www.mepanews.com/iranin-savunma-harcamaları-sahin-kanadin-beklentilerini-dahi-asti-22394h.htm>. Erişim Tarihi: 12.11.2019.

gelmiştir. Bu durum ordu ve ülke savunmasında yapısal sorunlara neden olmuştur. Savunma gücündeki bu zayıflamanın, işgal güçlerinin Irak'ta güvenlik için işleyen bir denetim sistemi kurmadan mevcut güvenlik birimlerini dağıtmış olmasından, savaşın eski rejimin, güvenlik, ordu ve istihbarat örgütlerine büyük kayıplar verdirmesinden ve bu kurumlarda görevli olan Iraklıların halkın arasına karışmış olmasından kaynaklandığı bilinmektedir.³⁵¹

Zayıflayan savunma gücünü yeniden belirli bir düzeye çıkarabilmek için Irak savunma yapısını geliştirmeye yönelik harcamalarını arttırmaya devam etmektedir. Irak mevcut durumdaki savunma sistemlerini geliştirme çalışmaları içinde özellikle hava savunma sistemlerini yenileme çabasına girmiş ve son dönemde Rusya'dan S-400 Hava ve Füze Savunma Sistemini almayı amaçlamıştır.³⁵²

Suudi Arabistan milli gelirinin büyük bir bölümünü savunma harcamalarına ayırmaktadır. Suudi Arabistan bölgede silahlanma yarışının hızlanması ve diğer ülkelerin de bütçelerinde önemli bir miktarı savunma harcamalarına ayırmaları için çaba sarf etmektedir. Bölgede Suudi Arabistan yönetimi ile İran arasında sorunlar fazlalaşmaktadır. Suudi Arabistan bölgede silahlanma yarışını önde götürmekte ve sağladığı silahları terör örgütlerine aktararak bölgede sorunların artmasına ve çatışma halindeki ülkelerin iç işlerine karışarak ve bu ülkeleri tam bir savaş alanına dönmesine neden olmuştur.

Orta Doğu'nun petrol zengini ülkelerinden olan Suudi Arabistan, özellikle 1993 yılından sonra Körfez bölgesi ve Ortadoğu'nun en fazla savunma harcaması yapan ülkesi konumuna girmiştir. 2018 yılında Amerika ve Çin'den sonra dünyanın en fazla savunma harcaması yapan üçüncü ülkesi olmuştur. Günümüzün gelişen teknolojisi ve istihbarat yetenekleriyle kapsamlı bir saldırının nereden kaynaklandığı belirlenmemektedir. Suudi Arabistan öncelikle petrol kaynakları ile mevcut tehditlere karşı etkin savunma ve güvenlik yapısı oluşturabilmek için gelişmiş savunma teknolojilerine duyduğu ihtiyaç nedeniyle yüksek harcamalar yapmaya mecbur kalmıştır.³⁵³

Suudi Arabistan'ın 2015 yılından beri Yemen'le savaş durumu devam etmektedir. Suudi Arabistan'ın savunma harcamalarının önemli bir bölümü Amerika İngiltere ve Fransa için önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Suudi Arabistan'ın askeri harcamaları ve silahlanma yarışı bölge güvenliği ve istikrarı açısından olumsuz bir süreç izlenmesine

³⁵¹ Özcan, N.A., İşgal Sonrası Irak'ta Olanlar Sıradan Bir Güvenlik Sorunu mu?, Uluslararası İlişkiler: Akademik Dergi, cilt: 1, sayı: 1, 2004, s. 95-99.

³⁵² www.hurriyet.com.tr/dunya/irak-s-400-almak-istiyor-41214863. Erişim Tarihi: 13.11.2019.

³⁵³ <http://www.yenimesaj.com.tr/suudun-milyar-dolarlari-cop-oluyor-H1327650.htm>. Erişim Tarihi: 13.11.2019.

neden olmuştur.³⁵⁴ Yakın süreçte, Suudi Arabistan'daki petrol tesislerine Yemenli Husi'ler tarafından dronlu saldırı düzenlenmiş ve üretimi durmuştur. Tesislere yapılan saldırılarda Irak veya İran'dan atılan seyir füzelerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Petrol tesislerinde hasarlı alanlar olduğu tespit edilmiştir. Belirtilen sebepler Suudi Arabistan'ı aşırı miktarda savunma harcaması yapmaya zorlamıştır.³⁵⁵

Orta Doğu'da sürekli olarak çatışma ortamında yer alan İsrail, dünyada en fazla savunma harcaması yapan ülkeler sıralamasında 20'ncilikten 15'inciliğe yükselmiştir. 2030 yılı Güvenlik Konseptine göre de savunma bütçesinde artış öngörülmüştür. Savunma harcamalarındaki artışın kuzey ve güney sınırlarında artan gerilim nedeniyle olduğu bilinmektedir. Ayrıca İsrail Savunma Güçleri'nin (IDF) Necef Çölü faaliyetleri en yüksek maliyetli savunma altyapısı projesi olmuştur. Bu proje kapsamında yüksek teknoloji yapısında istihbarat ve haberleşme tesisi yüksek savunma harcaması artışına neden olmuştur.³⁵⁶ İsrail mevcut tehditlerine karşı zorunlu olarak askerlik hizmeti uygulamakta ve bu kavram nedeniyle de savunma harcamalarında dünyada ön sıralarda yerini korumaya devam etmektedir. İsrail'de askeri olarak görev yapanların sayısı toplam nüfusa oranla oldukça yüksek düzeydedir.³⁵⁷ İsrail, son dönemde sivil harcamalar için belirlenen fonların askeri harcamalara kaydırılmasını planlanmış ve özellikle İran tehdidine vurgu yapılarak 2020 yılı bütçesinde fon hareketlerinin değerlendirileceği belirtilmiştir.³⁵⁸

İsrail savunma harcamalarına verdiği önemi yıllara dayalı olarak da sürdürmüştür. 2004 yılında dünyanın savunma harcaması yapan 12. Ülkesi olarak yer almış ve aynı dönemde dünya savunma ihracatçısı ve ithalatçısı ülkeler sıralamasında önemli ülkeler arasında yer almıştır.³⁵⁹ Benzer harcamaları İsrail her dönemde sürdürmüştür. 2017 yılı savunma harcamaları sırasında da yine üst sıralarda yer almıştır.³⁶⁰ İsrail ayrıca 2019 yılının ilk aylarına ait veriler kapsamında; Amerika, Rusya, İngiltere, Fransa, Çin, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore ile birlikte Dünya'da nükleer silaha sahip ülkeleri listesinde yer almıştır.³⁶¹

³⁵⁴ https://parstoday.com/tr/news/middle_east-i107750-askeri_harcamalarda_suudi_arabistan_dunya_Üçüncüsü. Erişim Tarihi: 14.11.2019.

³⁵⁵ <https://www.savunmasanayist.com/haberler/suudi-arabistana-saldirida-iran-suphesi/> Erişim Tarihi: 14.11.2019.

³⁵⁶ <https://haber.sol.org.tr/dunya/deloitte-israilin-savunma-harcamaları-hizla-artiyor-246409>. Erişim Tarihi: 14.11.2019.

³⁵⁷ https://www.ntv.com.tr/dunya/silahlanmada-israil-basi-cekiyor-turkiye-20nci-sirada_y_oBIyjHDUG80dqO48Tm-Q. Erişim Tarihi: 16.11.2019.

³⁵⁸ <https://tr.euronews.com/2019/10/30/israil-basbakani-binyamin-netanyahu-sivil-fonlar-askeri-harcamalara-aktarilmali>. Erişim Tarihi: 14.11.2019.

³⁵⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Ankara, 2007, s. 11-13.

³⁶⁰ www.mahfiegilmez.com/2018/05/silahlanma-savunma-harcamalar.html. Erişim Tarihi: 16.11.2019.

³⁶¹ <https://www.independentturkish.com/node/66486/dunya/dunya-baris-gününde-savaşın-bilançosu-silahlanma-harcamaları-yükselişte-2018de-18>. Erişim Tarihi: 16.11.2019.

Mısır savunma harcamalarındaki stratejisini geliştirerek sürdürmeye devam etmektedir. Dış politika ve silahlanma konusunda Orta Doğu ülkelerinin bir bölümünün Rusya diğer bir bölümünün ise Amerika'ya bağımlı olması iki kutuplu uluslararası sistemin yapısından kaynaklanmakla birlikte daha çok petrol gelirleri ve stratejik ittifaklar üzerinden şekillenmektedir. Amerika'nın İran'la imzalamış olduğu nükleer anlaşma ve 2011 yılından sonra gelişen maliyetten kaçınma stratejisi bölge ülkelerinin güvensizlik ortamını etkilemiştir. 1970'li yıllardan sonra Mısır gerek güvenlik gerekse silahlanma politikaları açısından Amerika'ya bağımlı hale gelmiştir. Yeni silah sistemlerinin tedariki, eski olanların bakım ve modernizasyonu ve askeri danışmanlık üzerinden oluşan yapı aynı zamanda Mısır'ın özellikle Orta Doğu'daki Amerika politikalarıyla uyumlu bir çizgide kalmasına yol açmıştır. Mısır, İsrail'den sonra Amerika'dan en fazla askeri ve ekonomik yardım alan ülke olmuştur.³⁶²

3.3.Orta Doğu'da Silahlanma Yarışının Gerekçeleri

Orta Doğu tarihsel süreçte ve günümüzde de sürekli olarak çatışmalarla ve savaşlarla özleşmiş bir bölgedir. Bölgede huzursuzluklar, anlaşmazlıklar, çatışmalar ile savaşlar dünyanın diğer bölgelerine göre daha yüksek oranda yaşanmaktadır. Bölgede tarih boyunca dengesiz ve istikrarsız yapılar, kendi dengesini yaratmış, bir şekilde bölgedeki dengesizlik kavramı güç kazanmıştır. Orta Doğu'daki savaş ve çatışmalara son dönemde eklenen terör faaliyetleri giderek artmış ve yayılmıştır. Savaş, bölgede olağan bir olgu haline gelmiştir. Bölgedeki belirsizlikler ortamı silahlanma kavramının önemini arttırmıştır. Silahlanma bölgede savunma ve güvenlik yapılanmalarında önemli bir konu olarak yerini geliştirmiştir. Silahlanma yarışı Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya genelinde yavaşlamışken Orta Doğu'da durumunu korumuştur. Bölgenin belirsizlikler içeren ortamında devletler, silahlanmayı ana unsur kabul etmişler güçlü ve modern bir askeri gücü hedeflemişlerdir. Orta Doğu'da silahlanma isteğinin azalmamasının en önemli nedenleri; güvenlik çelişkileri ve güç dengesizlikleridir. Bölgede silahlanmanın çözüm olmaktan çok uzak olmasına karşın, silahlanma yarışı hızını kaybetmeden devam etmektedir.³⁶³ Orta Doğu küresel silahlanma açısından dünyanın diğer bölgelerine göre önemli düzeyde farklılık gösteren düzeydedir.

³⁶² Kurt, V., Güngörmez, O., Darbe Sonrası Mısır'ın Dış Politika Arayışı ve Silahlanma Stratejisi: Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı yayını, sayı: 252, Ağustos 2018, s. 17-18.

³⁶³ Kona, G.G., Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması Ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi, Akdeniz İ . İ .B.F. Dergisi (8) 2004, s.124-126.

2008-2017 yılları arasında Dünyanın ilk 40 silah alıcısı ülke listesinde birçok Orta Doğu ülkesi yer almaktadır. Bu döneme ait bölge ülkelerinin dünya silah ithalatındaki yerini gösteren veriler Tablo-2'dedir.

1987 yılında askeri dengeleri korumak için Amerika Rusya arasında yapılan Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması (INF) 2019 yılında sonlandırılmıştır. Silahlanma yarışının yeniden hızlanmasına neden olabileceği yorumlanmıştır. Özellikle İran ve İsrail için bu gelişmenin oldukça etkili olacağı öngörülmektedir.³⁶⁴

Tablo 2
Orta Doğu Ülkelerinin Dünya Silah İthalatındaki Yeri³⁶⁵

Alıcı Ülke	Dünya Silah İthalatındaki Payı (%)	
	2008-2012	2013-2017
Suudi Arabistan	3.4	10
BAE	3.2	4.4
Irak	1.7	3.4
Mısır	1.6	4.5
İsrail	0.8	1.7
Katar	0.6	1.5
Umman	0.3	1.7
Kuveyt	0.2	1
Ürdün	0.7	0.8
Toplam	12.5	32.2

Silahlanma yarışının son hızda devam ettiği Arap ülkelerinde son yıllarda askeri harcamaların yaklaşık 1 trilyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. Arap coğrafyasında artan silahlanma yarışının ana nedeni, bölgede hızla gelişen krizler olmuştur. Üretici ve ihracatçı ülkelerin ekonomik önemi arttıkça söz konusu silah harcamaları, yönetimlerin siyasi veya diplomatik tutumlarının önemli bir yönlendiricisi durumuna gelmiştir. Irak'ın son beş yıldaki askeri harcamalarının toplamının yedi buçuk milyar dolara ulaştığı ve 2011 yılından beri Amerika'dan 30 milyar doları aşan miktarda silah satın aldığı bilinmektedir. Irak'ta, yaşam şartları ve temel hizmetler için yapılan gösteriler artmaktadır. Son 5 yılda Irak'ta askeri harcamalarının yaklaşık 7,5 milyar dolara ulaştığı bilinmektedir. Ayrıca terör örgütü DEAŞ'la üç yıldır sürdürülen mücadele nedeniyle ordunun yeniden oluşturulması çabası kapsamında silahlanma yarışında Irak'ında yer alacağı beklenmektedir. Suudi Arabistan'da silahlanma yarışının öncülerindedir. 2017 yılında silah harcaması 70 milyar doları bulmuştur. Amerika ve Çin'den sonra dünyadaki üçüncü büyük harcama yapan ülke

³⁶⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/silahlanma-yarisi-basliyor-41292138>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

³⁶⁵ Pirinççi, F., Ortadoğu'da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler: Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler, International Journal of Social Inquiry, cilt: 11, sayı: 2, 2018, s. 293.

olmuştur. Kaşıkçı cinayeti sonrasında Suudi Arabistan'a yöneltilen uluslararası baskılar nedeniyle askeri harcamaların düşeceği tahmin edilmektedir. Yemen'de 2015 yılından beri devam etmekte olan İran destekli Husiler ile hükümet güçleri arasındaki savaş, Suudi Arabistan ile Birleşik Arap Emirlikleri'nin de katılımıyla şiddetlenmiş ve derinleşmiştir. Suudi Arabistan Batı yaptırımları nedeniyle Rusya'dan silah almayı planladığını belirtmiştir.³⁶⁶

Türkiye yoluyla Batı, Orta Doğu, Kafkasya ve Güney Asya bölgelerini birbirine bağlayan bir ülke olan İran bölgede petrol ve doğalgaz kaynaklarının zenginliği nedeniyle dünyanın önde gelen ülkelerindedir. Türkiye ile 1639 tarihli Kasr-ı Şirin Anlaşması nedeniyle Türkiye-İran ilişkileri genelde düzenli gitmektedir. İran nükleer gücünü geliştirmeye devam etmektedir. İran'ın Kafkaslar ve Orta Asya'da etkin olma girişimlerinin bölgede var olan silahlanma yarışını arttıracakı bilinmektedir. İran'ın nükleer gücünü sürekli geliştirerek Türkiye ve Türk Dünyasına yönelik tutum ve politikalarını değiştirebilecek konuma geçebileceği öngörülmektedir.³⁶⁷

3.4. Orta Doğu'ya Silah Satan Başlıca Devletlerin Amaçları ve Bölgedeki Faaliyetleri

Orta Doğu, Avrupa-Asya-Afrika kıtalarının bulunduğu, dünya ticaret yollarının kesiştiği ve zengin yer altı kaynakları nedeniyle stratejik bir konuma sahip olup dünya silah satıcısı ülkelerin her dönemde önemli pazarlarından biri olmuştur. Orta Doğu'da Soğuk Savaş dönemi (1947-1991), tam bağımsızlıkların gelişmesini ve güvenli bir ortam oluşmasını önlemiştir. Bu dönemde Orta Doğu ülkeleri içlerindeki anlaşmazlıklar ile Arap-İsrail savaşları sebebiyle ekonomik kaynaklarının büyük bölümünü silahlanma yarışında harcamak zorunda kalmıştır. Avrupa'da kullanılan klasik silahlar Orta Doğu'ya pazarlanmış ve kullanılmıştır, Ayrıca bölge Arap-İsrail savaşları (1948, 1967, 1973 savaşları) ile sayısız iç savaş ve işgaller sürecinde silah üreticilerinin en büyük müşterisi olmuştur. Orta Doğu, 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş'ı bitiren Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ardından Amerika'nın ve müttefiklerinin Irak'a saldırısı ile büyük bir siyasal kırılma meydana gelmiş ve Arap ülkeleri arasında yeni bir dönem başlamıştır. Ayrıca bölgede İsrail'in yürüttüğü işgale Batılı ülkelerin Irak ve İran'a yönelik kuşatmaları eklenmiş, Orta Doğu'daki sorunlar sürekli gündemde tutulmuştur. Bölgedeki sınır sorunları bütün ülkelerin sınırlarını korumak için silahlanma ihtiyaçlarında artışa neden olmuştur. Batılı ülkelerin uzun dönemler işgali altında kalan Orta Doğu İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde silah üretim ve alımları konusunda alt düzeyde olmuştur. Bölge ülkeleri büyük

³⁶⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arap-ulkelerinin-silahlanma-yarisi/1365160>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

³⁶⁷ https://tasam.org/tr-TR/Icerik/376/iranin_nukleer_programi_ve_turkiye. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

miktarlarda silah ithalatını 1950'lerden yeni kurulan ordularının ihtiyacına yönelik olarak başlatmıştır. Orta Doğu ülkeleri uzun süre Rusya ve Amerikan bloğundan gelecek silahlara bağımlı kalmıştır. Orta Doğu'ya silah satan ülkeler sıralamasında Amerika (%53), İngiltere (%8,9) ve Fransa (%8) en üst sıralarda olmuştur. Bölge ülkelerinden Suudi Arabistan, Amerika, İngiltere ve İspanya'dan, Irak, Amerika, Rusya ve Güney Kore'den, silah almaktadır.³⁶⁸

Orta Doğu ülkelerinin silah alımları, özellikle 2013-2017 yılları arasında bir önceki döneme göre iki kat arttığı bilinmektedir. Münih Güvenlik Raporu 2019'a göre Orta Doğu'daki ülkelerinin 2014-2018 yılları arasındaki dönemde silah alımlarının %53'ü Amerika, % 11'i Fransa, % 10'u İngiltere ve % 2'si Türkiye tarafından karşılanmıştır.³⁶⁹

Orta Doğu ülkeleri ekonomik açıdan sadece petrol gibi doğal enerji kaynaklarının zenginliği ile gündeme gelmektedir. Ancak siyasal ve sosyal yapıları olarak birbirlerinden farklılık göstermektedir. Orta Doğu'da BAE ve Kuveyt gibi zengin ülkeler varken Ürdün ve Yemen gibi düşük gelirli dünyanın en fakir ülkeleri durumunda ülkeler de bulunmaktadır. Orta Doğu'da enflasyonun yüksekliği, dış borç ve işsizlikteki olumsuz gelişmeler artmaktadır. Bölge ülkelerinin genellikle petrole dayalı ekonomileri yüksek savunma harcamalarını gerektirmiştir. Gelir dağılımı dengesizlikleri de önemli istikrarsızlık nedenlerinden sayılabilmektedir. Yaşlanan liderler, yerini kimlerin alacağı veya demokrasiye geçiş süreçleri bölge ülkelerini zorlamaktadır. Ayrıca su sorunu yetersiz ziraat yapılmasına neden olmakta ve bölge sürekli yiyecek ithalatçısı konumunda kalmaktadır. Ayrıca bölge ülkeleri yenilenme çabalarında gecikmeler yaşamıştır. Bölge ülkeleri, demokratikleşme çabaları dışında daha çok otoriter rejimlerin önünü açan uluslaşma süreçlerine öncelik vermişlerdir. Ayrıca İsrail ile yapılan savaşlardaki başarısızlıklar laik modernleşme akımlarının kaybetmesine ve tepkisel siyasi İslam akımlarının güçlenmesine neden olmuştur. Orta Doğu, özellikle 2003 yılından itibaren bölgeye demokrasiyi yayma amacını taşıyan pek çok konuyla karşı karşıya kalmıştır. Orta Doğu'ya demokrasinin getirilmesinde sadece Amerika değil, Avrupa Birliği ülkeleri de yer almıştır. Özellikle İngiltere olmak üzere bazı ülkeler politik reformlara bağlı olarak sıkı yükümlülükler getirilmesini istemiştir. İspanya ve diğer bazı ülkeler daha dikkatli bir yöntem ile yaptırımların gelecekte kaynak paylaşımına dayandırılmasını daha iyi bir yöntem olarak görmüşlerdir. Orta Doğu'nun yerel değerlerini değiştirmeyi amaçlayan, iktisadi ve sosyal destek içermeyen, güce dayalı oluşturulmaya çalışılan demokratikleşme çabalarının başarılı olmasının zor olacağı öngörülmektedir. Amerika ve diğer tüm ülkeler;

³⁶⁸ https://insamer.com/tr/ortadogu-savaslari-ve-batili-silah-sirketleri_2233.html. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

³⁶⁹ <https://www.globalgundem.com/ortadoguya-en-cok-silah-satan-ulke-abd/>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

Orta Doğu'ya demokrasiyi getirme çabaları doğrultusunda yaptıkları tüm girişimler savunma harcamalarını ve silahlanma yarışını tırmandırıcı etkiler oluşturmuştur.³⁷⁰

3.5.Orta Doğu Devletlerinin Silah Üretimleri

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde 1955 yılına kadar daha çok Amerika ve İngiltere tarafından silah üretimi gerçekleştirilmekteydi. Daha sonraki dönemde Rusya (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği), Fransa, Almanya (Batı Almanya), Kanada ve İtalya silah üreten ve ihraç eden ülkeler olmuştur. İsveç, İsviçre ve Belçika gibi ülkeler daha sonraki dönemde silah üreticisi ülkeler arasına girmiştir. İlerleyen süreçte üçüncü dünya ülkeleri olarak tanımlanan ülkeler ise silah üreten ülkeler arasına daha çok mevcut silahların bakım onarımları ve daha basit silahların yapımı boyutunda yer almaya başlamışlardır. Orta Doğu ülkelerinden Suudi Arabistan, Mısır, Katar ve BAE arasında kurulan Arap Sanayileşme Örgütü (AOI) ve yine Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE ve Umman arasında kurulan Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) savunma sanayi çalışmalarını başlatmıştır. Özellikle İsrail de savunma sistemlerini ve silahlarını üretmeyi hedefleyen önemli Orta Doğu ülkelerinden olmuştur. Ayrıca Amerika, Rusya, Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya önemli düzeyde silah transferi yapan ülkeler olmuştur.³⁷¹

Amerika ve diğer ileri düzeyde silah üreticisi olan ülkeler seviyesinde olmayan ancak araştırma ve geliştirme çalışmalarına vermiş olduğu önem sonucu İsrail; elektro-optik, hava ve anti-tank füzeleri, komuta kontrol sistemleri, İHA, elektronik harp vb. konularda önemli bir ülkedir. İsrail, uzun yıllar kazandığı deneyimler, geliştirdiği harekât konseptleri, teknolojik çözümlerle birleştirmiştir. Ayrıca etkin pazarlama teknikleri, ihracat lisansı kolaylıkları ve en önemlisi, stratejik destekçisi olan Amerika'dan aldığı mali ve teknolojik destek önem taşımaktadır. İsrail Savunma Bakanlığı, İsrail Silahlı Kuvvetleri (Israel Defense Force-IDF)'nin yürüttüğü faaliyetlere ait tedarik, sözleşme, hukuk, finans ve ekonomi konularından sorumludur.³⁷²

İsrail, nükleer silah sayısı ve gelişmişliği açısından dünya sıralamasında Rusya, Amerika, Fransa ve Çin'in ardından beşinci sıradadır. Nükleer Silahsızlanma Anlaşması'na henüz girmemiş ve tesislerinin denetimini açmamıştır. İsrail'in nükleer araştırma programı

³⁷⁰ Yılmaz, S., Orta Doğu'ya Demokrasiyi Getirmek, International Journal of Economic and Administrative Studies, Yıl: 3, Sayı: 5, 2010, s.64-79.

³⁷¹ Şimşek, M., Üçüncü Dünya Ülkelerindeki Silah Üretim ve Transferleri, E.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı: 6, Kasım 1991, s. 148-158.

³⁷² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Ankara, 2007, s.

1948 yılında kurulmuştur. 1949 yılında Negev çölündeki Berşeba yakınlarında düşük kaliteli uranyum yatakları bulunmuştur. İsrail Atom Enerjisi Komisyonu (IAEC) 1952 yılında Savunma Bakanlığı yapısında kurulmuştur. İsrail'in ilk nükleer reaktörü olan Dimona Fransa'dan destek alınarak kurulmuştur.³⁷³ İsrail Savunma Bakanlığı savaş gereçleri geliştirme birimi tarafından İsrail Ordusunun kullanımına girecek yüksek teknoloji savaş gereçlerini bildirmiştir. İlk mermide hedefi tutturarak akıllı tüfek, 150 kg silah taşıyabilen dron/helikopter, iki kişilik hybrid tank, insansız denizaltı gibi silah sistemlerini geliştirme çalışmalarını sürdürmektedir.³⁷⁴ İsraili Aeorospace Industires (IAI) tarafından üretilen devriye botları ihraç edilmektedir.³⁷⁵ İsrail'de küçük ve orta ölçekli silah üretimi yapan 600, ağır silahların üretimini yapan 40 üretici olduğu bilinmektedir. Pasifik ve Güney Asya ülkeleri, Hindistan ve Azerbaycan İsrail'den silah satın alan ülkelerdir.³⁷⁶

İran, uluslararası yaptırımlar ve mevcut tehditlerine karşı milli silah endüstrisi ve füze savunma sistemlerini geliştirmeye öncelik vererek çalışmalarını sürdürmektedir. İran Askeri Sanayi Kompleksi tarafından geliştirilen "Kevser" isimli savaş uçağı tanıtılmıştır. Uçak dördüncü nesil ileri aviyonik sistem olup dijital balistik hesaplama sistemli geliştirilmiş silahlar içermektedir.³⁷⁷ İran, balistik füze tasarlayabilen, test eden, seri üretimlerini yapabilen ve kullanabilen dünyadaki sayılı ülkelerden birisidir. Caydırıcılık amacıyla stratejik silah olan balistik füzelerin üretimi konusunda gerekli programların hazırlığını sürdürmektedir. İran-İrak savaşının da etkisi ile İran Balistik Füze Programını hızlandırmıştır.³⁷⁸ İran ayrıca kısa menzilli kruvazörlerde kullandığı "Kamand" isimli füze üretim çalışmalarını sürdürmektedir.³⁷⁹ "Yasin" adı verilen askeri eğitim uçağının tamamen yerli imkânlarla üretilme çalışmalarına hız verildiği belirtilmiştir.³⁸⁰ Şahap-3 füzeleri İran'ın balistik füze sisteminin ana unsurlarından olup 1.300 km etkili mesafesi ile yaklaşık 300 km'ye kadar ulaşabilmektedir. Bu füzelerin yere yaklaşım hızı ise 5.500 km/saat dir.³⁸¹ İran, Rus yapımı S-300'lere karşı uzun menzilli füze savunma sistemi "Bavar-373"ü üreteceğini bildirmiştir.³⁸² Bavar-373, düşman hava hedeflerinin belirlenebilmesi için

³⁷³ <http://bianet.org/bianet/siyaset/32916-israil-bir-buyuk-cephanelik>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

³⁷⁴ <https://odatv.com/israil-ordusunun-yeni-silahlari-0609171200.html>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

³⁷⁵ <https://medyascope.tv/2017/11/27/bilinmeyen-yonleriyle-uluslararasi-silah-ticaretinde-israilin-artan-rolu-ve-etkisi/>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

³⁷⁶ <https://www.haberler.com/israil-in-silah-ihracatinda-artist-4874099-haberi/>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

³⁷⁷ <https://tr.sputniknews.com/infografik/201809191035273062-iran-havakuvvetleri-silah-ucak/>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

³⁷⁸ <https://www.dunyabulteni.net/dubam/iran-balistik-fuze-programi-fuze-envanteri-ve-son-gelismeler-hakan-kilic-h427134.html>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

³⁷⁹ <https://tr.euronews.com/2018/08/18/iranin-yerli-fuze-savunma-sistemi-2019-da-faaliyete-geciyor>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

³⁸⁰ <https://tr.sputniknews.com/savunma/201910171040412555-iran-yerli-uretim-askeri-egitim-ucagini-tanitti/>. Erişim Tarihi: 18.11.2019.

³⁸¹ Egeli, S. Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, Uluslararası İlişkiler, cilt: 10, sayı: 40, Kış 2014, s.42.

³⁸² <https://tr.euronews.com/2019/08/22/iran-rus-s-300-e-rakip-fuze-savunma-sistemi-bavar-373-u-tanitti>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

“Meraj-4” adlı 320 kilometre menzilli radar sistemini, imhası için ise 200 kilometre menzilli “Sayyad-4” hava savunma füzesini kullanmaktadır. Bavar-373, Meraj-4 radar sistemi sayesinde aynı anda 300 hedefi tespit, 60 hedefi takip edebilmekte ve 6 hedefe angaje olabilmektedir. Saayd-4 sistemi dört çeşit hava savunma füzesi kullanmaktadır. Ayrıca, Sayyad-5 ve Sayyad-6 isimli füzelerin de 2023 ve 2025 yıllarında geliştirme faaliyetleri planlanmıştır.³⁸³ İran, “Zülfikar” adındaki kendi üretimleri olan piyade tüfeğini etkin şekilde kullanma çalışmalarını sürdürmektedir. Silah Tahran’daki Bilim ve Araştırma Üniversitesi’nde geliştirilmiştir.³⁸⁴ Nokta atışlı “Fatih-110” füzelerinin denendiği 2002 yılında açıklanmış, devam eden yıllarda “Tunder-69”, “Zilzal”, “Halic-i Fars”, “Hürmüz-1” ve “Hürmüz-2”, “Fatih-313”, “Zülfikar”, “Fatih-i Mubin”, füzeleri geliştirilmiş ve son olarak da 2019 yılında “Dezful” füze sistemleri geliştirilmiştir.³⁸⁵

Son yıllarda ülke ekonomisinin sadece petrol ticaretine bağımlılıktan kurtarılması ve ticaretin çeşitlendirilmesi için planlar hazırlayan Suudi Arabistan ülkede askeri teknoloji ve silah sanayisinin kurulması için yeni hedefler belirlemiştir.³⁸⁶ Suudi Arabistan, savunma sistemlerini yabancı firmalardan sağladığı bilinmektedir. Dünyada en fazla savunma ve güvenlik harcaması yapan ülkeler sırlamasında önde olan ülkelerdendir. Son dönemde yerli bir askeri sanayi şirketi kurarak silah ithalatını azaltmayı hedeflemiştir. Suudi Arabistan’ın 2030 yılına kadar dünyanın en büyük şirketleri arasına girmeyi planladığı şirketin öncelikle insansız hava aracı (İHA) üretimi ve onarımı, askeri araç üretimi ve onarımı, silah, mühimmat ve füze üretimi üzerinde çalışmalarının devam etmesi planlanmıştır. Ayrıca savunma elektroniği ve elektronik harp haberleşme alanlarında da faaliyet gösterileceği belirtilmiştir.³⁸⁷ Suudi Arabistan’ın bölgedeki tehdit ülkelerinden İran’a karşı balistik füze üretim çalışmalarını sürdürdüğü bilinmektedir.³⁸⁸

Suudi Arabistan savunma sistemleri ve silahlarını geliştirme çalışmalarını sürdürürken; mevcut ihtiyaçlarını temin ve tedarik faaliyetlerini SIPRI 2015-2017 yılları verilerine göre ithal ettiği silahların 6 milyar 980 milyon dolarlık en büyük miktarının Amerika’dan sağlandığı belirtilmektedir.³⁸⁹ İsrail, İran, Suudi Arabistan’da savunma sistemlerinin geliştirilmesi ve silah üretim çalışmaları sürdürülürken Irak kendi savunma

³⁸³ <https://www.savunmasanayist.com/iranin-yeni-hava-savunma-sistemi-bavar-373/>. Erişim Tarihi: 18.11.2019.

³⁸⁴ <https://tr.mehrnews.com/news/1865309/İran-yapımı-Zülfikar-silahı-tanıtıldı>. Erişim Tarihi: 18.11.2019.

³⁸⁵ <https://medyasafak.net/haber/2687/ozel--dezful-fuzesinin-on-onemli-ozelligi--iran-in-nokta-atisli-fuz>. Erişim Tarihi: 18.11.2019.

³⁸⁶ <https://www.ticaret.gov.tr/blog/sector-haberleri/suudi-arabistan-yerli-silah-sanayi-icin-start-verdi>. Erişim Tarihi: 18.11.2019.

³⁸⁷ <https://www.milatgazetesi.com/arsiv/suudi-arabistan-yerli-savunma-sanayi-firmasi-kurdu/haber-113947>. Erişim Tarihi: 18.11.2019.

³⁸⁸ <https://www.cnnturk.com/dunya/washington-post-uydu-goruntulerine-gore-suudi-arabistan-balistik-fuze-uretiyor>. Erişim Tarihi: 18.11.2019.

³⁸⁹ <https://www.haberler.com/iste-suudi-arabistan-a-silah-satisi-yapan-ulkeler-11375443-haber/>. Erişim Tarihi: 18.11.2019.

ve askeri malzeme üretimini geliştiremediği için; 2003 yılındaki Amerikan işgalinden sonraki dönemde ağırlıklı olarak Amerika'dan askeri malzeme ithal etmiştir. Fakat son dönemde Rusya, Japonya, Kore ve Çin'den de malzeme almayı planlamıştır.³⁹⁰

Mısır İsrail karşısında 1948 savaşını kaybettikten sonra ordusunu güçlendirmek ve modernleştirmek için savaş uçağı ve roket üretimi çalışmalarını başlatmıştır. Uzun yıllar boyu süren çeşitli deneme çalışmalarında bazı savaş uçakları ve roket üretmişse de bu çalışmalarında başarılı sonuçlar elde edememiştir.³⁹¹

3.6. Orta Doğu Devletleri'nin Tehdit Algıları ve Şekillendiren Hususlar

Ülkeler, mevcut konumları, coğrafi koşulları, yeraltı/yerüstü kaynakları ve endüstrisi ile etkili oldukları bölgeleri belirlemektedirler. Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu'da farklı şekillerde oluşan tehdit ve riskler nedeniyle; kültürel, etnik, dini ve mezhep kökenli gerekçelerle savunma ve güvenlik sorunları oluşmuştur. Orta Doğu, üç kıtayı birleştiren kara, deniz ve hava yollarının kesişim yerinde olması; dünya petrol kaynaklarının yarısı kadarını bulundurması, su yolu ve geçitlerin kontrol edilmesi ve üç büyük dinin kutsal ve tarihi değerlerine sahip olması stratejik öneminin her dönemde korunmasına neden olmuştur.³⁹²

Savaş ve çatışmalar “rakibini kendi isteğini yerine getirmek üzere zorlamak için kullandığı şiddet eylemi” olarak da tanımlanmaktadır. Savaş ve çatışmalar çok farklı nedenlerle oluşabilmektedir. Gerçekte çok kapsamlı nedenler içerebilmektedir. Orta Doğu'da meydana gelen savaş ve çatışma ortamını sadece bir nedene bağlı olarak değerlendirebilmek çok zordur. Başlaması için gereken nedenler tek olmadığı gibi devamı ya da sona erebilmesi için de bir veya birçok gerekçe oluşabilmektedir. Savaş ve çatışmalar temelde insan içgüdülerine bağlı olarak gelişse de bu ana nedene bağlı olarak siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel, dinsel veya çevresel nedenlerle olgunlaşmakta ve sürmektedir.³⁹³

³⁹⁰<https://www.star.com.tr/dunya/irak-abd-disinda-silah-alimina-hazirlaniyor-haber-1452233/>. Erişim Tarihi:18.11.2019.

³⁹¹ <http://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/misirin-jet-savas-ucagi-yapma-denemesi>. Erişim Tarihi:20.12.2019.

³⁹² Şahin, G., Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'in Önemi: Tehditler, Riskler, Fırsatlar ve Türkiye, Güvenlik Stratejileri, yıl: 15, sayı: 19, 2018, s.201.

³⁹³ Şahin, M., Orta Doğu: Aktörler, Unsurlar, Sistemler, Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., 1. baskı, İstanbul, 2019, s.484-496.

Güvenlik kavramı; tehdit, kaygı ve tehlikelerden uzak olma duygularının yoğunlaşması anlamına gelmektedir. Günümüzde Batılı ülkelerin güçlerindeki artış, Batılı olmayan ülkelerde “Ecdat Fenomenine” olan ilginin artmasına neden olmuştur. Japonya’da Asyalaşma, Hindistan’da Hindulaşma ve Orta Doğu’da yeniden İslam’a dönme gündeme gelmiştir. Yaşanan gelişmeler, güvensizlik ve belirsizlik konularını çoğaltmıştır. Orta Doğu ülkelerinde tehdit algısı oluşturan Batı toplumlarının aşırı tüketim tarzları ve endüstrileşme nedeniyle oluşan çevre sorunları, sosyal yaşamda eşitsizlik sorunu, uluslararası mali sistemde zorlanmalar, bireysel özgürlüklerin sınırlandırılması ve güçlülerin güvenliği kavramının ön planda olmasıdır.³⁹⁴

Bölgenin stratejik önemi nedeniyle Orta Doğu ülkeleri sürekli tehdit altında kalmıştır. Orta Doğu’da petrolden elde edilen kazanımlar ülkeler arasında ve ülkelerin içlerinde farklılaşmalara neden olmuştur. Bölgedeki mücadele işgalci güçlerle Orta Doğu’daki ülkelerin egemenlik mücadelesi şeklinde gelişirken, mücadele daha çok Orta Doğu enerji kaynaklarının kontrol mücadelesi şeklinde olmuştur. Amerika, AB ülkeleri, Japonya, Çin ve Hindistan gibi güçlü ülkelerin geleceği, büyük ölçüde Orta Doğu petrollerine bağımlı olarak gelişmektedir. Amerika’nın bölgedeki stratejik amacı, yeraltı kaynaklarının kontrol altında tutulmasıdır. Dünya enerji politikasının belirlenmesi, ülkelerin enerji üretimi, teknolojik altyapı, enerji arz güvenliği, enerji kaynaklarının bulunduğu ülkeler için çoğu kez zararlı sonuçlar doğurmuştur. Orta Doğu, jeostratejik durum, yeraltı ve su kaynaklarının düzeyi, dinsel ve mezhepsel çatışmalar, etnik ve ideolojik sorunlar nedeniyle yaşanan savaş ve gerginlikler, terörizm, enerji gelirlerine bağlı büyük silah ve savunma sanayisi ile dünyanın her dönem kırılganlıkların yaşandığı bölgesi olmaya devam etmiştir.³⁹⁵

3.7. Orta Doğu’yu Silahlanma Konusunda Diğer Bölgelerden Ayıran Hususlar

Orta Doğu, tarihin her döneminde dış güçlerin etkisinden kurtulamamış bir bölge olmasına karşın, geleceğini kendi eline bırakılamayacak kadar önemli ve stratejik bir

³⁹⁴ Özmen, S., Milenyum Sonrası Değişen Dünyada Güvenlik Algısı, Çukurova Araştırmaları, cilt: 4, sayı: 2, Kış 2018, s. 296.

³⁹⁵ Şahin, G., Orta Doğu ve Doğu Akdeniz’in Önemi: Tehditler, Riskler, Fırsatlar ve Türkiye, Güvenlik Stratejileri, yıl: 15, sayı: 19, 2018, s.212-216.

konumdadır. Sanayi devrimi sonrasında tüm dünya ülkelerinin enerji ihtiyacında meydana gelen artışlar bölgenin daha önemli hale gelmesine neden olmuştur.³⁹⁶

Orta Doğu'da yaşanan ve süregelen çatışma ve savaş ortamları bölgeyi dünyanın diğer bölgelerinden farklı bir siyasi, sosyal ve kültürel bir özyapısı olması nedeniyle ayırdığı görülmektedir. Bölgenin genelinde görülen yerel, İslami ve ataerkil bir toplumsal yapı bu gelişmelerin daha farklı oluşması ve gelişmesine neden olması açısından önem taşımaktadır. Orta Doğu'da oluşan ve devam eden bu güvensizlik ortamının ana nedenlerinden biri olan siyasi nedenin özünde bölge ülkelerinin demokrasi yerine otoriter yönetim benimsemeleri gelmekte ve dünyanın diğer ülkelerinin yönetim şekillerinden farklı olarak görülmektedir. Orta Doğu'da tarihi boyunca süregelen zorlu ortamın ana nedenlerinden olan ekonomik konular bölge halkını derinden etkilemektedir. Petrol ağırlıklı ekonomisi çatışma ortamı yaratma etkisi açısından oldukça önemlidir. Dünyanın diğer bölgelerinde doğal enerji kaynaklarının azlığı Orta Doğu'nun petrole dayalı ekonomisinin önemli bir farkını ortaya çıkarmaktadır. Petrol dışında ekonomik yönden bölgenin diğer bölgelerden farklı olan bir yönü de ülkelerin zayıf ekonomik yapıları nedeniyle gelir dağılımındaki bozukluklar halkın bazı bölümlerini yönetimle karşı karşıya getirmektedir. Savaş ve çatışma odaklı Orta Doğu'da dolaylı olarak silahlanmanın da durmadan hız kazanarak devam etmesinde etkin olan siyasi ve ekonomik etkenler dışında bölgeyi özelleştiren kültürel ve dinsel nedenlerin yoğun olduğu bir bölgedir. Buna ek olarak ataerkil ve kabile kültürü en az yukarıda belirtilen etkenler kadar bölgenin çatışma ortamına olumsuz etkiler yaptığı bilinmektedir. Bölgedeki siyasi istikrarın ancak aile ve kabileler arasındaki dengelerin düzene girmesiyle sağlanabileceği öngörülmektedir. Son dönemde gelişen yeni bir neden de silahlanmanın artışında yeşil kuram diye tanımlanan bir olgudur. Tüm dünyada artış gösteren çevresel sorunlar Orta Doğu'da da sorunlar oluşturmaya başlamıştır. Dünya giderek ısınmaktadır ve kuraklık, çölleşme ve yetersiz su kaynakları ülkelerin karşı karşıya gelmesine neden olabilecek büyük sorunlar meydana getirmeye başlamış ve ilerleyen yıllarda daha büyük sorunları da beraberinde oluşturacağı bir gerçektir.³⁹⁷

Orta Doğu'da savunma ihtiyaçlarına bağlı olarak silahlanma yarışının hızlanması bölgenin zengin yeraltı kaynaklarına duyulan ihtiyaçların önceki dönemlere göre daha fazla ihtiyaç duyulmasından kaynaklandığı bilinmektedir. Orta Doğu ülkelerinin silahlanma için ayırdıkları bütçe her dönemde giderek artmaktadır ve ülkelerin daha temel ihtiyaçlarına yönelik harcamalar için ayrılan bütçelerde de azalmalar meydana gelmektedir. Örneğin

³⁹⁶ Deniz, Y., Ortadoğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri, Tesam Akademi Dergisi, Turkish Journal of TESAM Academy, cilt: 3, sayı: 1, Ocak 2016, s. 141.

³⁹⁷ Şahin, M., Orta Doğu: Aktörler, Unsurlar, Sistemler, Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., 1. baskı, İstanbul, 2019, s.484-496.

2014 yılında bölge ülkelerinin silah harcamalarında bir önceki yıla göre yaklaşık %5,2 oranında artış olmuştur. Bölgede dünya nüfusunun yaklaşık %5'i yaşarken yapılan silah harcamalarının % 11 düzeyinde gerçekleşmesinin dikkat çekici olduğu görülmektedir. Özellikle bölgenin güçlü ülkelerinden Suudi Arabistan'ın, İran ve İsrail'in yaşanan savaş ve çatışma ortamındaki etkileri fazladır. Diğer bölgelerden farklı olarak dünya güçlerinin Orta Doğu bölgesinde hâkimiyet kurma istekleri her geçen gün artmakta ve devlet dışı güçler olan DAES, Hizbullah ve Hamas gibi yapıların oluştuğu bölge özelliğini korumaktadır.³⁹⁸

Orta Doğu, Rusya ile sıcak denizleri, Doğu ile Batıyı, Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu birbirine bağlayan ve Avrupa ile Asya arasındaki bütün ticarî ve kültürel bağlantıların birleştiği özel bir bölgedir. Yeryüzünün en önemli kara ve su yollarını barındırmaktadır. Bu stratejik konumu kapsamında; son dönemde azalan su kaynakları nedeniyle, özellikle gelişmiş ülkeler tarafından sahip olmak istenilen su kaynakları, bölgede diğer bölgeler oranla daha fazla silahlanmaya yol açmıştır.³⁹⁹

Orta Doğu'nun tüm bölgelerinde yaşanan etnik ve dini çatışmalar ulusal ve uluslararası önemli bir tehdit kaynağı olarak etkisini sürdürmektedir. Karmaşık ve yapay olarak çizilen sınırlarda oluşan devletlerdeki etnik ve dini çeşitlilik diğer bir devlet ile olan ilişkilerinde önemli bir güvenlik sorunu olarak her zaman gündemde kalmıştır. Kritik coğrafi konum ve dış güçlerin etkileriyle, olgunlaşmamış ulus-devlet yapılanması, Arap milliyetçiliği, çoğunluğu temsil eden azınlık iktidarlar nedeniyle Orta Doğu her zaman diğer bölgelerden farklı olarak silahlanmanın her dönemde önemini koruduğu bir bölge olarak anılmasına neden olmuştur.⁴⁰⁰

3.8. Orta Doğu'da Silahlanmanın Dünya ve Bölge Siyasetine Etkileri

Dünya gelir dengesindeki değişimler silahlanma yarışını da etkilemektedir. Dünya içinde bulunduğu ekonomik krizden zarar görmeye devam ederken, silahlanma yarışı hız kesmemektedir. Amerika ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi ülkeler silahlanmaya harcadığı bütçeler oldukça yüksektir.⁴⁰¹

³⁹⁸ Deniz, Y., Ortadoğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri, Tesam Akademi Dergisi, Turkish Journal of TESAM Academy, cilt: 3, sayı: 1, Ocak 2016, s. 131-133.

³⁹⁹ <https://www.kenandabirkuyu.com/ortadogu-kavrami-ortadogunun-tarihi-ve-cesitli-yonleriyle-dunya-siyasetinde-ortadogunun-onemi>. Erişim Tarihi: 21.11.2019.

⁴⁰⁰ Güngörmüş Kona, G., Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması ve Dâhili Risk Faktörlerinin Etkisi Akdeniz İ. İ.B.F. Dergisi (8) 2004, s. 128-134.

⁴⁰¹ <https://www.dunya.com/ozel-dosya/dunyada-silahlanma-yarisi-tam-gaz-haberi-169339>. Erişim Tarihi: 21.11.2019.

Orta Doğu özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında hiç ara vermeden anlaşmazlıklar, krizler, çatışma ve savaşları barındıran bir merkez konumuna girmiştir. Bölge zengin doğal enerji kaynaklarını yapısında barındırmasının yanı sıra önemli deniz ve kara ticaret hatlarının da üzerinde oluşu sorunları beraberinde getirmiştir. Artan bölge sorunlarıyla silahlanma ihtiyacı giderek artmaktadır. Silahlanma sadece güvenlik birimlerine malzeme tedarik faaliyetleriyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda silahların alındığı ülkelerle oluşturulan stratejik durumlara da bağlı olarak gelişme göstermektedir. Silahlanma ile birlikte ittifak içinde olunan veya olası ittifak eğilimi düşünülen bölge ve ülkelerle olan stratejilerin belirlenmesi dünya ve bölge siyasetini etkileyen en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Bölgede savunma ve silahlanma ihtiyaçlarının artış yönünde özellik göstermesi, ülkelerin siyasi yapılarını ve yönetimlerini kendi bünyelerinde etkin bir savunma sanayi kurma yönünde çalışmalar içinde bulunmaya zorlamaktadır. Yerli savunma sanayi girişimleri sırasında ülkeler bölgesel ve dünya siyaseti ve yönetimlerine uyumlu stratejiler belirlemek için etkili hedefler oluşturmaya çalışmaktadırlar. Orta Doğu'daki silahlanma faaliyetlerinin öngörülebilir gelecekte de hızla devam edeceği düşüncesiyle özellikle Amerika, İngiltere, Fransa ve Rusya gibi silah üretici ülkelerdeki dış siyasi politikalarını ve yönetsel yapılarını da etkilemekte ve stratejik çıkarlarını bunlara göre belirlemektedirler. Silahlanma yarışında üretici ülkelerin bir kazancı da sadece silah satışıyla değil satılan silah ve malzemelerin ilerleyen yıllarda ihtiyaç duyacağı bakım, onarım, modernizasyon ve eğitim ihtiyaçlarını da karşılama gereksinimleri nedeniyle, bu konuları stratejik planlamaları içine almaktadırlar.⁴⁰²

⁴⁰² Şahin, M., Orta Doğu: Aktörler, Unsurlar, Sistemler, Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., 1. baskı, İstanbul, 2019, s. 501-531.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Orta Doğu; dünya gündeminde çeşitli nedenlerle sürekli olarak yer alan ve almaya devam etmekte olan bir bölgedir. Orta Doğu kavramı özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ortama girmiş ve ilerleyen dönemde daha yoğun şekilde yer almaya başlamıştır. Bölgenin tam olarak sınırları günümüzde bile henüz belirlenememiştir. Kavram coğrafi olarak ele alındığında daha belirleyici olurken dönemsel siyasal gelişmeler doğrultusunda değişkenlikler gösterebilmekte ve sınırların ve kapsamının farklılaşmasına neden olabilmektedir.

Orta Doğu bölgesinin sınırları tam olarak tanımlanamaz olsa bile; en geniş kapsamlı şekilde ele alacak olursak, bölgenin, batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır'dan başlayarak doğuda Umman Körfezi'ne kadar uzanan ve Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'ı kapsayan, kuzeyde ise Türkiye, Kafkasya ile Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini içine alan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan'ı da içeren, güneyde ise Suudi Arabistan'dan Yemen'e kadar uzanan bir alan ile orta bölgede Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in yer aldığı özel bir bölge olduğu belirtilebilmektedir.

Coğrafi sınırlarının zorlukla belirlenebildiği Orta Doğu; farklı yapıdaki birçok ülkeyi içermesi nedeniyle farklı siyasi özellikler taşımaktadır. Dünya gündeminden hiçbir zaman düşmeyen bölge, siyasal yönden son derece duyarlı ve kırılgan bir bölge olma özelliğini hala korumaktadır. Bu duyarlılık ve kırılganlığın bölge içindeki farklı ülkelerdeki etnik, dini ve siyasal değişkenliklere dayalı olarak kaynaklandığı düşünülmektedir.

Enerji kelime anlamı olarak aynı zamanda güç kavramı ile de eşdeğerde kullanılmaktadır. Dünyada ülkeler bilimsel ve teknolojik gelişmelerle duydukları enerji gereksinimlerinde yoğun bir artış yaşamaktadır. Enerji kaynaklarının doğal olması, kullananlar açısından son derece önemlidir. Doğal enerji kaynakları yoğun olarak Orta Doğu bölgesinde bulunmaktadır. Doğal enerji kaynaklarının varlığı aynı zamanda doğal ve etkin güç kaynaklarını barındırma anlamına gelmektedir. Bölgede bulunan özellikle petrol ve doğal gaz, bu gücü ortaya çıkaran en önemli enerji kaynaklarından sayılmaktadır. Ayrıca doğal olmayan enerji kaynaklarının, nükleer enerji gibi, insan ve çevre sağlığına oluşturabilecekleri olası tehlikeler göz önüne alındığında doğal enerji kaynaklarının öneminin daha fazla arttığı düşünülmektedir. Doğal enerji boyutundaki bu gücü elinde bulunduran bölgenin savunulması ve korunması için yapılması gereken hazırlıklar ve önlemler de oldukça zor ve kapsamlı olmuştur. Orta Doğu'daki mevcut gücü geliştirmek ve korumak boyutunda yapılması gereken çalışmalar bölge ülkelerinin uyum içerisinde

çözmeye çalışacakları kavramlar olmalı ve ortak çıkarlar stratejik olarak belirlenmeye ve kontrol altında tutulmaya çalışılmalıdır.

Orta Doğu'nun sahip olduğu doğal enerji kaynaklarından kaynaklanan gücünü koruyabilmek için; bölge ülkelerinin yoğun şekilde silahlanma faaliyetleri içerisinde yer aldığı ve ilerleyen süreçte de bu faaliyetlerini artırarak sürdüreceği bir gerçektir. Bölgede süregelen yoğun silahlanma faaliyetleri bölge ülkeleri arasında bir yarışa dönmüştür. Bu yarış, bölge ülkelerini ekonomik açıdan yormakta ve halklarının temel düzeydeki ihtiyaçlarına ayıracakları bütçelerinde azalmalar olmasına neden olmaktadır. Temel düzeydeki kaynakların yeterince kullanılmaması nedeniyle bölge halkı tam olarak gelişmemekte ve büyük savunma harcamalarına karşın kendini tam olarak güvende hissedememektedir. Ayrıca yapılan savunma harcamalarının çoğu, bölge ülkeleri dışında özellikle Amerika, İngiltere, Fransa ve Rusya gibi ülkelere yönelmektedir. Söz konusu ülkelerde bu kaynak akışından olumsuz etkilenebileceği hiçbir zaman düşünülmemekte ve bölgedeki zengin doğal enerji kaynaklarına ulaşma arzusu yanında silah satışlarıyla bölgedeki çatışmazlık ortamının oluşmasına imkân vermeyecek stratejiler belirlenmeye çalışılmaktadır. Diğer bir ifadeyle bölgedeki savaş ve çatışmaların devam etmesi beklenen ve arzu edilen bir hal tarzı olmaya devam etmektedir.

Çalışmada ele alınan ve değerlendirilen İran, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır Devletleri bölgede çeşitliliğin en belirgin özelliklerini içeren ülkelerdir. Yönetim şekilleri, dini ve mezhepsel durumları, düşünüldüğünde oldukça karmaşık özellikler taşıyan ülkelerdir. Güvenlik ve savunma ihtiyaçları, bu ihtiyaçları karşılama şekilleri, ülke stratejilerini belirleme tarzları birbirlerinden çok farklı ülkelerdir. Söz konusu ülkeler özellikle yönetim şekilleri nedeniyle aynı zamanda oldukça kapalı bir tarz sergilemeleri nedeniyle de incelenebilmesi ve değerlendirilebilmesi kısmen zor olan ülkelerdir.

Çalışmada incelemeye ve değerlendirmeye çalışılan Şiiliğin önemli bir temsilcisi olan Orta Doğu'nun güçlü ülkelerinden İran İslam Cumhuriyeti jeopolitik konumu gereği dünyanın ulaşım yollarının merkezinde olma avantajını kullanmaktadır. Ayrıca birçok doğal kaynağı da coğrafyası içinde barındırmaktadır. İran devrim sonrasında yaşadığı gelişmeler İran'ı teokratik yapıdan demokratik yapıya tam olarak dönüştürememiştir. İran sahip olduğu zengin doğal enerji kaynaklarını Amerika gibi ülkelerin uyguladıkları yaptırımlar ve ambargolar nedeniyle etkin şekilde değerlendirememeleri nedeniyle istenen büyüme ve gelişmeyi sağlayamamıştır. Ekonomik açıdan hala güçlü ülkeler arasında üst sıralara yükselememiştir. Ülkenin savunma ve güvenlik ihtiyaçlarının dönemin koşullarına uygun hale getirme çabaları kapsamında; Devrim Muhafızları ve Düzenli Ordu yapısında geliştirme çalışmalarını sürdürdüğü görülmektedir. İran, mülteciler, uyuşturucu

kullanımındaki artışlar ve tarikatlar konusunda yaşadığı iç güvenlik sorunlarına etkin çözümler bulma yönünde yoğun çalışmalar içine gireceği düşünülmektedir. Ayrıca ülkeye uygulanan Amerikan yaptırımlarının son yıllarda da azalmadan devam etmesi nedeniyle ilerleyen dönemde petrol ihracatında yaşanan daralmanın İran ekonomisine yapacağı olumsuz etkilerin giderek artacağı öngörülmektedir. İran'ın ekonomik gelişmelerden daha fazla etkilenmemesi için Çin ve Hindistan gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmesinin gerekli olduğu görülmektedir.

Tarihsel geçmişi süresince yoğun bir işgal edilme durumuna maruz kalmış olan Irak Cumhuriyeti stratejik konumu ve zengin doğal kaynaklarına sahip olması nedeniyle gündemde kalmaya devam edeceği yönünde belirtiler devam etmektedir. Irak kuruluş yıllarından itibaren mevcut üniter bir devlet olma yapısını federal devlet modeline dönüştürmüştür. İşsizlik, kaçakçılık, artan şiddet olayları nedeniyle Irak sadece petrole dayalı ekonomik gelişimini istenen düzeyde sağlayamamış ve ekonomisini güçlendirememiştir. Mali kaynaklara ulaşma yönünde zorlanan Irak halkı son dönemde yönetimlerine karşı yoğunlaşan eylemler ve gösteriler içine girmiştir. Irak savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını geliştirme çalışmaları içerisinde özellikle Amerika'nın yoğun desteğini almaktadır ve bu alan için yüksek düzeyde harcamalar yapacağı ve bütçeler oluşturmaya devam edeceği görülmektedir. Bağdat ve Şiilerin yoğun olduğu yerleşim bölgelerinde yoğunlaşan işsizlik, yolsuzluk ve kamu hizmetlerinin yetersizliği konularında çözülemeyen sorunlar üzerinde Irak yönetiminin yoğun çaba harcaması gerektiği, sorunların uzaması durumunda ülkeyi giderek artan zorlu günler beklediği düşünülmektedir. Irak'ın ilerleyen dönemde sorunlarına etkin çözümler üretebilmesi için, 2003 Amerikan işgalinden sonra bir düzen içinde işletemediği devlet yapısındaki bozukluğa çare bulması gerektiği değerlendirilmektedir.

Bölgenin teokratik ülkelerinden olan Suudi Arabistan Krallığı, mevcut yönetim yapısı nedeniyle yaşadığı devlet içi sorunlar ve sorunların yanında mevcut enerji kaynaklarını etkin ve verimli kullanabilme yönünde yaşadığı zorluklara yeni yollar bulabilme çabaları devam etmektedir. Suudi Arabistan siyasi ve idari yapısının temelini oluşturan Şeriat yasalarına dayalı yönetim temelinde, günümüzde de demokratikleşme sürecinde gerçekçi bir yol alamadığı görülmektedir. Bölgenin ekonomik açıdan en güçlü ülkelerinin başında gelen Suudi Arabistan sadece petrole dayalı ekonomisini çeşitlendirme ve yeni işgücü alanları oluşturma çabasını hızlandırmak zorunda olduğu görülmektedir. İran, Irak ve Yemen kaynaklı dış tehdidinin son yıllarda artmasını yoğun şekilde hissedilen Suudi Arabistan savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılama yönünde büyük harcamalar içine girmiştir. Bu harcamalarını, artan şekilde sürdüreceği düşünülmektedir. Suudi Arabistan yönetimini özellikle Amerika ile yaşadığı anlaşmazlık konularında

yoğunlaşacağı öngörülmektedir. Ülkenin büyük boyutta yaşadığı iç güvenlik sorunları diğer ülkelere göre oldukça düşük düzeyde olduğu bilinmektedir. Suudi Arabistan'da halkın iradesine rağmen sürdürülen otoriter ve totaliter yönetimin varlığındaki sorgulanma, ilerleyen dönemde hızlanarak artacaktır. Çünkü ülkede küçük bir azınlığın büyük boyutlardaki varlıklı yapısıyla halkın çoğunluğunun yoksulluğu arasında bir yaşam farkı bulunmaktadır. Özellikle doğu ve kırsal bölgelerde bu yaşam farkı belirgin durumdadır. Suudi Arabistan yönetiminin yaşam farklarındaki dengesizliklere çözüm üretmemesi durumunda ülkenin sıkıntılı günler yaşaması olasılığının yüksek olacağı düşünülmektedir.

Orta Doğu'nun Yahudi Devleti olan İsrail, kuruluş yıllarından itibaren yaşadığı çalkantılı süreçleri günümüzde de devam etmektedir. Çalkantılı süreçlerinde özellikle Amerika ve İngiltere gibi ülkelere aldığı destek önemlidir. Ülkenin siyasi ve yönetsel yapısı oldukça güçlü bir yönetim şekli içinde sürdürülmeye çalışılmaktadır. Orta Doğu'da doğal enerji kaynağı olmayan bir bölgede konuşlanmış olmasına karşın kurulduğu yıllardan itibaren sanayisini güçlendirme ve sağlam bir ekonomik yapı oluşturma çabaları sürmektedir. Bu çabalarında diğer ülkelerdeki Musevilerin etkin desteğini almasının önemi büyüktür. Ülke, büyüklüğü ile orantılı olmayan şekilde askeri güce sahip olan İsrail Savunma ve güvenlik ihtiyaçları konusunda ilerleyen dönemde de daha önceki süreçlerde olduğu gibi özellikle Amerika'nın yoğun desteğini almayı sürdüreceği öngörülmektedir. İsrail'in iç güvenlik yapısı ve stratejisi kapsamında halkından aldığı desteğin aynı şekilde devam edeceği düşünülmektedir.

Mısır 1922 yılından itibaren krallar ve diktatörler tarafından yönetilen bir ülke olmuştur. "Dünya'nın Annesi" veya Arap ülkelerinin "ağabeyi" olarak bilinen ve kültürel medeniyetleriyle köklü tarihi geçmişe sahip olan Kuzey Afrika'nın en kalabalık ülkesi olan Mısır, Hüsnü Mübarek yönetiminin sona erdiği 25 Ocak devriminin ardından demokratikleşme sürecine girmiş ancak 2013 yılındaki darbeden sonra ülkede gelişen şiddet ortamı ile insan hakları, özgürlükler ve ekonomide zorlu günler başlamıştır. Mısır, darbeden sonra son derece yoğun bir silahlanma ve modernizasyon faaliyeti başlatmış, Fransa ve Rusya ile çok sayıda savunma malzemeleri alım anlaşmaları yapmıştır. Arap ülkelerinin merkezi sayılan Mısır'da gerçekleşen olaylar tüm Arap ülkelerinde etkili olmuştur. Mısır, siyasi, askeri, kültür ve sosyal yapı yönünden diğer Arap ülkelerinden farklı özellikler göstermektedir. Arap-İsrail ilişkileri, siyasi istikrar, ekonomi, toplumsal ayrışmalar Mısır'ı zorlamaya başlamıştır. Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesinden sonra siyasi, ekonomik ve güvenlik sorunları artmıştır. Mısır'ın başına seçimle gelen Cumhurbaşkanı Mursi'nin askeri bir darbeyle devrilmesi Orta Doğu'nun yeniden yapılandırılması sürecinde önemli olmuştur. Mısır'daki olayların önümüzdeki süreçte bölgeyi daha belirgin şekilde etkileyeceği düşünülmektedir.

Son yıllarda gelişen ve Arap Baharı adı verilen kavram ile birlikte bölge ülkelerinde oluşan yeni tehdit algıları, çeşitlilik kazanmıştır. Bu tehditler giderek bölgede görülen ortam gibi daha karmaşık hale gelmiştir. Arap Baharıyla birlikte oluşan halk hareketleri, dini, etnik ve mezhep çatışmaları, radikal hareketlerde artış, devlet dışı silahlı güçlerin çoğalması ve petrole duyulan ihtiyacın artması ile doğal enerji kaynaklarını içeren alanların ele geçirme çabaları artmaktadır. Bölge yüzyılımızda bile halen hem bölgesel çatışmaların ve anlaşmazlıkların hem de devletlerarasında güç dengesi belirleme düşüncesi konusunda yaşanan çekişmelerin yaşanmaya devam ettiği bir coğrafya olma özelliğini sürdürmektedir ve bu özelliğini kısa dönem içerisinde aynı düzeyde sürdüreceği yönünde kuvvetli olasılıklar taşımaktadır.

Orta Doğu'da silahlanma son yıllarda görülmemiş düzeyde hızla devam etmektedir. İran'dan Suudi Arabistan'a giden yeni silahlar Ortadoğu'nun askeri yapısını tehlikeli bir şekilde değiştirmektedir. Amerika, İsrail'e, El Kaide'ye karşı savaşında Irak'a, Mısır'a askeri desteğini yeniden başlatmıştır. Hizbullah Rusya'dan, Suriye ise Rusya ve İran'dan silah almayı sürdürmüştür. İsrail'in askeri açıdan taşıdığı niteliksel üstünlük, "herhangi bir askeri tehlikeyi püskürtme yeteneği" olarak bildirilse de İsrail Orta Doğu'daki dengeleri etkilemeye devam etmiştir. Amerika, Irak ile askeri bağlantılarını sürdürmeye devam etmiştir. Dünyanın büyük boyutlu askeri bütçeli ülkelerinden birisi olan Suudi Arabistan'ın askeri harcamaları İran'dan, İsrail'den gelebilecek tehditlere karşı yıllara dayalı olarak artış göstermiş özellikle hava kuvvetlerine büyük yatırım yapmıştır. Orta Doğu'da yaşanan silahlanma yarışı Türkiye'nin bölgedeki önemini giderek arttırmıştır. Türkiye savunma sanayisi etkileyici bir hızla gelişme göstermeye devam etmektedir. Türkiye bu amaçla kendi tanklarını, İHA'larını, savaş helikopterlerini üreterek geliştirmeye devam etmekte, ayrıca F-35 savaş uçaklarının üretimine de katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Ortadoğu toplamda 3.858 trilyon dolarlık GSMH ile küresel toplam hasılanın %4.80'ini oluşturmaktadır. Bölgenin savunma bütçeleri incelendiğinde, Ortadoğu 2016 yılında 187 milyar dolarlık toplam savunma harcaması ile 1.69 trilyonluk küresel toplam savunma harcamasının %11.7 gibi önemli bir kısmını temsil etmektedir. Bazı Ortadoğu ülkeleri GSMH'lerinin ve hükümet harcamalarının büyük bir kısmını savunma harcamalarına ayırmaktadır. Ortadoğu ülkeleri silah alımları kapsamında üç bölümde değerlendirilmektedir. Birincisi daha çok dış yardım ve hibe ile silah alımlarını gerçekleştirmekte olan ülkeler (Ürdün, Lübnan, Mısır), ikincisi ise petrole dayalı ekonomiye sahip ve sürdürülebilir bir silahlanma politikası takip etmeyen ülkeler (Umman, Irak ve Suudi Arabistan) ve son sırada nizami vergi sistemleri oturmuş, ekonomileri birçok

farklı sektörden beslenen ve yerli üretim ile inovatif gelişmeler sağlamaya çalışan ülkeleri (Türkiye, İsrail, İran ve B.A.E) gibi ülkelerdir.⁴⁰³

2010 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı gelişimini olumlu karşılayan Türkiye bölgede barış ve istikrarın halkların ihtiyaçlarına cevap verecek demokratik rejimlerle sağlanabileceği görüşünü desteklemiştir. Ayrıca ihtiyacı olan bazı ülkelere de mali ve teknik yardım sağlamaya devam etmiştir. Arap Baharı'nın Türkiye'ye bir müddet dış ticaret yönünden faydalı olan "sıfır sorun" politikasını sona erdirdiği, Türkiye'nin güney hudutları boyunca din referanslı siyasi bazı oluşumların ortaya çıkmasına neden olduğu, Suriye'de rejimin tamamen çökmesi halinde ülkenin parçalanmasının daha da büyük bir istikrarsızlığa yol açarak Türkiye'yi ciddi bir güvenlik sorunu ile karşı karşıya getirebileceği düşünülmektedir. Suriye'deki Kürtlerin de sınırlarımız boyunca yaşadıkları bölgelerde/kantonlarda özerklik ilan etmeleri olasılığı da giderek artmaktadır. IŞİD'in mali kaynakları arasında Irak ve Suriye'de elinde tuttuğu petrol kaynaklarını, bu petrolün kaçak olarak satılmasından elde edilen gelirleri, yağmayı, fidyeyi, Şii yayılmacılığına karşı bazı Arap çevrelerinden alınan yardımları saymak mümkündür. Türkiye'nin IŞİD karşısındaki durumu öbür ülkelerden çok farklı ve daha hassastır. Sınırları boyunca her türlü tedbiri almak ve uygulamak zorundadır. Irak her açıdan Türkiye için önemli bir ülkedir. Türkiye'nin Irak politikasının esasının ülkenin toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin korunması teşkil etmektedir. Türkiye'nin İran ile ilişkilerinde düzenli bir süreç sağlanamamıştır. Ancak rejim, vizyon ve çıkar farklılıklarına rağmen iki ülke arasındaki ilişkilerde belirli bir yakınlaşma meydana gelmiştir. Türkiye özellikle nükleer programı nedeni ile ağır baskı altında kalan İran'a uluslararası alanda destek vermiştir. Mısır hemen her dönemde Arap ülkelerinin lideri olarak kabul edilmiştir. Nasır dönemi hariç Mısır ile ilişkilerimiz olumlu bir seyir takip etmiş ve ekonomik ilişkilerimiz son yıllarda büyük bir atılım göstermiştir. Türkiye Mısır'daki demokratikleşme sürecini başından itibaren aktif olarak desteklemiştir. Mübarek'in devrilmesine destek vermiş olan Türkiye'nin Müslüman Kardeşlerin adayı Mursi'ye karşı yapılan darbeyi ağır dille kınaması iki ülke ilişkilerini zedelemiştir. Doğu Akdeniz'deki deniz alanlarının sınırlandırılmasında Türkiye'nin Mısır ile bir anlaşma yapması büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri siyasi, askeri, ekonomik ve ticari yönlerden her zaman büyük önem taşımış ve iki ülke arasında işbirliği sahaları zaman içinde hem çeşitlenmiş ve hem de genişlemiştir. Türkiye tarihsel boyutuyla komşuları ile her türlü dostluk ve işbirliği ilişkilerini geliştirmeyi hedefleyen bir ülke olmuştur. Bunu sağlamaya çalışırken bölge ülkelerinin içişlerine karışmamaya özen göstermiş, bu ülkelerin birbirleri ile olan anlaşmazlıklarında da taraf olmamaya özen

⁴⁰³ https://www.researchgate.net/publication/325846360_Ortadogu'da_Silahlanmanin_Zirve_Noktasi_2015-2016_Donemi_The_Zenith_of_Armament_in_the_Middle_East_2015-2016. Erişim Tarihi : 19.12.2019.

göstermeye çalışmıştır. Arap dünyasının lideri durumundaki önemli ülkelerinden Mısır ile olan ilişkiler Müslüman Kardeşler'e verilen destek nedeniyle başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinde tedirginliğe neden olmuştur. Türkiye'nin jeopolitik konumu ile laik, çoğulcu, demokratik yapısı ve Batı ile sürdürdüğü ittifak ilişkileri, NATO, Avrupa Konseyi, AB, AGİT gibi kurumlarla ortaklıklarının bölgedeki ağırlığını ve saygınlığını arttıran unsurlar olduğu bilinmektedir. Ortadoğu'daki güç dengesinin gelişimini öngörmek giderek daha da zorlaşmaktadır ve bölgeyi etkileyen değişikliklerin durumu yakın bir zamanda daha da sorunlu bir hale getirmesi beklenmektedir.

Orta Doğu, tarihsel olarak sürekli bir çatışma alanı oluşturmuş bir coğrafyadır. Mısır- Hitit mücadelesi ile başlayan süreç, Pers akınları, İskender'in seferleri, Roma'nın hâkimiyeti, Bizans-Sasani mücadelesi, İslam'ın hâkimiyet mücadeleleri, Türklerin Asya'dan bölgeye göç etmesi, Moğol akınları, Haçlı Seferleri, Osmanlı hâkimiyeti, Avrupalı devletlerin hâkimiyeti ile I. ve II. Dünya Savaşları ile günümüze kadar devam etmiştir. Orta Doğu'da son dönemde yaşanan anlaşmazlıklar incelendiğinde, yaşanan olaylara bölge dışı güçlerin katkısı yüksektir. Bu gelişmelerde ana kaynak ise bölgenin iç dinamikleridir. Bölgenin kaderi, zengin enerji kaynaklarına bağlıdır ve küresel güçler tarafından bölgede bulunan ülkelerin kontrolüne bırakılmamıştır. 20. Yüzyılın başlarında İngiltere, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Amerika bölgeyi kontrol eden güç olmuştur. Amerika, bölge coğrafyasını kontrol edebilmek ve en önemli stratejik ortağı olan İsrail'in güvenliğini sağlayabilmek için bölgeye çeşitli yollarla girişimlerde bulunmaktadır.

Bölge ülkeleri ulusal ve uluslararası güç düzeylerini etkin duruma getirebilmek için savunma ve saldırı kapasitelerini devamlı olarak arttırmaya çalışmaktadırlar. Güç unsurlarını üretmek daha uzun süreli ancak geleceğe yönelik bir Ar-Ge sürecini gerektirirken bu unsurları satın almak, sadece tüketmek daha kısa süreli ve etkin daha az maliyetle güçlenmek anlamına gelmektedir. Hızlı güçlenen ülkeler, diğer üreten ülkelere bağımlı hale gelirken bu süreci daha uzun dönemde yaşayan ancak üretici olan ülkeler süreç sonunda daha etkin ve güçlü bir yapıya kavuşmaktadırlar. Ortadoğu devletleri çoğu zaman güç unsurlarını tüketmeyi ve kısa sürede güçlenmeyi istemişlerdir. Bölge dışı ülkeler de bunu fırsat bilerek bölge ülkelerini bağımlı hale getirmişler ve bölge kaynaklarını daha rahat kullanma imkânı bulmuşlardır. 2000'li yıllara gelindiğinde dışarıya bağımlı ve üretemeyen bir Orta Doğu'da en erken adımı, 1970'lerde savunma sanayisini geliştirmeye başlayan İsrail atmıştır. 1990'larda bu süreci başlatan Türkiye ve İran, Orta Doğu'yu savunma sanayisini üreten bir yapıya kavuşturmuştur. Son dönemde ise Suudi Arabistan 2030 vizyonu çerçevesinde bu konuda köklü ve önemli adımlar atma çabası içerisine girmiştir. Ancak Orta Doğu ülkelerinin büyük çoğunluğu, ana savunma gücünü oluşturan

uçak, gemi ve tank üretiminde bölge dışı ülkelere büyük ölçüde bağlı durumunu henüz değiştirmiştir.

Ortadoğu coğrafyası, özellikle bölgenin çok zengin enerji kaynaklarına sahip olduğunun anlaşılmasından sonra tarihin her döneminde çatışmalar ve savaşlarla karşı karşıya kalmıştır. Bölgenin geleceği, burada yaşayanların iradeleri ile değil, küresel güçlerin çıkarları ile belirlenmeye başlamıştır. Bölgedeki çatışmaların görünürdeki gerekçesi İran, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır devletlerinin güvenlik endişeleri ve küresel çıkar çatışmaları olduğudur. Ancak temelde Selefi-Vahhabi, şii ve Siyonist yaklaşımların etkili olduğu da görölmektedir. Mevcut süreçte Orta Doğu ülkelerinin tarihsel özellikleri kapsamında sürdürdükleri savunma ve güvenlik stratejilerini oluşturan kavramlar konusunda, güncellemeler yapma zorunluğu meydana gelmektedir. Bölge ülkelerinin değişim gösteren devlet güçleri ve olası tehditlerini değerlendirerek yeni stratejiler belirleme sürecine girecekleri düşünölmektedir. Ancak artan dünya nüfusu ve enerji ihtiyacı nedeniyle bilinen ve öngörölen bir gerçek, bölgede süregelen anlaşmazlık ortamlarının değişik boyut ve şekillerde devam edeceğidir.

Çalışmada incelemeye ve değerlendirmeye alınan Orta Doğu'nun önemli ülkelerinden olan İran, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır'ın siyasal yapıları, ekonomik güçleri ve silahlanma konularında birbirlerine karşı olan mücadeleleri ile güç dengelerindeki üstünlük yarışlarının ve özellikle silahlanma yarışlarının azalmadan devam edebileceği ve ülke halklarının bu durumdan olumsuz şekilde etkileneceği düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Arı, T., Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi, İstanbul, Alfa Yayınları, 2005.

Arı, T., Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa yayınları, İstanbul, 2007.

Arı, T., Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Bursa: MKM Yayınları, 2012.

Armaoğlu, F., Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988), Ankara: İş Bankası Yayınları, 1994.

Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 18.baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, 2012.

Besalel, Y., Yahudi Tarihi, Birinci Baskı, İstanbul: Üniöersal Dil Hizmetleri ve Yayıncılık A.Ş., 2000.

Buchta, W., Who Rules Iran?: The Structure of Power in the Islamic Republic, The Washington Institute for Near East Policy and the Konrad Adenauer Stiftung, Washington DC, 2000.

Cleveland, W.L., Modern Ortadoğu Tarihi, 1.basım, Agora Kitaplığı, 2008.

Ghods, M., R., Iran in the Twentieth Century, A Political History, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1989.

İlhan, S., Jeopolitik Duyarlılık, Ankara: TTK Yayınları, 1989.

İnat, Kemal, Balcı, Ali, Ortadoğu Yıllığı, Nobel Akademik Yayıncılık, 2005.

Johnson, P., Yahudi Tarihi, Çev. Filiz Orman, 2. Baskı, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2001.

Kara, İ. Hamas: Bir Direnişin Perde Arkası, RA Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Karabulut, B., Güvenlik: Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi:II, Barış Kitabevi, 2. baskı, Ankara 2015.

Karaman, M.L., Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1992.

Kocabaş, S., Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm, İstanbul: Vatan Yayınları, 1987.

Kurt, V., Ortadoğu'da Ordu ve Siyaset, Strateji Araştırmaları Serisi, 3, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.,1. Baskı, İstanbul, Eylül 2017.

Kurt, V., Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri, Strateji Araştırmaları Serisi 6, , Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.,1. Baskı, İstanbul, Temmuz 2018.

Kurt, V., Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri, Stratejik Araştırmaları Serisi, 1. Baskı, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A:Ş., İstanbul, Ağustos 2018.

Kürkçüoğlu, Ö.E., Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945-1970), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları no: 340, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

Öke, M.K., Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar: İhanetler, Komplolar, Aldanmalar, Çağ Yayınları, İstanbul, 1990.

Öke, M.K., Siyonizm'den Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002.

Özmen, S., İsrail ve Etnik-Dini Çatışmalar, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Roskin, M.G., Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür, Adres Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2007.

Sander, O., Siyasi Tarih: 1918–1994, 10.baskı, İmge Kitapevi, 2002.

Sandıklı, A., Küresel Gelişmeler, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Yansımaları, İstanbul: Tasam yayınları, 2006.

Silleli, T., Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Şahin, M., Orta Doğu: Aktörler, Unsurlar, Sistemler, Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., 1. baskı, İstanbul, 2019.

Şahin, M., Taştekin, M., II. Körfez Savaşı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

Tamçelik, S., İran: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkileri, İlksan Matbaası Ltd. Şti., 2014.

Taylor, A.R., İsrail'in Doğuşu: 1897-1947 Siyonist Diplomasisinin Analizi, 2. baskı, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000.

Turan, Ö., Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu, İstanbul: Yaydağ yayınları, 2002.

Yılmaz, T., Uluslararası Politikada Ortadoğu, Akdağ Yay. Ankara, 2004.

Yılmaz, T., Uluslararası Politikada Ortadoğu, 3. baskı, Ankara: Barış Kitap 2011.

Yılmaz, T., Şahin, M., Ortadoğu Siyasetinde İran, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2011.

Zehra, M. E., İslam'da İktisadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi, Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Sürelî Yayınlar

Abdin, A.S.Z., Birleşik Devlet Modeli Olarak Irak Uygulaması, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, sayı: 128, Ocak 2017.

Akçay, E., Anlı, İ.A., İsrail: Türkiyesiz Güvenlik, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, cilt: 5, sayı: 1, 2013.

Akçapa, M., Suudi Arabistan'ın Savunma Harcamaları ve Silahlanma Faaliyetleri, V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II, 2016.

Alagöz, B., Kandemir, E., 11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik ve İran'ın Afganistan Siyaseti, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, cilt: 2, sayı: 2, 2015.

Aydın, A., Bakıncak, E., Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt:17, sayı:1, 2016.

Bıyıklı, M., Bir Merkez Dünya olarak Afri Avrasya Stratejiler Çemberinde Türkiye ve Ortadoğu, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı:10, Ankara, 2007.

BP Statistical Review of World Energy, 68.baskı, 2019.

Delice, M., Polis Teşkilatlanmasının Farklı Ülkelerden Örneklerle Karşılaştırılması, Türk İdare Dergisi, Sayı: 481, 2015.

Deniz, Y., Ortadoğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri, Tesam Akademi Dergisi, Turkish Journal of TESAM Academy, cilt: 3, sayı: 1, Ocak 2016.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Irak Ülke Bülteni Ekim 2017.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), İran Ülke Bülteni, Ekim 2017.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Mısır Ülke Bülteni, 2017.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Suudi Arabistan Ülke Bülteni, Ekim 2017.

Doster, B., Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası, OrtadoğuAnaliz, cilt: 4, sayı: 44, Ağustos 2012.

Dumlupınar, N., Hibrit Savaş: İran Silahlı Kuvvetleri, Ankasam Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 1(2), Ekim 2017.

Efegil, E., İsrail'in Dış Politikasının Belirleyicileri, OrtadoğuAnaliz, cilt: 5, sayı: 49, Ocak 2013.

Efegil, E., Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler, Ortadoğu Analiz, cilt: 5, sayı: 53, Mayıs 2013.

Egeli, S. Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, Uluslararası İlişkiler, cilt: 10, sayı: 40, Kış 2014.

Erkmen, S., Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri, Ortadoğu Etütleri, cilt: 2, sayı: 3, Temmuz 2010.

Giray, F., Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt: 5, sayı: 1, 2004.

Gökçe, E.U., Suudi Arabistan'da Arap Baharını Engelleyen İç Dinamikler, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yıl: 2, sayı: 2, 2016.

Güngörmüş Kona, G., Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması ve Dâhili Risk Faktörlerinin Etkisi Akdeniz İ. İ.B.F. Dergisi (8) 2004.

Irak'ın Ekonomik Potansiyeline İlişkin Değerlendirme, Türkiye İş Bankası Raporu, İktisadi Araştırmalar Bölümü, Ocak 2015.

Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), SETA Yayınları XXVIII, 1. baskı, Pelin Ofset, Ankara, 2013.

İran İslam Cumhuriyeti Ülke Profili, T.C. Ekonomi Bakanlığı, Tahran Ticaret Müşavirliği, Tahran, 2018.

İran Ülke Raporu: Tekstil ve Hammaddeleri Sektörü, İtkip Genel Sekreterliği, Ekim 2016.

İsrail Devleti Ülke Notu, Ankara Sanayi Odası, Araştırma ve Yönlendirme Müdürlüğü, 2016.

İsrail Hakkında Gerçekler, İsrail Enformasyon Merkezi, Baskı: Keter Pres, İsrail, 2008.

İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu: Rapor, Seta Yayınları XIX, 1. baskı, Aralık 2012.

Karadere, M.L., Suudi Arabistan ve Ortadoğu'daki Varlık Mücadelesi, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), Analiz 07, 2015.

Kaştan, Y., Filistin Topraklarında Yahudi Milliyetçiliğinin Oluşumunda “Chowewe Zion”, “Bnei Brith”, “Esra” Cemiyetlerinin Rolü, Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, sayı: 15, 2016.

Kızıloğlu, S., İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi, Sosyal Bilimler, cilt: 2, sayı: 1, Ocak 2012.

Koç, M., İran'da Devlet Yapısı ve Temel Kurumlar-II: Yürütme Erki, İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), Ankara, 2018.

Kona, G.G., Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması Ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi, Akdeniz İ. İ. B.F. Dergisi (8) 2004.

Konukcu, Y., İran'ın İç Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi, Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, cilt: 3, sayı: 3, Eylül 2018.

Kurt, V., Güngörmez, O., Darbe Sonrası Mısır'ın Dış Politika Arayışı ve Silahlanma Stratejisi: Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı yayını, sayı: 252, Ağustos 2018.

Küçükseyhan, Y., Savunma Sanayi Sektör Meclisi 2017 Yıllık Raporu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2017.

Niray, B.,; Bölgesel ve Küresel ve Gelişmeler Işığında Ortadoğu'da Oluşan Siyasal Gelişmeler ve Türkiye'nin Yeri, T.C. Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay., no: 5, Elazığ. 2004.

Niray, N., Deniz, D., İran İslam Cumhuriyeti: Tarihi, Siyaseti ve Demokrasisi, Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, cilt:6, sayı:8, Elazığ, 2010.

Orta Doğu Durum Raporu, İpekyolu Kalkınma Ajansı, Ocak 2011.

Özcan, N.A., İşgal Sonrası Irak'ta Olanlar Sıradan Bir Güvenlik Sorunu mu?, Uluslararası İlişkiler: Akademik Dergi, cilt: 1, sayı: 1, 2004.

Özmen, S., Milenyum Sonrası Değişen Dünyada Güvenlik Algısı, Çukurova Araştırmaları, cilt: 4, sayı: 2, Kış 2018.

Öztürkler, H., İran Ekonomisinin Genel Özellikleri, Ortadoğu Analiz, cilt:4, sayı: 40, Nisan 2012.

Pirinççi, F., Ortadoğu'da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler: Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler, International Journal of Social Inquiry, cilt: 11, sayı: 2, 2018.

Samancı, M., Mısır'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı İçerisinde Vergi Sistemi'nin Gelişimi ve Türk Vergi Sistemi İle Karşılaştırılması, The Academic Elegance, cilt: 5, sayı: 9, 2018.

Sanyürek, M., B., İran Silahlı Kuvvetleri, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 31, Aralık 2018.

Sarıkaya, Y., Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür, Dış Politika Araştırmaları Merkezi, Rapor No:2, Kasım 2012.

Semiz, Y., Akgün, B., Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, cilt: 5, sayı: 9, 2005, s.165-166.

Sinkaya, B., İran'da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları'nın Yükselişi, Ortadoğu Etütleri, Cilt: 2, sayı: 2, Ocak 2010.

Sinkaya, B., Ortadoğu Siyasetine Giriş: Teme Faktörler, Aktörler ve Dinamikler, Orsam Kaynak no: 1, Nisan 2016.

Soy, H. B., Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Irak Savaşına Orta Doğu: Medeniyetler Çatışması mı, Çıkar Mücadelesi mi?, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Doğu Batı Yayınevi, Sayı 41, 2007.

Sönmez, M., Sanayinin Sorunları ve Analizleri (XIX): Asker-Polis Harcamaları ve Silah Sanayisi, Mühendis ve Makine Dergisi, cilt: 57, sayı: 680, 2016.

Suudi Arabistan Krallığı Ülke Raporu 2015, T.C. Riyad Büyükelçiliği: Ticaret Müşavirliği, Temmuz 2016.

Suudi Arabistan Ülke Raporu, Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Arge Şubesi, Ekim 2018.

Sümer, K.K., Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisinin İncelenmesi, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 2005.

Şahin, G., Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'in Önemi: Tehditler, Riskler, Fırsatlar ve Türkiye, Güvenlik Stratejileri, yıl: 15, sayı: 19, 2018.

Şimşek, M., Üçüncü Dünya Ülkelerindeki Silah Üretim ve Transferleri, E.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı: 6, Kasım 1991.

Şişman, D., Küreselleşme, Kriz ve Savunma Sanayi, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt: 39, sayı: 1, Haziran 2017.

Taş, S., Örnek, İ., Aksoğan, G., Türkiye'de Savunma Harcamaları, Büyüme ve Gelir Eşitsizliği, 1970-2008: Ekonometrik Bir İnceleme, Gaziantep University Journal of Social Sciences (<http://jss.gantep.edu.tr>), cilt: 12, sayı:3, 2013.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Ankara, 2007.

Tokgöz, H., İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Theodor Herzl ve Siyonizm, Anasay, 3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi, sayı: 1, 2017.

Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UHİM) Dergisi: Tarihten Bugüne İhlal Karneleri, İsrail, 2014.

Umar, Ö.O., Osmanlı Döneminde Yahudiler 'in Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt: 12, sayı: 2, Elazığ, 2002.

Vizyon 2023 Projesi Savunma, Havacılık ve Uzay Paneli, Savunma Havacılık ve Uzay Sanayii Panel Raporu / Ek-3, Tübitak, 2003.

Waltz, K.N, "Structural Realism After The Cold War", International Security, 01622889, cilt:25, 2000.

Yaycı, C., Irak'ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri, Güvenlik Stratejileri, cilt: 15, sayı: 30, 2019.

Yegin, A., İran Siyasetini Anlama Kılavuzu, Seta Yayınları XXV, 1. Baskı, Pelin Ofset, Ankara, 2013.

Yegin, A., İran'ın Sert Gücü: Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Şubat 2016.

Yıldırım, Y., Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İran'ın Silahlanmasının Ortadoğu Bölgesi Üzerindeki Etkileri, International Journal of Social Sciences and Education Research Online, <http://dergipark.gov.tr/ijsser>, cilt: 1, sayı: 2, 2015.

Yıldız, B., Akbulut, Yıldız, G., Ortadoğu Ülkelerinde Askeri Harcamalar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bootstrap Panel Granger Nedensellik Analizi, Sayıştay Dergisi, sayı: 112, Ocak- Mart 2019.

Yılmaz, H., İ., Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi Ve Abd'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri, Tesam Akademi Dergisi, cilt: 3, sayı: 1, Ocak 2016.

Yılmaz, S., Orta Doğu'ya Demokrasiyi Getirmek, International Journal of Economic and Administrative Studies, Yıl: 3, Sayı: 5, 2010.

Yurttaçıkılmaz, Z.Ç., Aali, A., Emsen, Ö.S., Askeri Harcamalar Ve Ambargonun Ekonomik Büyümeye Etkileri: İran Üzerine Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt: 26, sayı: 2, 2012.

Tezler

Abbas, A.K., Irak Anayasalarında Yürütme Organı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Anayasa Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Alamtabriz, H., Ortadoğu’da Siyasal İslam: İnan, Mısır ve Suudi Arabistan Örnek Ülkeleri İçin İslami Siyasal Yapı ve Sosyal Adaletin Karşılaştırmalı İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2014.

Al-Jasim, O.A.M. 2005 Irak Anayasası ve Anayasal Gerçeklik Işığında Irak Cumhuriyetinde Devletin Yapısı, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2017.

Aryan, B., Irak Anayasa’larında Yargı Organı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Anayasa Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Bostancı, M., “Suudi Arabistan Devleti’nin Kuruluşu ve Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri (1926-1990)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2013.

Çelik, H., Ortadoğu’da ABD Politikaları ve Büyük Ortadoğu Projesi, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.

Düzgün, M., “Türk Kamuoyunda İsrail (1948-1973)”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkulap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2006.

Gül, A., 2013 Mısır Askeri Darbesinin Türkiye Mısır Ekonomik İlişkilerine Etkisi, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Orta Doğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

Kerimoğlu, T., Geçmişten Günümüze Amerika Birleşik Devletlerinin Orta Doğu Politikaları, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

Kingdom of Saudi Arabia, Bureau of Experts at the Council of Ministers, Official Translation Department: Law of the Council of Ministers, 3. Baskı, Riyad, 2015.

Mammadov, A., Suudi Arabistan`da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018.

Perçin, M., Ortadoğu`da Savunma Harcamaları ve Askeri Güç Değişimi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

Tekkaya, D., Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'nin Konumu, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

İnternet Kaynakları

<https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20world%20region%20from%201988-2018%20%28pdf%29.pdf>. Erişim tarihi: 27.07.2019.

<https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 12.08.2019.

https://www.turkcebilgi.com/orta_doğu/harita. Erişim tarihi:15.08.2019.

<https://www.kenandabirkuyu.com/ortadogu-kavrami-ortadogunun-tarihi-ve-cesitli-yonleriyle-dunya-siyasetinde-ortadogunun-onemi>. Erişim tarihi: 15.08.2019.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed-riza-sah-pehlevi>. Erişim Tarihi: 21.08.2019.

<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-irak>. Erişim Tarihi: 23.08.2019.

<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/iz.html>. Erişim Tarihi: 23.08.2019.

<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-iran>. Erişim Tarihi: 25.08.2019.

<https://ankasam.org/irakin-degisim-jeopolitigi/>. Erişim tarihi: 25.08.2019.

<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-suudi-arabistan>.
Erişim Tarihi: 25.08.2019.

<https://medyascope.tv/2016/10/10/ortadogunun-gozardi-edilen-gercegi-israilin-hizla-artan-nufusu/>. Erişim Tarihi: 26.08.2019.

<http://www.mfa.gov.tr/iran-siyasi-gorunumu.tr.mfa>. Erişim tarihi:
30.08.2019.

<http://tahran.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/354524>. Erişim tarihi:
30.08.2019.

<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ir.html>. Erişim Tarihi: 30.08.2019.

<http://www.etonet.org.tr/uploads/iran.pdf>. Erişim tarihi: 01.09.2019.

https://issuu.com/cagdaulusalcizgi/docs/20101224_irakanayasasi. Erişim
tarihi: 07.09.2019.

<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/iz.html>. Erişim tarihi: 07.09.2019.

<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/iz.html>. Erişim Tarihi: 10.09.2019.

<http://www.basnews.com/index.php/tr/news/kurdistan/535925>. Erişim
Tarihi: 08.09.2019.

<https://www.worldatlas.com/articles/what-type-of-government-does-saudi-arabia-have.html>. Erişim Tarihi: 15.09.2019.

https://www.reddit.com/r/saudiarabia/comments/6ilxs3/time_to_update_the_saudi_royal_family_tree_again/. Erişim Tarihi: 15.09.2019.

<https://www.aa.com.tr/tr/cemal-kasikci-suudi-kraliyet-ailesinin-soyagaci/1304176>. Erişim Tarihi: 15.09.2019.

<https://www.saudiembassy.net/law-consultative-council-majlis-al-shura>.
Erişim Tarihi: 17.09.2019.

<https://www.boe.gov.sa/en/GAoC/Pages/default.aspx>. Erişim Tarihi: 17.09.2019.

<http://www.yazangenclik.com/suudi-arabistanin-sosyal-politik-ve-ekonomik-yapisi-1550>. Erişim Tarihi: 18.09.2019.

https://insamer.com/tr/suudi-arabistan_1386.html. Erişim Tarihi: 18.09.2019.

<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-suudi-arabistan>. Erişim Tarihi: 18.09.2019.

<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/sa.html>. Erişim Tarihi: 18.09.2019.

<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-israil>. Erişim Tarihi: 22.09.2019.

Kaya, M., Karşılıklı Siyasal Sistemler Dersi: İsrail, Ders Notu, Erişim Adresi: <https://www.academia.edu/3699760/İsrail>. Erişim Tarihi: 25.09.2019.

<https://www.deik.org.tr/uploads/iran-ulke-bulteni-Ekim-2017-2.pdf>. Erişim Tarihi: 01.10.2019.

<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/sa.html>. Erişim Tarihi: 02.10.2019.

<https://www.deik.org.tr/uploads/suudi-arabistan-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf>. Erişim Tarihi: 02.10.2019.

https://tebledisticaret.com/tr/kesfet-piyasalar/suudi-arabistan/ekonomik-ve-politik-anahat?home_critere_pays=2. Erişim Tarihi: 03.10.2019.

<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/suudi-arabistan/ulke-profilu/genel-ekonomik-durum>. Erişim Tarihi: 03.10.2019.

<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/is.html>. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

https://www.academia.edu/36725983/Israil_Turkiye_Ekonomik_Iliskileri_Israel_-_Turkey_Economic_Relations_. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-israil>. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/ulke_ulke_askerlik_uygulamaları/ 17. Erişim tarihi: 11.10.2019.

<https://tr.sputniknews.com/savunma/201708231029841501-suudi-arabistan-kraliyet-ordusu/>. Erişim tarihi: 11.10.2019.

<https://askeriharekat.com/suudi-arabistanin-askeri-gucu/>. Erişim tarihi: 11.10.2019.

https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=saudi-arabia. Erişim tarihi: 11.10.2019.

<https://odatv.com/suudi-arabistanin-gerçekten-ordusu-var-mi--2603151200.html>. Erişim tarihi: 11.10.2019.

https://tr.qwertyu.wiki/wiki/Law_Enforcement_Force_of_the_Islamic_Republic_of_Iran. Erişim Tarihi: 13.10.2019.

<http://www.milliyet.com.tr/dunya/iranda-besic-vahseti-1262933>. Erişim tarihi: 13.10.2019.

<https://tr.euronews.com/2017/11/21/abd-den-sonra-yurtdisinda-en-fazla-asker-konuslandiran-ulke-turkiye-oldu>. Erişim Tarihi: 17.10.2019.

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suriye-de-iran-in-sii-milisleri/1089525>. Erişim Tarihi: 19.10.2019.

<https://www.bik.gov.tr/turkiyeyi-elestirenler-bolgemizde-ne-yapiyor/>. Erişim Tarihi: 20.10.2019.

<https://www.timeturk.com/israil-suudi-arabistan-topraklarinda-askeri-hava-ussu-kuruyor/haber-1113450>. Erişim Tarihi: 20.10.2019.

<https://www.mepanews.com/iranin-savunma-harcamalari-sahin-kanadin-beklentilerini-dahi-asti-22394h.htm>. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

<https://t24.com.tr/haber/korfez-ulkelerinin-askeri-harcamalari-artiyor,823569>. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

<http://ssdergilik.com/tr/HaberDergilik/iran-Suudi-Arabistan-BAE-ve-Katar-in-askeri-harcamalari-onemli-olcude-artti>. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranin-2019-butcesinde-devrim-muhafizlarinin-payi-dikkati-cekiyor/1351758>. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

https://www.ntv.com.tr/dunya/guney-korede-devlet-baskani-park-azledildi,MIxgRS__0EG4ioLciA33Cw?_ref=infinite. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

<http://ssdergilik.com/tr/HaberDergilik/iran-Suudi-Arabistan-BAE-ve-Katar-in-askeri-harcamalari-onemli-olcude-artti>. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

<https://www.bicc.de/de/press/press-releases/press/news/middle-east-remains-in-top-position-of-global-militarization-index-335/>. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

https://www.ntv.com.tr/dunya/dunyada-silahlanma-artiyor,y_oBIyJHDUG80dqO48Tm-Q. Erişim Tarihi: 22.10.2019.

www.basnews.com/index.php/tr/news/iraq/398072. Erişim Tarihi: 24.10.2019.

https://insamer.com/tr/iranin-ortadogu-siyaseti_1573.html. Erişim Tarihi: 10.11.2019.

https://www.academia.edu/33433789/İRANIN_ENERJİ_SEKTÖRÜ_İRANIN_YUMUŞAK_VE_AKILLI_GÜCÜ. Erişim Tarihi: 10.11.2019.

<https://www.amerikaninsesi.com/a/irak-ekonomisi-için-krizden-kolay-bir-çıkış-yolu-yok-/5145765.html>. Erişim Tarihi: 10.11.2019.

osmanlicasozluk.speakdictionary.com/Besic.html. Erişim Tarihi: 10.11.2019.

<https://www.amerikaninsesi.com/a/irak-protesto-catisma-gosteri-sokagacikma-yasagi/5109323.html>. Erişim Tarihi: 10.11.2019.

<https://www.mepanews.com/iranin-savunma-harcamalari-sahin-kanadin-beklentilerini-dahi-asti-22394h.htm>. Erişim Tarihi: 12.11.2019.

www.hurriyet.com.tr/dunya/irak-s-400-almak-istiyor-41214863. Erişim Tarihi: 13.11.2019.

<http://www.yenimesaj.com.tr/suudun-milyar-dolarlari-cop-oluyor-H1327650.htm>. Erişim Tarihi: 13.11.2019.

https://parstoday.com/tr/news/middle_east-i107750-askeri_harcamalarda_suudi_arabistan_dunya_Ucuncusu. Erişim Tarihi: 14.11.2019.

<https://www.savunmasanayist.com/haberler/suudi-arabistana-saldirida-iran-suphesi/> Erişim Tarihi: 14.11.2019.

<https://haber.sol.org.tr/dunya/deloitte-israilin-savunma-harcamalari-hizlartiyor-246409>. Erişim Tarihi: 14.11.2019.

<https://tr.euronews.com/2019/10/30/israil-basbakani-binyamin-netanyahu-sivil-fonlar-askeri-harcamalara-aktarilmali>. Erişim Tarihi: 14.11.2019.

https://www.ntv.com.tr/dunya/silahlanmada-israil-basi-cekiyor-turkiye-20nci-sirada,y_oBIyjHDUG80dqO48Tm-Q. Erişim Tarihi: 16.11.2019.

www.mahfi gilmez.com/2018/05/silahlanma-savunma-harcamalar.html. Erişim Tarihi: 16.11.2019.

<https://www.independentturkish.com/node/66486/dunya/dunya-baris-gununde-savasin-bilançosu-silahlanma-harcamaları-yükselişte-2018de-18>. Erişim Tarihi: 16.11.2019.

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/silahlanma-yarisi-basliyor-41292138>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arap-ulkelerinin-silahlanma-yarisi/1365160>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

https://tasam.org/tr-TR/Icerik/376/iranin_nukleer_programi_ve_turkiye. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

https://insamer.com/tr/ortadogu-savaslari-ve-batili-silah-sirketleri_2233.html. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

<https://www.globalgundem.com/ortadoguya-en-cok-silah-satan-ulke-abd/>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

<http://bianet.org/bianet/siyaset/32916-israil-bir-buyuk-cephanelik>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

<https://medyascope.tv/2017/11/27/bilinmeyen-yonleriyle-uluslararasi-silah-ticaretinde-israilin-artan-rolu-ve-etkisi/>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

<https://www.haberler.com/israil-in-silah-ihracatinda-artis-4874099-haberi/>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

<https://tr.euronews.com/2019/08/22/iran-rus-s-300-e-rakip-fuze-savunma-sistemi-bavar-373-u-tanitti>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

<https://tr.sputniknews.com/infografik/201809191035273062-iran-havakuvvetleri-silah-ucak/>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

<https://www.dunyabulteni.net/dubam/iran-balistik-fuze-programi-fuze-envanteri-ve-son-gelismeler-hakan-kilic-h427134.html>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

<https://tr.euronews.com/2018/08/18/iranin-yerli-fuze-savunma-sistemi-2019-da-faaliyete-geciyor>. Erişim Tarihi: 17.11.2019.

<https://tr.sputniknews.com/savunma/201910171040412555-iran-yerli-uretim-askeri-egitim-ucagini-tanitti/>. Erişim Tarihi: 18.11.2019.

<https://www.milatgazetesi.com/arsiv/suudi-arabistan-yerli-savunma-sanayi-firmasi-kurdu/haber-113947>. Erişim Tarihi: 18.11.2019.

<https://www.savunmasanayist.com/iranin-yeni-hava-savunma-sistemi-bavar-373/>. Erişim Tarihi: 18.11.2019.

<https://tr.mehrnews.com/news/1865309/İran-yapımı-Zülfikar-silahlı-tanıldı./>. Erişim Tarihi: 18.11.2019.

<https://medyasafak.net/haber/2687/ozel--dezful-fuzesinin-on-onemli-ozelligi--iran-in-nokta-atisli-fuz>. Erişim Tarihi:18.11.2019.

<https://www.cnnturk.com/dunya/washington-post-uydu-goruntulerine-gore-suudi-arabistan-balistik-fuze-uretiyor>. Erişim Tarihi:18.11.2019.

<https://www.ticaret.gov.tr/blog/sector-haberleri/suudi-arabistan-yerli-silah-sanayi-icin-start-verdi>. Erişim Tarihi:18.11.2019.

<https://www.haberler.com/iste-suudi-arabistan-a-silah-satisi-yapan-ulkeler-11375443-haberi/>. Erişim Tarihi:18.11.2019.

<https://www.star.com.tr/dunya/irak-abd-disinda-silah-alimina-hazirlaniyor-haber-1452233/>. Erişim Tarihi:18.11.2019.

https://www.researchgate.net/publication/325846360_Ortadogu'da_Silahl_anmanin_Zirve_Noktasi_2015-2016_Donemi_The_Zenith_of_Armament_in_the_Middle_East_2015-2016. Erişim Tarihi: 19.12.2019.

<https://askeriguc.com/ulke/misir-askeri-gucu>. Erişim Tarihi: 20.12.2019.

<http://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/misirin-jet-savas-ucagi-yapma-denemesi>. Erişim Tarihi:20.12.2019.

<https://turk-archive.aawsat.com/2017/07/article55351894/misir-ordusu-dunyanin-en-guclu-10-ordusu-icinde-yer-aliyor/>. Erişim Tarihi: 20.12.2019.

<https://www.kenandabirkuyu.com/ortadogu-kavrami-ortadogunun-tarihi-ve-cesitli-yonleriyle-dunya-siyasetinde-ortadogunun-onemi>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

<https://www.timeturk.com/misir-ordusu-sinir-disi-gorevi-uzatti/haber-112240>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

<https://www.independentturkish.com/node/72411/turkiyeden-sesler/misir-ve-libya-ic-savasi-cikarlar-ve-cikmazlar>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

https://insamer.com/tr/misir-raporu-devrim-ve-darbe-sarmalinda-bir-toplum_2201.html. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

<https://www.dunya.com/ozel-dosya/dunyada-silahlanma-yarisi-tam-gaz-haberi-169339>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

https://afesam.erciyes.edu.tr/Dosyalar/Afrika_Ulke_Raporlari_Misir.pdf. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/misirda-eski-rejimin-golgesinde-referandum>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

<http://www.mfa.gov.tr/-misir-ekonomisi.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

<https://www.aydinlik.com.tr/2019-yilinda-dunyanin-en-guclu-ordulari-belli-oldu-turkiye-zirvede-turkiye-agustos-2019-1>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/eg.html>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

<https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/misir/903470>. Erişim Tarihi: 22.12.2019.

www.mfa.gov.tr/misir-siyasi-gorunumu.tr.mfa. Erişim Tarihi: 22.12.2019.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ihvan-i-muslimin>. Erişim Tarihi: 22.12.2019.

<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/eg.html>. Erişim Tarihi: 22.12.2019.

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/arap-ulkelerinin-silahlanma-yarisi-41083811>. Erişim Tarihi: 22.12.2019.

<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-misir>. Erişim Tarihi: 23.12.2019.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/misir>. Erişim Tarihi: 23.12.2019.

https://www.academia.edu/8139228/Dunden_Bugune_Mısır_Arap_Cumhuriyeti. Erişim Tarihi: 23.12.2019.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Cihangir ÖZKAN

Doğum Yeri ve Tarihi: Ankara, 13.07.1992

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Ufuk Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Yüksek Lisans Öğrenimi: Ufuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri:

İş Deneyimi

Stajlar: TBMM Gönüllü Stajı

Projeler:

Çalıştığı Kurumlar:

İletişim

E-Posta Adresi: cihangirozkan92@gmail.com

Tarih: 25 Aralık 2019